

WELZIJN
WONEN
ZORG

Kenniscentrum Welzijn, Wonen, Zorg & Inclusief Brussel

De zorgkracht van persoonlijke netwerken

Een onderzoek naar de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het sociaal netwerk van vijf groepen Brusselaars

01/01/2018

Rebecca Thys

De zorgkracht van persoonlijke netwerken

Een onderzoek naar de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het sociaal netwerk van vijf groepen Brusselaars

Inhoudstafel

1.	Inleiding: een onderzoek naar de persoonlijke ondersteunings- en zorgnetwerken	3
2.	Meervoudig debat rond vermaatschappelijking van de zorg.....	5
2.1.	Vlaams beleid beoogt minstens vier resultaten met een vermaatschappelijking van de zorg.....	5
2.2.	Twee voorbeelden over incompatibiliteit van de argumenten uit de verschillende debatten	6
2.3.	Niet alleen gelaagd debat, ook een rijk debat.....	10
3.	Een kenniskloof: de zorgkracht in de persoonlijke netwerken van armen?	11
3.1.	Twee tegenstrijdige beelden over de netwerken van armen	11
3.2.	De onderliggende oorzaken?.....	11
3.3.	Negatief sociaal kapitaal.....	12
3.4.	Weinig onderzoek met specifieke focus op ondersteuning en zorg in Brussel.....	13
4.	Dataverzameling: focus op kwantitatieve gegevens	15
4.1.	Afbakening onderzoeksvragen	15
4.2.	Representativiteit van de steekproeven	15
4.3.	Vragenlijst: gestandaardiseerde vragen over hulp krijgen en geven	19
5.	Het profiel van de vijf doelgroepen.....	23
5.1.	Het socio-demografisch profiel: enkele gelijkenissen, grote verschillen	23
5.2.	Het socio-economisch profiel voor de vijf groepen: belangrijke verschil	26
5.3.	Verschillen tussen de groepen qua geluk en welzijn.....	27
6.	Ondersteuning en zorg in de buurtnetwerken.....	29
6.1.	In welke buurt woont men en hoe lang woont men er al?.....	29
6.2.	Het aantal contacten in de buurt: weinig contacten met burens.....	30
6.3.	Overwegend minder zorgkracht in de burennetwerken van maatschappelijk kwetsbare groepen..	32
6.4.	Multivariate analyse: de verklaringskracht van vier verschillende modellen	35
6.5.	Resultaten multivariate analyse: belang van reciprociteit, socio-economische positie en toegang tot professionele hulpverlening	36
6.6.	Inkomen is een belangrijke interveniërende variabele in de andere modellen	38
6.6.	Discussie: declassering in publieke sfeer laat zijn sporen na in de informele sfeer.....	42
7.	Ondersteuning en zorg in het vriendennetwerk	43
7.1.	Een grotere zorgkracht in de vriendennetwerken van de controlegroepen.....	43
7.2.	Vier verklaringmodellen om het verschil in zorgkracht in vriendennetwerk te begrijpen	46
7.3.	Discussie: socio-economische positie en wederkerigheid erg belangrijk	50
8.	De ondersteuning en zorg in het (ruimer) familienetwerk	51
8.1.	Beschrijvende statistiek: belangrijke verschillen tussen de vijf groepen.....	51
8.2.	Multivariate analyse: socio-economische positie en belang van wederkerigheid.....	54
8.3.	Ondersteuning en zorg in het kerngezin	57

8.4. Multivariate analyse: de socio-economische positie centraal, principe van wederkerigheid speelt niet.....	59
8.5. Socio-economische positie drukt sterkst haar stempel op familienetwerk.....	61
9. Besluit: kritische succesfactor voor vermaatschappelijking van de zorg niet overtuigend voldaan.....	62
9.1. Korte samenvatting van de centrale onderzoeksresultaten	62
9.2. We formuleren vier randvoorwaarden voor een vermaatschappelijking van de zorg	64

Dankwoord:

We danken Nicole Mondelaers en Ester Bertrant voor het op de agenda zetten van de thema's "Vermaatschappelijking van de Zorg" en "de informele zorgnetwerken" binnen de vroegere BWR en het huidige Kenniscentrum WWZ. We zijn de raad van bestuur van de vroegere BWR erkentelijk voor de beslissing om een budget vrij te maken voor dit project. De input en feedback door Angela Van de Wiel, Bart Peeters, Daan Vinck, Geert Meys, Hilke De Smet, Tom Van Thienen, Herwig Teugels en Liesbeth Naessens - de leden van *Inclusief Brussel* en van de klankbordgroep - was heel waardevol. We danken de studenten van Odisee die tijdens schooljaar 2016-2017 kwalitatieve interviews afnamen: Aylin Aladag, Sabrine Arif, Florim Aqifi, Stevan Al-Kho, Chaima Liou en Melissa Vangramberen. Veel dank tot slot gaat uit naar Camille Houetohossou en André Otti, twee vrijwilligers, die veel van de kwantitatieve enquêtes afnamen in de koude wintermaanden tussen oktober en februari 2016- 2017.

1. Inleiding: een onderzoek naar de persoonlijke ondersteunings- en zorgnetwerken

Op initiatief van Inclusief Brussel¹ verrichtte het Kenniscentrum WWZ een onderzoek naar de zorgkracht in de persoonlijke netwerken van Brusselaars. We gebruiken de term zorgkracht als overkoepelende term voor de ondersteuning die men vindt in het persoonlijk netwerk. Deze ondersteuning kan gaan van hulp bij eerder praktische zaken, over emotionele ondersteuning en gezelschap tot hulp bij zorg voor kinderen of bij medische verzorging. We focusten daarbij op de zorgkracht in de netwerken van vijf verschillende doelgroepen die in 1000 Brussel wonen of verblijven. Het gaat meer specifiek om het Brusselse publiek van 5 organisaties gelegen in 1000 Brussel²: het Brusselse publiek van Het Muntpunt³, De Markten⁴, Chez Nous/Bij Ons vzw⁵, Hobo vzw⁶ en tenslotte ook van het consultatiebureau van ONE⁷ in de Zespenningenstraat in 1000 Brussel (Anneessensbuurt). We bevroegen de respondenten over de ondersteuning en de zorg die ze krijgen van en geven aan bureaus, vrienden, familie en gezin (de zorgkracht van het persoonlijk netwerk).

De aanleiding om deze gegevens te verzamelen is de structurele verschuiving die plaatsvindt in het Vlaams welzijns- en gezondheidsbeleid naar het frequenter of intensiever inzetten van informele zorgpartners⁸. Deze verschuiving wordt dikwijls in één adem genoemd met een vermaatschappelijking van de zorg (VMZ) die door Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Vandeurzen wordt gedefinieerd als “het streven om mensen met beperkingen, chronisch zieken, kwetsbare ouderen, jongeren met gedrags- en emotionele problemen, mensen die in armoede leven, ..., een eigen zinvolle plek in de samenleving te laten innemen, hen daarbij waar nodig te ondersteunen en de zorg zoveel mogelijk geïntegreerd in de samenleving te laten verlopen (Vandeurzen 2014, 2)”.

We argumenteren dat sterke en vooral zorgkrachtige netwerken van sociale relaties waarop de burger kan terugvallen in het bijzonder in tijden van een zorgnood, één van de kritische succesfactoren is voor het realiseren van een vermaatschappelijke zorg.

In deze studie bestuderen we de zorgkracht van de persoonlijke netwerken van Brusselaars vanuit een bezorgdheid van *Inclusief Brussel* omtrent de impact van de socio-economische positie op de zorgkracht aanwezig in de informele sfeer. We vragen ons af of er voor de vijf verschillende groepen waarop we in deze studie focussen voldoende informele zorgpartners voor handen zijn om in de logica van de vermaatschappelijking van de zorg een stuk van de zorg zouden kunnen opnemen indien er zich een nood aan zorg zou voordoen. Concreet focussen we in deze studie op de vraag of de persoonlijke sociale netwerken van mensen die in armoede leven voldoende zorgkracht hebben zodat ook zij meekunnen met de structurele verschuiving die zich op beleidsniveau voltrekt.

Bestaand onderzoek wijst erop dat de sociale netwerken van mensen die in armoede leven dikwijls minder sterk zijn (Steenkens, Vandenaeybeke, and Pultau 1996; Thys 2001; Driessens and Van Regenmortel 2006).

¹ Inclusief Brussel is een overlegplatform waarvan het CAW Brussel, Samenlevingsopbouw Brussel, Brussels Platform Armoede en het Kenniscentrum WWZ deel van uitmaken.

² Het gaat met andere woorden om gebruikers van deze organisaties die tegelijk ook in 1000 Brussel wonen of verblijven (zie later).

³ Muntpunt is een bibliotheek, informatiehuis, ontmoetingsplek en “venster op Brussel” gelegen op het Muntplein in 1000 Brussel.

⁴ De Markten is het gemeenschapscentrum van 1000 Brussel.

⁵ Chez Nous/ Bij Ons vzw is een inloopcentrum voor dak- en thuislozen geleden in de Kartuizerstraat in 1000 Brussel.

⁶ Hobo vzw biedt verschillende dagbestedingen aan voor dak- en thuislozen en is gelegen in de Kogelstraat in 1000 Brussel.

⁷ ONE is het Franstalig equivalent van Kind en Gezin.

⁸ We verwijzen naar de beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2014-2019 (Vandeurzen 2014). Deze nota is opgebouwd rond 6 strategische doelstellingen: het inzetten op preventie, het streven naar een laagdrempelige hulp en zorg op maat, het versterken van gezinnen, het toevoegen van een justitieel luik aan het welzijns- en gezondheidsbeleid, het creëren van mogelijkheden tot sociaal ondernemerschap en het ondersteunen van samenwerking en ontscotting. Om de eerste drie strategische doelstellingen te realiseren accentueert het Vlaams beleid sterk het belang van het inschakelen van informele zorgpartners. Zo lezen we in de beleidsnota bijvoorbeeld: “Voor een sterke eerste lijn investeren we onder meer in brede toegankelijke hulp, in online toepassingen én in een versterkt netwerk van mantelzorgers en vrijwilligers (Vandeurzen 2014, 17–21)”.

Niettemin is er weinig onderzoek dat specifiek gaat over de zorgkracht van die sociale netwerken. Er bestaat redelijk wat consensus onder onderzoekers over het verschil in aanwezigheid van economisch en cultureel kapitaal in de persoonlijke netwerken naargelang de socio-economische positie van de mensen. We denken daarbij bijvoorbeeld aan de sterk ingeburgerde inzichten van Pierre Bourdieu over de wisselwerking tussen sociaal -, cultureel – en economisch kapitaal (1980). Deze consensus is er minder waar het gaat over het verband tussen de socio-economische positie en de mate waarin ondersteuning en zorg in de netwerken aanwezig is (Belle 1983; Auslander and Litwin 1988). Bovendien zijn er weinig tot geen kwantitatieve gegevens terug te vinden die toelaten de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de informele sfeer te becijferen en vergelijkingen te maken naargelang socio-economische positie. Er bestaan evenmin weinig gegevens die focussen op de specifieke Brusselse situatie. In de Welzijnsbarometer 2017 (Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel, 2017) lezen we enkele resultaten van de gezondheidsenquête van 2013: 11% van de Brusselaars is ontevreden over zijn/haar sociale contacten tegenover 8% en 10% in Vlaanderen en Wallonië en 17% van de armste Brusselaars is ontevreden in vergelijking met 6% van de rijkste Brusselaars. We motiveren ons onderzoeksproject in belangrijke mate op basis van deze kenniskloof, maar we komen hier nog op terug onder een volgend punt.

Met deze studie willen we een bijdrage leveren aan het debat over een mogelijk Mattheüs-effect dat met de verschuiving naar een vermaatschappelijking van de zorg gepaard kan gaan (Nuyts 2017). Met Mattheüs-effect⁹ verwijzen we hier naar de betekenis die er in de jaren 80 van vorige eeuw door Herman Deleeck (1983) aan werd gegeven. Deleeck gebruikte de term om erop te wijzen dat sommige beleidsmaatregelen toelaten dat de middenklasse (zij die al hebben) meer voordelen plukt van sociale diensten dan de sociaal zwakkeren en armen voor wie ze van levensbelang zijn.

We willen in deze studie evenwel verder gaan dan vaststellen, we gaan doorheen de resultaten van het onderzoek op zoek naar randvoorwaarden opdat de structurele verschuiving naar sterker inzetten op informele zorg niet als effect zou hebben dat de toegang tot welzijn en zorg precies voor de meest maatschappelijk kwetsbaren erop achteruit zou gaan. We formuleren in ons besluit uiteindelijk vier randvoorwaarden.

⁹ Matteüs 25:14-30 "Want wie heeft zal nog meer krijgen, en wel in overvloed, maar wie niets heeft, hem zal zelfs wat hij heeft nog worden ontnomen."

2. Meervoudig debat rond vermaatschappelijking van de zorg

Vooraleer we het onderzoeksproject beschrijven, staan we kort stil bij het maatschappelijk debat over de vermaatschappelijking van de zorg. *Inclusief Brussel* startte het project vanuit een bezorgdheid dat de maatschappelijk meest kwetsbaren misschien niet mee zouden kunnen met de verschuiving naar een meer vermaatschappelijkte zorg. We willen met de onderzoeksresultaten een onderbouwde bijdrage leveren aan dit debat door naar deze verschuiving te kijken vanuit een perspectief dat expliciet aandacht heeft voor de thema's armoede, sociale ongelijkheid en - uitsluiting.

Een eerste vaststelling die we bij aanvang van het onderzoeksproject maken is dat het debat over vermaatschappelijking van de zorg geen gemakkelijk debat is. Meningeën lopen niet enkel uiteen, ze zijn ook vaak uitgesproken voor of tegen of wijzen op zowel kansen als gevaren (Everaert, Vanempen, en Vanhaeren 2014; Dewaele et al. 2015; Serrien 2017). Discussies lopen vaak hoog op en niet zelden ontstaat er spraakverwarring (De Maeyer 2017).

Een eerste moeilijkheid van dit project was dan ook om scherp te krijgen vanwaar de spraakverwarring in het maatschappelijk debat over vermaatschappelijking van de zorg komt. We argumenteren dat de spraakverwarring te maken heeft met de gelaagdheid van het debat. We argumenteren dat het niet om één debat gaat, maar we onderscheiden vijf verschillende debatten die elk in zekere mate een eigen logica hebben. De argumenten die gelden in het ene debat zijn niet zomaar inwisselbaar met de argumenten uit een ander debat. We bespreken eerst de gelaagdheid van de vermaatschappelijking van de zorg zoals we die aantreffen in de beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2014-2019. Daarna geven we een aantal voorbeelden van verwarring wanneer argumenten uit het ene debat worden aangehaald om een stelling in te nemen in het andere debat.

2.1. Vlaams beleid beoogt minstens vier resultaten met een vermaatschappelijking van de zorg

De gelaagdheid van het debat over vermaatschappelijking lezen we al in de inleiding tot de beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2014-2019 waarin de keuze voor het sterker inzetten op informele zorg wordt beargumenteerd door te verwijzen naar vier mogelijk positieve resultaten die dit met zich kan meebrengen (Vandeurzen 2014, 7-8).

Een eerste positief resultaat moet het ontstaan van een “warmer” Vlaanderen zijn. Onze samenleving zou te geïndividualiseerd zijn en het sociaal weefsel zou aan het afbrokkelen zijn. Het sterker inzetten op informele ondersteuning en zorg zou welzijn en zorg terug meer moeten inbedden in de maatschappij en op die manier bijdragen tot een warmere samenleving.

In een tweede argument wordt er verwezen naar een meer inclusieve samenleving. Het versterken van informele ondersteunings- en zorgnetwerken moet de participatie van de burgers aan verschillende levensdomeinen verhogen. “Iedereen moet kunnen participeren en hiervoor is er een samenspel nodig tussen de zelfredzame burger, zijn gezins- en sociale context, het vrijwilligerswerk en de reguliere en gespecialiseerde professionele hulp waarbij de noden van de cliënt centraal staan” (p.7).

Een derde argument heeft te maken met het streven naar een krachtgerichte hulpverlening. “De participatie van de kwetsbare burgers (ouderen, personen met een fysieke of mentale beperking, personen met een psychiatrische beperking, kinderen en jongeren in de jeugdhulpverlening en mensen geconfronteerd met armoede, etc.) moet vertrekken vanuit de eigen krachten en eigen positie als ook vanuit de krachten aanwezig in het persoonlijk netwerk” (p.8).

Tenslotte wordt er ook verwezen naar de budgettaire context waarbij er wordt aangegeven dat er verder werk zal worden gemaakt van een zorgzaam Vlaanderen. “We doen dit door te investeren in bijkomende capaciteit en persoonsvolgende budgetten, maar ook door zorg en ondersteuning anders te organiseren (p.8)”. Hoewel het hier niet uitdrukkelijk wordt gezegd lezen we hier tussen de regels dat dit anders organiseren onder andere te maken heeft met het meer of intensiever inzetten van informele zorgpartners.

Vermaatschappelijking van de zorg (VMZ) streeft dus verschillende en uiteenlopende doelstellingen na en dit maakt het maatschappelijk debat over VMZ er niet gemakkelijker op. Het gaat zoals we hierboven aangeven niet om één debat maar in feite om verschillende debatten die samen de verschillende facetten van vermaatschappelijking belichten. We onderscheiden uiteindelijk vijf verschillende debatten.

- Een “sociologisch” debat over (de gevolgen van) de individualistische samenleving.
- Een “moreel” debat over het belang van een warme samenleving waarin we terug meer zorg dragen voor elkaar.
- Een “sociaal agogisch” debat over het streven naar een meer inclusieve samenleving in bijzonder voor de meer kwetsbare burgers.
- Een “methodiek gericht” debat rond het belang van krachtgerichte hulpverlening.
- Een “bestuurlijk” debat over een haalbare en efficiënte publieke financiering (van toenemende kosten voor) van zorg en welzijn.

De spraakverwarring in het maatschappelijk debat heeft ons inziens te maken met het feit dat men perfect kan mee zijn met één of een aantal van de bovenstaande doelstellingen, zonder ze evenwel allemaal te onderschrijven. Bovendien zijn argumenten die gelden in het ene debat niet noodzakelijk compatibel met de argumenten uit de andere debatten. In wat volgt geven we twee voorbeelden om dit te illustreren.

2.2. Twee voorbeelden over incompatibiliteit van de argumenten uit de verschillende debatten

2.2.1. Verschil tussen “moreel” debat en sociologische analyse

We zien bijvoorbeeld een belangrijk verschil tussen een analyse van de individualistische samenleving vanuit een moreel of zingevingsperspectief en een sociologische analyse hiervan. Terwijl de eerste heel vaak een beroep doet op een moreel appel dat we terug meer zorg moeten dragen voor elkaar (Luichies 2016), focust een sociologische analyse vooral op de structurele factoren die aan dit individualiseringsproces ten gronde liggen. We denken hierbij bijvoorbeeld aan klassieke sociologische auteurs zoals Tonnies (1887), Durkheim (1930) en Luhmann (1987), maar ook aan het recentere werk van Robert Putnam. In zijn werk “Bowling Alone” (1995; 2000) documenteert Putnam op het einde van vorige eeuw in de Verenigde Staten een gestage afbraak van het verenigingsleven, van het engagement in verenigingen en van de informele sociale netwerken. Hij verwijst daarbij naar vier belangrijke onderliggende factoren (Putnam 2000, 283). Ten eerste wijst hij op de tijdsdruk waarmee gezinnen worden geconfronteerd. Putnam wijst daarbij vooral op het hectische leven van tweeverdienergezinnen waarbij nog weinig tijd overblijft voor vrijwillig engagement. Daarnaast vermeldt hij in dit verband de veranderde familiestructuur. Hij refereert ook naar het frequenter voorkomen van echtscheiding, de stijging van het aantal eenoudergezinnen etc. Dit beperkt eveneens de ruimte voor mensen om zich in het verenigingsleven of informele netwerken te engageren. Ten tweede duidt hij op het proces van “suburbanisatie” of met andere woorden de tendens om zich net buiten de grote stad te vestigen. Het “pendelen” of de scheiding tussen werkomgeving en thuisomgeving heeft volgens hem bijgedragen tot de afbraak van het sociaal weefsel. Ten derde argumenteert Putnam dat de opkomst van televisie en andere elektronische entertainmentvormen heel nefast is geweest. Ten vierde heeft hij het over de switch in “mentaliteit” tussen generaties. De “civic generation” is geleidelijk aan vervangen door een minder geëngageerde generatie. Hij wijst daarbij op de overlapping tussen de minder geëngageerde generatie en de

opkomst van televisie. De generatie die volwassen werd tijdens de jaren '80 en '90 was anders dan de vorige generatie opgegroeid in vrijetijdscultuur waarbij de televisie en games een belangrijke plaats begonnen in te nemen. Tot slot wijzen we erop dat Putnam de overheid niet aanwijst als verantwoordelijke voor de individualistische tendens in de samenleving. Hij becijfert in zijn werk "Bowling Alone" dat het niet "big government" is die als schuldige kan worden aangewezen voor de afbrokkeling van het sociaal weefsel in het hedendaagse Amerika (Putnam 2000, 282). Hij doet dit door grafieken i.v.m. evoluties in overheidsuitgaven te confronteren met grafieken die de ontwikkeling in Amerika's verenigingsleven in de tweede helft van vorige eeuw aangeven.

In het sociologisch debat is het met andere woorden niet voldoende om te verwijzen naar een moreel appel. Een sociologische analyse wijst erop dat burgers structureel de nodige ruimte moeten krijgen om bezig te kunnen zijn met zorg voor anderen (De Dijn 2010; Devisch 2013; Kampen 2016; Tonkens 2014). Men kan het als burger bijvoorbeeld wel eens zijn met het feit dat directe solidariteit in de buurt of onder familieleden belangrijk is, maar er zijn natuurlijk maar 24 uur in een dag. Een alleenstaande voltijdswerkende moeder met jonge kinderen zal van die 24 uur bijvoorbeeld niet erg veel overhouden om zich te engageren in de buurt, in het verenigingsleven of zelfs voor familieleden die veraf wonen.

Daarnaast wijzen we erop dat een sociologische analyse ook oog heeft voor de structurele gevolgen wanneer we meer (moeten) terugvallen op informele zorg. Het sociologisch perspectief besteedt anders dan het morele aandacht aan de mogelijke nefaste elementen van een (terug) sterker inzetten op informele zorg. We verwijzen daarbij naar de arbeidsparticipatie van de vrouw, processen van geografische mobiliteit maar ook sociale mobiliteit en problemen van misbruik of gebrek aan professionele expertise etc. (Tonkens 2009; Kampen 2016).

2.2.2. Verschil tussen bestuurlijk debat en debat rond krachtgerichte hulpverlening

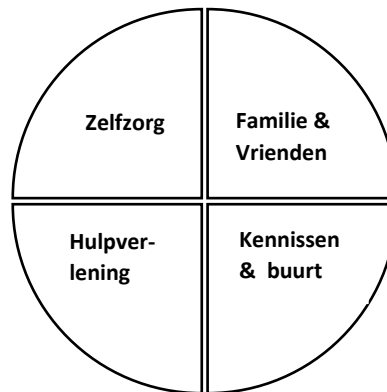
Hoewel zowel het debat over krachtgerichte hulpverlening als het bestuurlijk debat het inzetten of mobiliseren van informele zorgpartners centraal stellen, merken we toch een belangrijk verschil op tussen beide invalshoeken. De tweede argumenteert het belang hiervan vanuit een complementaire logica gericht op de empowerment van de cliënt en de duurzaamheid van de hulpverlening. Het tweede argumenteert meer vanuit een subsidiariteitsprincipe dat dicteert dat wanneer de informele zorgpartners de zorg aankunnen, de professionele zorg alsnog niet hoeft in te springen.

Krachtgerichte hulpverlening heeft te maken met het afstand nemen van het deficitdenken in de hulpverleningsrelatie. Kristel Driessens en Tine Van Regenmortel (2006) zijn in Vlaanderen belangrijke pioniers geweest in de ontwikkeling en verspreiding van deze methodiek (Nuyts 2017). In plaats van te sleutelen aan wat fout loopt of tekortschiet wordt er op zoek gegaan naar de krachten die aanwezig zijn, bij de persoon zelf en in zijn/haar persoonlijk netwerk. Krachtgericht werken is werken aan empowerment waarbij het proces wordt ondersteund waardoor een individu, organisatie of gemeenschap (terug) greep krijgt op de eigen situatie. Daartoe worden het verwerven van controle op de moeilijke leefomstandigheden, het kritisch bewustzijn en het stimuleren van de participatie als belangrijke stappen gezien. Deze methodiek wil uiteindelijk de veerkracht van de mensen versterken, wat wordt opgevat als het vermogen van een mens of een systeem om een goed bestaan te leiden en zich ondanks moeilijke omstandigheden positief te ontwikkelen op een sociaal aanvaardbare wijze.

De persoonlijke netwerken spelen een belangrijke rol in een krachtgerichte hulpverlening. Hoe vitaler je persoonlijk netwerk, hoe groter de kans dat je de problemen die je tegenkomt ook de baas kan. De Bind-Kracht methodiek van Driessens en Van Regenmortel draait erom dat de hulpvragers worden gestimuleerd om uit hun isolement te treden en steunfiguren te zoeken in het eigen netwerk, rekening houdend met de eigen inspanningen en het eigen ritme (Driessens en Van Regenmortel 2006, 1:82). Het meekrijgen van het netwerk maakt de hulpvragers minder afhankelijk van professionele hulpverleners en bewerkstelligt uiteindelijk een duurzamer resultaat. In een krachtgerichte hulpverlening wordt er met andere woorden gestreefd naar een

complementariteit tussen professionele hulpverleners en het informele sociale netwerk van de cliënt. Krachten in het persoonlijk netwerk worden aangeboord, maar er is geen moeten, er wordt niet gefocust op het tekort. Als levenslange professionele steun nodig is, is dat uiteindelijk geen falen. We stellen het proces van complementariteit voor in de volgende figuur.

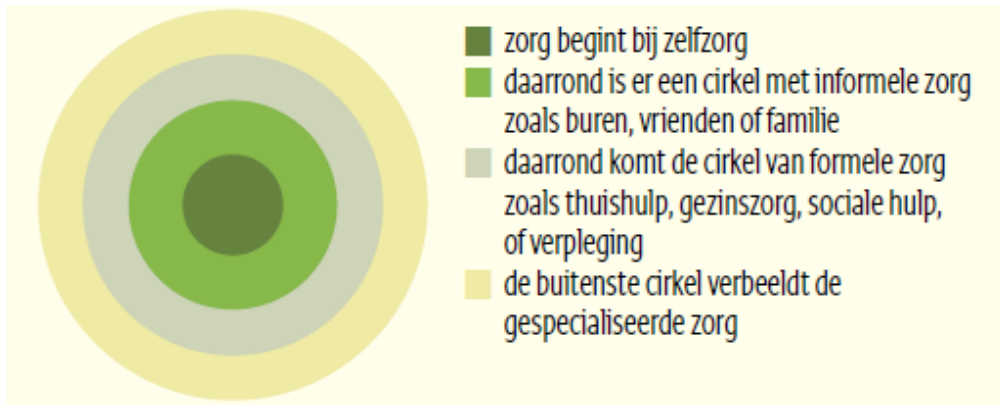
Figuur 1: complementariteit in hulpverleningsproces tussen zelfzorg, zorg door informele zorgpartners en professionelen

De krachtgerichtheid die we hierboven bespraken wordt ook aangehaald voor het inzetten van informele zorgpartners met het oog op een efficiënt beheer van het overheidsbudget voor de domeinen welzijn en zorg. Niettemin is er een verschil. Het inzetten van informele zorg om een betaalbare manier te vinden om zorg te organiseren gaat minder uit van een complementariteit tussen formele en informele partners en meer van een subsidiariteit. Dikwijls wordt daarbij verwezen naar het concentrisch cirkelmodel (Vandeuren 2013, 7). Dit model benadrukt alvast visueel dat pas wanneer de zorg door de informele partners niet meer volstaat, professionele zorg bijspringt. In laatste instantie kan men terecht bij gespecialiseerde hulp. Het proces van subsidiariteit zit ons inziens essentieel vevat in het beeld van het concentrisch cirkelmodel. Ook al wordt er in beleidsteksten een complementariteit geargumenteed en wordt er vermeld dat bij ontbreken van een persoonlijk sociaal netwerk de professionele hulpverlening inspringt, het beeld van de concentrische cirkel drukt visueel uit dat wanneer de eerste of tweede cirkel zou ontbreken dit eigenlijk een tekort of deficit is in de leefsituatie van de burger of cliënt in kwestie.

Dit staat eigenlijk haaks op het denken omtrent een krachtgerichte hulpverlening waarbij het zoeken naar complementariteit vertrekt van de situatie van de burger of cliënt zoals die zich voordoet. Er wordt verder op maat op zoek gegaan waar de krachten liggen in het persoonlijk netwerk. Zijn deze er niet of niet onmiddellijk dan is dat op zich geen probleem en blijft de professionele zorg gegarandeerd. Bovendien is er binnen het subsidiariteitsdenken weinig aandacht voor het gegeven dat bepaalde informele contacten ook terneerdrakkend kunnen zijn en dus beter niet bij de hulpverlening worden betrokken. Het mobiliseren van informele zorg is niet noodzakelijk krachtgericht, zeker niet wanneer er een dwingend karakter aan zou verbonden zijn (Dewaele et al. 2015; Nuyts 2017). Cis Dewaele et al. (2015, 3) argumenteren dat inclusie zou moeten gaan over de mogelijkheid om deel te nemen op een manier die zowel voor het individu en de groep zinvol is en dat het niet mag opgelegd worden als een moreel "dogma".

Figuur 2: concentrisch cirkelmodel

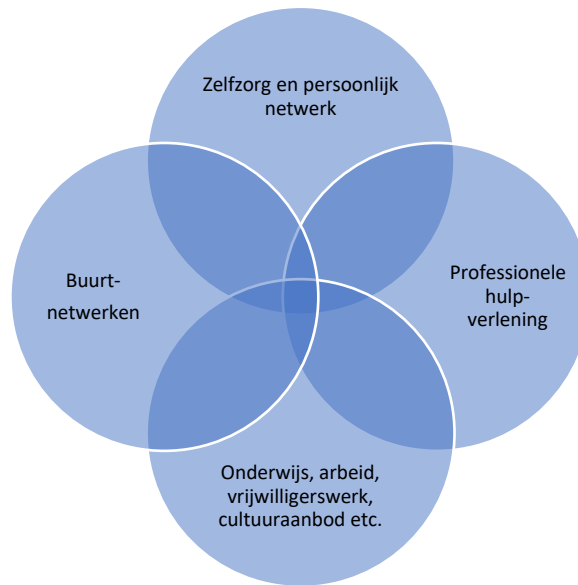

Bron: "Perspectiefplan 2020", Minister Jo Vandeurzen.

2.2.3. Nog een afzonderlijk debat ...

Tot slot merken we op dat het investeren in informele sociale netwerken om een meer inclusieve samenleving te bereiken weer een ander verhaal is. Niet zozeer de individuele hulpverleningssituatie staat centraal maar het samenspel van een (krachtgerichte) professionele hulpverlening, informele zorgpartners en andere levens- en dus beleidsdomeinen zoals onderwijs, arbeid, vrije tijd etc. Het perspectief waarop dit denken focust is niet het individueel perspectief maar het perspectief van de gemeenschap of de collectiviteit. Zoals we al aangaven liggen belangrijke kritische succesfactoren om een meer inclusieve samenleving te bereiken in belangrijke mate buiten het beleidsdomein welzijn en gezondheid. Denk bijvoorbeeld aan de hoogte van de vervangingsuitkeringen, maar ook aan de mate van laagdrempeligheid van de andere domeinen (zoals onderwijs, arbeidsmarkt en vrije tijdsbesteding) en het belang van sensibilisering omtrent maatschappelijke kwetsbaarheid, handicap en psychische problemen. Als we dit perspectief trachten te visualiseren komen we wederom uit bij een andere figuur.

Figuur 3: een samenspel van hulpverlening, informele netwerken en andere levensdomeinen voor een inclusieve samenleving

2.3. Niet alleen gelaagd debat, ook een rijk debat

Het debat over vermaatschappelijking van de zorg is door haar gelaagdheid niet alleen een moeilijk en geagiteerd maar ook een bijzonder rijk debat. Sterke sociale netwerken zijn een belangrijke succesfactor. We merken op dat er vooral in het laatste debat over het inzetten van informele zorgpartners als financieringsinstrument weinig aandacht uitgaat naar ongelijkheden in de informele sfeer zoals het ontbreken bijvoorbeeld van een zorg- en ondersteuningsnetwerk. Het subsidiariteitsprincipe en bijhorend concentrisch cirkelmodel lijkt uit te gaan van een “normale” situatie waarin men zich omgeven weet door een netwerk van familie, vrienden en eventueel buren. Dit is evenwel niet voor iedereen het geval. Het debat over een krachtgerichte hulpverlening en over een inclusieve samenleving biedt rijke inzichten om daar een andere insteek aan te geven. We komen hier in het besluit van dit rapport nog op terug.

De vraag die ons in wat volgt zal bezighouden betreft de overlapping tussen het leven in een situatie van armoede en het ontbreken van zorgkracht in de persoonlijke sociale netwerken. We zullen daarnaast ook inzoomen op de invloed van de grootstedelijke context op de zorg- en ondersteuningsnetwerken.

3. Een kenniskloof: de zorgkracht in de persoonlijke netwerken van armen?

3.1. Twee tegenstrijdige beelden over de netwerken van armen

Zoals we in de inleiding aanstipten, identificeren we een kenniskloof als het gaat om de vraag naar de relatie tussen socio-economische indicatoren enerzijds en de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de informele persoonlijke netwerken anderzijds. Zowel de meningen in het publieke debat als de resultaten van wetenschappelijk onderzoek lopen op dit punt uiteen. We verwijzen in dit verband in eerste instantie naar twee (relatief) oude artikels “The Impact of Poverty on Social Networks and Support” van Belle (1983) en “Social Networks and the Poor: Toward Effective Policy and Practice” van Auslander and Litwin (1988). Ondanks hun leeftijd gebruiken we deze artikels in deze inleiding omdat ze een overzicht geven van de wetenschappelijke inzichten over het verband tussen sociale netwerken en armoede tot die datum. In beide artikels wordt er geargumenteed dat er heel uiteenlopende beelden bestaan over de sociale relaties van armen. Enerzijds verwijzen beide artikels naar het klassieke bijna romantische beeld dat bestaat van de “working class and lower class sociability”. Het zijn onder andere de (klassieke) kwalitatieve studies van Lewis (1968), Sennett (1970), en Shapiro (1971) geweest die dit beeld tot leven hebben geroepen. Deze studies getuigen van (getto)buurten waar er een grote solidariteit is onder lotgenoten, waar er een warmte heerst en een sterk gemeenschapsgevoel bestaat. De materiële schaarste waarmee armen worden geconfronteerd zou netwerken van onderlinge hulp met zich meebrengen. Anderzijds, zo schrijft Belle, zijn er auteurs zoals Rainwater (1970), Straus (1980) en Unger and Powell (1980) die argumenteren dat de sociale relaties van armen vaak “ambivalent” en “veranderlijk” kunnen zijn. Deze auteurs argumenteren dat de stress die met een leven in armoede gepaard gaat huwelijken, vriendschappen en familierelaties onder druk kunnen zetten. Auslander en Litwin (1988, 234) verwijzen op hun beurt naar de studie van Fisher (1982) die op basis van een representatieve steekproef van de bevolking van Californië vaststelt dat de netwerken van rijkere respondenten niet alleen groter zijn maar ook meer toegang geven tot praktische ondersteuning in vergelijking met de netwerken van armere respondenten. Ze verwijzen verder naar de studies van Eckenrode (1983) en Stephens et al. (1978) die tot gelijkaardige vaststellingen komen. Zelf komen Auslander en Litwin (1988) op basis van hun statistische analyses van de gegevens in de National Survey of Health Practices and Consequences (NSPHPC) eveneens tot de conclusie dat “armen significant zwakkere netwerken hebben in vergelijking met de niet-armen en met de bijna-armen”.

3.2. De onderliggende oorzaken?

Niet alleen heerst er onenigheid en onduidelijkheid over de relatie tussen de socio-economische positie enerzijds en de persoonlijke netwerken van mensen die in armoede leven anderzijds, de onduidelijkheid is minstens even groot over de onderliggende oorzaken. Engbersen et al (Engbersen, Van der Veen, en Schuyt 1987) wijzen erop dat een inkrimping van sociale netwerken bij mensen die onder de armoedegrens leven onder andere wordt veroorzaakt door het feit dat het besteedbaar inkomen onvoldoende is voor de bekostiging van bijvoorbeeld vervoer, lidmaatschappen, cadeaus of versnaperingen. Eén en ander kan er toe leiden dat armen minder vaak op bezoek gaan of in gelegenheden komen waar ze vrienden en kennissen ontmoeten. Zij argumenteren daarnaast dat mensen met een laag inkomen vaker een hogere leeftijd hebben, niet actief zijn op de arbeidsmarkt of hoofd zijn van een eenoudergezin. Mensen die in armoede leven behoren volgens hen om meerdere redenen tot de groep die een verhoogd risico heeft op een klein sociaal netwerk.

Stella Hoff (1998) bevestigt in haar studie over armoede en sociale relaties het laatste stuk van deze argumentatie. Zij stelt vast dat “mensen onder de armoedegrens (ook) wat betreft hun sociale relaties in een ongunstige situatie verkeren”. Niettemin wijst ze erop dat de verschillen naar armoedepositie niet het

resultaat blijken te zijn van het inkomen op zich maar van het feit dat mensen met bepaalde achtergrondkenmerken (zoals ouderen, mensen met een migratie-achtergrond, laagopgeleiden) meer risico lopen om tot de arme categorie te behoren. Het zijn die achtergrondkenmerken, zo argumenteert ze, die een invloed hebben op sociale relaties.

Een van de meest geciteerde werken in Vlaanderen wanneer het om de netwerken van armen gaat is het werk Bind-Kracht in Armoede van Kristel Driessens en Tine Van Regenmortel (2006) dat we eerder al vermeldden. Anders dan bovenstaande onderzoeken gaat het om een kwalitatief onderzoek waarbij wordt ingezoomd op het proces van “deklassering” dat op de verschillende facetten van het persoonlijk netwerk een impact heeft.

Het werken aan Bind-Kracht, de methodiek die ze voorstellen in hun werk, heeft in essentie te maken met het versterken van de persoonlijke netwerken van mensen die in armoede leven. Ze ontwikkelen deze methodiek vanuit een aantal vaststellingen omtrent de impact van deklasseringsprocessen op de netwerken van mensen die in armoede leven. Armoede sluit niet enkel uit van het publieke leven (school, arbeidsmarkt, woningmarkt en verenigingsleven), armoede heeft ook een impact op het gezinsleven, buurtrelaties en contacten met vrienden.

Door het verlies van rollen in het publieke leven wordt er bijvoorbeeld veel belang gehecht aan het gezinsleven. Het traditionele gezinsmodel wordt hoog in het vaandel gedragen. Het gezin is de plaats waar ze bij rolverlies schuilen, waar ze zich kunnen terugtrekken, waar ze nog iemand kunnen zijn. Daar tegenover staat dat te sterk moeten steunen op gezinsleden, verstikkend kan werken. De familiekring biedt een grote ondersteuning via informele zorg die toegankelijk en betrouwbaar is. Ze levert emotionele en geldelijke steun, maar soms worden het gesloten gezinnen waarin de gezinsrol nog de enige is die rest en waarin ze afhankelijk worden van elkaar.

Hoewel Driessens en Van Regenmortel wijzen op de overwegend positieve balans, verwijzen ze ook naar het onderzoek van Thys et al (2004). Dit onderzoek, dat handelt over mobiliteitsprocessen bij mensen opgegroeid in een situatie van armoede, verwijst ook naar mogelijk teneerdrukkende processen binnen het gezin. De veelheid van problemen waarmee een gezin in armoede wordt geconfronteerd, en niet in het minst financiële problemen, kan een gezin sterk onder druk zetten, hetgeen op zijn beurt een bron van strijd kan worden en tot pijnlijke relationele breuken kan leiden.

De analyse door Driessens en Van Regenmortel van de buurtrelaties van mensen die in armoede leven komt in de buurt van het romantische beeld dat we hierboven beschreven: “vele kansarme buurten ontwikkelen zich tot dorpjes in de stad. Mensen in armoede vinden daarbij voornamelijk toegang tot een homogeen kliekje van buurtbewoners”. Het netwerk van vrienden omvat slecht een beperkt aantal vrienden. Met een handvol vrienden wordt er intens gedeeld. Soms vervangen vriendenrelaties de afwezigheid van familie of gezin. Vrienden, zo vermelden Driessens en Van Regenmortel, zijn heel vaak ofwel lotgenoten ofwel hulpverleners.

Samenvattend, mensen in armoede hebben weinig keuzevrijheid bij de samenstelling van hun netwerken. Hun netwerk is meestal klein, met intense contacten en onderlinge geefrelaties, en beperkt in beschikbare hulpbronnen. Het persoonlijk netwerk van gezinnen in armoede is veelal een gedeklasseerd netwerk. Driessens en Van Regenmortel onderscheiden een typologie van strategieën in netwerkvorming van aangepasten en statuszoekers, over wilde weldoeners, tot de afglijders, teruggetrokken wantrouwen tot gedumpte (2006, 1:69).

3.3. Negatief sociaal kapitaal

In het denken over sociale netwerken en informele zorg wordt vaak over het hoofd gezien dat er ook zoiets bestaat als een donkere zijde. De informele sfeer kan niet alleen een bron zijn voor ondersteuning en zorg, maar kan ook teneerdrücken.

Belle onderstreept dit eveneens in het overzichtsartikel waaruit we hierboven citeerden (1983). Zij deed ook onderzoek dat de sociale kost belicht die met informele ondersteuning of zorg gepaard kan gaan (Belle 1982). Het principe van wederkerigheid dat ondersteuningsrelaties kenmerkt (zie later), kan er voor zorgen dat men zonder verweer is tegenover bijvoorbeeld een onwelkome inmenging door hen waarvan men eerder steun had gekregen. Met andere woorden, met ondersteuning en zorg gaan ook vaak verwachtingen gepaard. Tevens kunnen informele ondersteunings- en zorgnetwerken een belemmering vormen voor opwaartse sociale mobiliteit (Stacks 1974).

Belle (1983, 101) concludeert op basis van het onderzoek dat ze overschouwt dat ondersteuningsnetwerken onder armen misschien wel kunnen helpen bij het rondkomen, maar niet noodzakelijk een hefboom zijn wanneer men wil ontsnappen aan een situatie van armoede. Tot dezelfde conclusie komen Thys et al. (2004) in hun onderzoek over sociale mobiliteit bij mensen die opgroeiden in een situatie van armoede.

3.4. Weinig onderzoek met specifieke focus op ondersteuning en zorg in Brussel

De kenniskloof die Belle in 1983 en Auslander en Litwin in 1988 identificeerden is nog steeds actueel. Zowel het beeld van een hoge mate van solidariteit in arme buurten als ook het beeld van gedeklasseerde en kleine netwerken vinden we terug. Met dit onderzoek willen we een bijdrage leveren om deze beelden scherper te krijgen. We vinden dit in het bijzonder belangrijk in het licht van de structurele verschuiving in het beleid rond welzijn en gezondheid dat meer wil inzetten op informele zorgnetwerken. We vragen ons af of er een overlapping is tussen de socio-economische positie van de Brusselaar en de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de persoonlijke sociale netwerken.

Er zijn veel kanten aan een sociaal netwerk van persoonlijke contacten. Er kan bijvoorbeeld worden gefocust op de grootte, op het economisch en cultureel kapitaal dat erin vervat zit en op de mate van homogeniteit of heterogeniteit (qua leeftijd, herkomst of socio-economische positie) van het persoonlijk netwerk (Agneessens and Skvoretz 2009; Agneessens 2010).

We merken op dat de vraag naar de aanwezigheid van ondersteuning en zorg eerder onderbelicht blijft in de studie van sociale netwerken van mensen die in armoede leven. We stellen vast dat er redelijk wat consensus heerst in de wetenschappelijke literatuur omtrent het verband tussen een leven in een situatie van armoede en het feit dat de netwerken rond deze mensen ook minder instrumentele hulpbronnen (lees: economisch en cultureel kapitaal) bevatten en dat dit een handicap vormt met het oog op de toegang tot andere maatschappelijke domeinen als onderwijs, arbeidsmarkt en vrije tijd bijvoorbeeld (Bourdieu 1980, 1986). Het zorgperspectief blijft onderbelicht en de relatie tussen socio-economische positie en de aanwezigheid van ondersteuning en zorg is veel minder uitgeklaard (zie boven).

In dit onderzoek focussen we heel specifiek op dit zorgperspectief en stelden we de respondenten allerlei vragen over de ondersteuning en zorg die ze krijgen maar ook geven aan burens, vrienden, familie en gezinsleden (zie bijlage 1 vragenlijst). We kozen ervoor om hierover kwantitatieve gegevens te verzamelen. De reden daarvoor is tweevoudig. Ten eerste focussen we vanuit een bezorgdheid omtrent een mogelijk Mattheüs-effect van het beleid op het verschil in zorg- en ondersteuningskracht naargelang de socio-economische positie. Het kwalitatief onderzoek van Driessens en Van Regenmortel (2006) bevat pistes om deze vraag te beantwoorden, maar er ontbreken desalniettemin kwantitatieve gegevens om het verschil naargelang economische positie stevig te kunnen onderbouwen. Verder willen we met dit onderzoek aandacht vragen voor de specificiteit van de Brusselse hoofdstedelijke realiteit. We focussen, zoals we aangaven, op de zorgkracht in de sociale netwerken van vijf uiteenlopende doelgroepen die niettemin allemaal samen op een paar vierkante kilometer wonen. In deze doelgroepen treffen we uiteenlopende profielen aan gaande van mensen zonder wettig verblijf, dakloze en eerstegeneratiemigranten die vanuit uiteenlopende herkomstlanden naar België komen, over alleenstaanden en alleenstaande ouders, tot mensen die hooggeschoold zijn en een goedbetaalde job hebben (we brengen dit verder nog preciezer in kaart). Tot

slot onderstrepen we dat we met deze studie uiteindelijk randvoorwaarden willen formuleren opdat de toegang tot zorg en welzijn ook voor de meest maatschappelijk kwetsbaren gegarandeerd blijft in tijden van vermaatschappelijking van de zorg.

4. Dataverzameling: focus op kwantitatieve gegevens

4.1. Afbakening onderzoeksvragen

Het debat rond vermaatschappelijking van de zorg roept veel vragen op. Dit resulteerde in eerste instantie in de formulering van een hele waaier aan uiteenlopende onderzoeksvragen door *Inclusief Brussel* gaande van vragen over de impact van concrete beleidsmaatregelen op de professionele hulpverlening, over vragen over het vrijwilligerswerk tot vragen naar een veranderend perspectief voor de cliënt en de burger in het algemeen.

Het werd al snel duidelijk dat een afbakening nodig was. Ten eerste besloten we om het project geografisch af te bakenen. We stapten af van de initiële idee om te focussen op het hele Brussels Gewest, we overwogen de afbakening tot slechts enkele buurten (de Dansaertbuurt en de Anneessenswijk), maar besloten uiteindelijk ons te richten op 1000 Brussel. Ten tweede besloten we ons te focussen op het cliënt- en burgerperspectief. De centrale vraag die we naar voor schuiven heeft te maken met de zorgkracht van het persoonlijk netwerk. Kunnen de ondervraagde bewoners van 1000 Brussel terugvallen op informele ondersteuning en zorg? Ten derde kozen we ervoor om deze vraag aan de hand van een gestandaardiseerde vragenlijst te beantwoorden voor vijf verschillende groepen.

We selecteerden twee controlegroepen: het doelpubliek van De Markten en Het Muntpunt. Na een gesprek met een aantal sleutelfiguren uit beide organisaties, selecteerden we deze locaties om respondenten met een eerder middenklasseprofiel te bereiken. Daarnaast interviewden we het doelpubliek van Chez Nous/Bij Ons, van Hobo vzw en van het bureau van ONE; de Franstalige tegenhanger van Kind & Gezin, in de Zespenningenstraat. Deze drie organisaties bereiken burgers die zich overwegend in een maatschappelijk kwetsbare positie bevinden. De eerste twee organisaties bereiken vooral dak- of thuislozen of mensen die worden geconfronteerd met een preciaire woonsituatie. Het consultatiebureau van ONE bereikt moeders (en vaders) van pasgeborenen die in de buurt van de Zespenningenstraat wonen (Anneessensbuurt). In tegenstelling tot het publiek van Chez Nous/ Bij ons en Hobo is het publiek van ONE overwegend vrouwelijk. Bovendien bereiken de eerste twee organisaties veel alleenstaanden, terwijl de cliënten van ONE meestal in gezinsverband leven. Tenslotte namen we naast een gestandaardiseerde vragenlijst ook diepte-interviews af. Voor onze kwalitatieve bevraging focusten we ons op de kwetsbare doelpublieken. In de onderstaande tabel kan men het afbakeningsproces nalezen.

Tabel 1: overzicht van voorstellen i.v.m. elementen uit het onderzoeksdesign die wel en niet zullen worden behouden

NIET	WEL	AANVULLEND
Onderzoek naar impact concrete beleidsmaatregelen	Verzamelen van data in verband met de zorgnetwerken van Brusselaars met uiteenlopende achtergronden	Buurtperspectief: focus op Dansaert- & Anneessenswijk (uiteindelijk moesten we dit perspectief verruimen tot 1000 Brussel)
Straatenquête naar informele zorgnetwerken van “doorsnee Brusselaar”	Peilen naar de subjectieve beleving van de zorgrelaties	Meenemen van doelpubliek dat bereikt wordt via zelforganisaties & onthaal BON (deden we uiteindelijk NIET)
Voorlopig buiten beschouwing: het perspectief van de mantelzorgers en vrijwilligers	Focus op cliënt – en burgerperspectief	Opnemen van “controledoelgroepen” (groep zonder specifieke hulpvraag). Doelpubliek onthaal Muntpunt.

4.2. Representativiteit van de steekproeven

Het opbouwen van een representatieve steekproef van de populatie die in een bepaalde buurt woont, is bijzonder kostelijk. Zeker als eerder verborgen subpopulaties die niet per definitie terug te vinden zijn in het Rijksregister, zoals bijvoorbeeld mensen zonder papieren, daklozen, mobiele migranten etc. inbegrepen zijn

(laat staan van de populatie van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en zelfs van één van de 19 gemeenten). Daarvoor zijn zeer arbeidsintensieve methoden nodig, zoals bijvoorbeeld de methode van de random walk. Aangezien we met een heel beperkt budget werken, kozen we ervoor om het anders aan te pakken. We selecteerden vijf verschillende organisaties die elk een specifiek publiek bereiken. De vijf publieken variëren sterk qua socio-economisch profiel, maar ook inzake een aantal belangrijke socio-demografische indicatoren (gender, migratie-achtergrond, gezinssamenstelling etc.). Als kanttekening geven we mee dat we met deze aanpak er slechts in beperkte mate in slaagden oudere bewoners van 1000 Brussel te bereiken.

Om de representativiteit van onze vijf verschillende steekproeven te garanderen namen we een aantal regels in acht. Ten eerste, organiseerden we de bevraging aan het onthaal van de vijf organisaties op uiteenlopende momenten gedurende 1 tot 2 weken. We zorgden ervoor niet alleen overdag aanwezig te zijn, maar ook na de werkuren en op zaterdag. Ten tweede, pasten we een strikte ad random procedure toe voor de selectie van potentiële respondenten. Ofwel spraken we elke voorbijganger aan - in het geval dat er weinig passage was - ofwel bijvoorbeeld elke 3de, 5de of 10de passant. In geen geval werd de selectie overgelaten aan persoonlijke keuze van de interviewer om op die manier een scheeftrekking te voorkomen. Ten derde, gaven we de voorbijganger die instemde met de vraag om te worden geïnterviewd maar op dat moment geen tijd had de kans om hetzij op een ander moment deel te nemen, hetzij via een alternatieve weg (gestandaardiseerde vragenlijst per post terugsturen of vragenlijst online invullen). Op die manier beperkten we zoveel mogelijk de ondervertegenwoordiging van mensen met weinig tijd. Zoals in de onderstaande tabellen kan worden nagelezen, is het aandeel van online ingevulde vragenlijsten of per post teruggestuurde vragenlijsten niet gering. Tot slot merken we op dat we in Hobo vzw anders te werk gingen. Anders dan in de andere vier organisaties is er daar geen onthaal waar alle deelnemers langs passeren. We organiseerden daarentegen een bevraging tijdens zoveel mogelijk verschillende dagbestedingen, gaande van taallessen, over nailessen tot een eindejaarsfeest.

We namen met de behulp van verschillende vrijwilligers maar voornamelijk dankzij de uitzonderlijke inzet van André Otti en Camille Houetohossou (twee studenten van de richting Santé Publique – ULB), uiteindelijke 189 gestandaardiseerde interviews af: Muntpunt (33 interviews), De Markten (29), Chez nous/Bij Ons (46), CAW Brussel – Hobo vzw (41) , ONE (40).

Tabel 2: cijfermatige samenvatting van het veldwerk bij het doelpubliek van De Markten & Muntpunt, antwoordrespons en N

	<i>gecontacteerd of aangesproken</i>	<i>gecontacteerd én wonende in 1000 Brussel</i>	<i>antwoord per post</i>	<i>gehercontacteerd per mail</i>	<i>face-to-face interview ter plaatse</i>	<i>weigering¹⁰</i>
<i>Interviewer 1 5/dec</i>	48	9	0	8	1	0
<i>Interviewer 2 5/dec</i>	51	5	1	4	0	0
<i>Interviewer 1 6/dec</i>	110	20	0	12	3	5
<i>Interviewer 1 7/dec</i>	78	11	0	5	4	2
<i>Interviewer 1 8/dec</i>	80	10	0	5	3	2
<i>Interviewer 2 8/dec</i>	96	17	0	5	2	10
<i>Interviewer 1 9/dec</i>	138	13	0	6	4	3
<i>Interviewer 2 9/dec</i>	95	12	0	5	4	3
<i>Interviewer 3 9/dec</i>	87	19	3	9	5	1
<i>Interviewer 1 10/dec</i>	60	11	0	7	3	1
<i>Interviewer 2 10/dec</i>	124	16	3	3	3	7
<i>Interviewer 3 10/dec</i>	124	20	7	5	5	2
	1091	N= 162		(totaal=74)		
<i>STEEKPROEF (S)</i>	S=62 (14+11+37)		14	antwoorden op mail=11	37	36
<i>Antwoordpercentage(S/N X 100)</i>	38%					

Tabel 3: cijfermatige samenvatting van het veldwerk bij Chez Nous/Bij Ons, antwoordrespons en N

	<i>gecontacteerd</i>	<i>face-to-face interview</i>	<i>weigering</i>
<i>Interviewer 1 12/dec</i>	16	7	9
<i>Interviewer 1 13/dec</i>	12	5	7
<i>Interviewer 1 14/dec</i>	11	4	7
<i>Interviewer 1 15/dec</i>	14	5	9
<i>Interviewer 2 15/dec</i>	11	4	7
<i>Interviewer 1 16/dec</i>	7	3	4
<i>Interviewer 2 16/dec</i>	8	4	4
<i>Interviewer 3 16/dec</i>	5	4	1
<i>Interviewer 1 17/dec</i>	8	5	3
<i>Interviewer 3 17/dec</i>	7	5	2
<i>EINDRESULTAAT</i>	N= 99	S=46	53
<i>Antwoordpercentage (S/N X 100)</i>	46%		

¹⁰ Weigering werd bevestigd, deze heeft te maken met geen tijd of geen interesse.

Tabel 1: cijfermatige samenvatting van het veldwerk bij Hobo vzw

	<i>gecontacteerd</i>	<i>gecontacteerd en wonende in 1000 Brussel</i>	<i>face-to-face interview</i>	<i>samen online ingevuld</i>	<i>weigering</i>
<i>Interviewer 1 21/dec</i>	11	9	0	0	9
<i>Interviewer 1 22/dec</i>	10	5	3	0	2
<i>Interviewer 1 23/dec</i>	10	8	2	0	6
<i>Interviewer 1 24/dec</i>	6	3	2	0	1
<i>Interviewer 1 +2 27/dec</i>	29	11	4	4	3
<i>Interviewer 1 + 2 28/dec</i>	23	11	4	5	2
<i>Interviewer 1 + 2 29/dec</i>	27	15	3	4	8
<i>Interviewer 1 + 2 30/dec</i>	24	10	3	4	3
<i>Interviewer 1 31/dec.</i>	9	9	3	0	6
EINDRESULTAAT	149	N= 81	24	17	40
STEEKPROEF	S=41 (24+17)				
<i>Antwoordpercentage(S/N X 100)</i>	50%				

Tabel 2: cijfermatige samenvatting van het veldwerk bij ONE Zespenningenstraat

	<i>gecontacteerd en wonende 1000 Brussel</i>	<i>face-to-face interview</i>	<i>online ingevuld</i>	<i>weigering</i>
<i>Interviewer 1 4/April</i>	7	4		3
<i>Interviewers 1 5/April</i>	8	3		5
<i>Interviewer 1 6/ April</i>	6	0		6
<i>Interviewer 1 7/April</i>	10	4		6
<i>Interviewer 1 11/April</i>	7	4		3
<i>Interviewer 1 12/April</i>	9	3		6
<i>Interviewer 1 13/April</i>	5	0	2	3
<i>Interviewer 1 14/April</i>	6	3		3
<i>Interviewer 1 18/April</i>	9	3		6
<i>Interviewer 1 19 April</i>	12	6		6
<i>Interviewer 1 20/April</i>	9	3		6
<i>Interviewer 1 21 April</i>	13	5		8
Totaal	N=101	38	2	61
STEEKPROEF	S=40			
<i>Antwoordpercentage(S/N X 100)</i>	40%			

Naast het afnemen van gestandaardiseerde interviews namen we met een aantal studenten van Odisee (3de bachelor Sociaal Werk) 23 kwalitatieve interviews af. We bevroegen een aantal mensen in De Buurtwinkel (4), in Puerto vzw (2), in het Leger des Heils (4), bij Hobo vzw (3), bij Chez Nous/Bij Ons (4) en in Het Muntpunt (2). Anders dan de gestandaardiseerde interviews wordt er in deze gesprekken gepeild naar de beleving van de informele ondersteunings- en zorgrelaties. De idee is dat de kwalitatieve informatie de kwantitatieve data kan aanvullen. Concreet zullen we enkele centrale bevindingen die blijken uit de kwantitatieve analyse ondersteunen door citaten uit deze bovenstaande interviews op te nemen. Daarbij merken we op dat het grootste deel van de citaten in het Frans zijn. We besloten deze niet te vertalen omdat het de Brusselse realiteit van meertaligheid binnen de welzijnssector weergeeft. We vermelden bij elk citaat de organisatie waar we het interview afnamen, de leeftijd, het geslacht en de herkomst van de mensen. We wijzen er tenslotte op dat de kwalitatieve getuigenissen voor het grootste deel door mannen werden afgelegd. Dit komt in belangrijke mate omdat de organisaties waar de interviews werden afgelegd voornamelijk een mannelijk publiek bereiken. Anderzijds maken de interviews deel uit van een studentenproject waarbij het streven naar (theoretische) representativiteit veel minder aan de orde was. Bijkomende interviews zouden nodig zijn om

het verschil tussen een mannelijk en vrouwelijk discours in verband met zorgkracht van de netwerken onder de loep te nemen.

4.3. Vragenlijst: gestandaardiseerde vragen over hulp krijgen en geven

In de gestandaardiseerde vragenlijst (zie bijlage 1) zoomen we uiteindelijk in op vier verschillende kringen uit het informele sociaal netwerk van de respondenten: de contacten in de buurt, de contacten met vrienden, de contacten met familie en uiteindelijk deze met gezinsleden. Daarnaast formuleerden we ook vragen over het contact met de professionele hulpverlening.

We focussen op de ondersteuning en zorg die de respondenten vinden in deze netwerken. We sommen voor elk van de contacten een reeks hulpvragen op waarbij we de vraag stellen of de respondenten het jaar voorafgaand aan het interview hiervoor op hen een beroep heeft gedaan. We vroegen naar het al dan niet hulp krijgen bij de volgende situaties.

- voor hulp bij verhuis
- voor hulp bij administratie
- voor hulp bij de vertaling van documenten
- voor financiële hulp
- voor hulp bij het vinden van een woning of verblijfplaats
- voor hulp bij zoeken naar job
- voor hulp bij huishoudelijke taken
- voor hulp bij boodschappen
- voor hulp met opvang van kind(eren)
- voor hulp met zorg voor ouders
- voor advies of informatie
- voor emotionele steun
- voor gezelschap
- voor (hulp bij) lichamelijke verzorging
- voor (hulp bij) medische verzorging
- ik deed geen beroep op ...
- anders

Daarnaast vroegen we naar de frequentie waarmee men beroep deed op burens, vrienden, familie, gezinsleden en professionele dienstverleners (het jaar voorafgaand aan het interview) en namen we een open vraag op die peilt naar de problemen waarvoor men liever geen beroep doet op de verschillende informele contacten.

Verder namen we een reeks controlevragen op die ons moeten helpen de verschillen te duiden die we zullen vaststellen in de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de netwerken van de respondenten. We vragen naar een aantal socio-economische als ook socio-demografische gegevens, gaande van het inkomens- en onderwijsniveau, over de gezinssituatie en de migratie-achtergrond tot de leeftijd en het geslacht.

Tenslotte, formuleerden we een aantal vragen die ingaan op bepaalde individuele attitudes die in de literatuur in verband worden gebracht met de uitbouw van een sociaal netwerk (Coleman 1988; Putnam 1993). Zo vroegen we naar het niveau van vertrouwen in buurtbewoners, de mate van vraagverlegenheid, de mate waarin men ook zelf ondersteuning en zorg biedt aan entourage en of men al dan niet lid is van een vereniging of deelnam aan buurtactiviteiten

In wat volgt beschrijven we eerst het socio-demografisch en socio-economisch profiel van de vijf doelgroepen. Vervolgens kijken we per doelgroep naar de mate van aanwezigheid van ondersteuning en zorg die er aanwezig is in het burennetwerk, onder de vrienden, in de familiekring en in het gezin. We geven daarbij speciale aandacht aan het verschil tussen de vijf doelgroepen. Om na te gaan of de verschillen die we observeren in onze steekproef veralgemeenbaar zijn naar een ruimere populatie passen we een X^2 -test toe.

Intuïtief wil dit zeggen dat we nagaan of het verschil tussen de geobserveerde waarden genoeg afwijkt van een verschil in waarden die per toeval kan worden bekomen¹¹.

We vullen deze bivariate analyses of beschrijvende statistiek aan met multivariate analyses waarvoor we alle groepen samen nemen en de voorspellingskracht van een reeks eigenschappen van de respondenten nagaan op de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de vier verschillende kringen van het informele netwerk.

We focussen in deze multivariate analyse essentieel op vier verklaringsmodellen (zie tabellen bijlage 2). Het tweede model betreft onze centrale hypothese, met name dat de socio-economische positie een stempel drukt op de mate waarin ondersteuning en zorg aanwezig is in de persoonlijke netwerken. De andere drie modellen formuleren in essentie alternatieve hypothesen, gaande van het belang van individuele attitudes, over het belang om het socio-demografisch profiel in rekening te brengen tot de ondersteunende functie van een professionele hulpverlening en door vrijwilligers die actief zijn binnen de welzijnssector. Om de relatieve impact van deze verschillende modellen te berekenen passen we een logistische regressieanalyse toe¹². Voor meer uitleg hierover verwijzen we naar (Hosmer en Lemeshow, 2000; Tabachnick en Fidell, 2001). Intuïtief wil dit zeggen dat we op basis van de uitkomsten van de respondenten op de onafhankelijke variabelen (die de verschillende verklaringsmodellen beschrijven) de kans berekenen op een positieve uitkomst op de afhankelijke variabele (de kans om ondersteuning en zorg te vinden in het persoonlijk sociaal netwerk). Om te berekenen of een model een betrouwbare voorspelling toelaat doen berekenen we een X^2 -test (zie boven). Om na te gaan of een individuele onafhankelijke variabele een betrouwbare voorspelling toelaat berekenen we een Wald-test die nagaat of de regressiecoëfficiënt groot genoeg is om het resultaat te veralgemenen naar de ruimere populatie.

1. In een eerste model focussen we op een reeks individuele attitudes die we mobiliseren om de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de informele netwerken te begrijpen. We nemen in dit model

¹¹ Een X^2 test vergelijkt de geobserveerde frequenties in een kruistabel met de theoretische frequenties die we verwachten onder de 0-hypothese dat er geen verband is tussen beide variabelen (Agresti, 1990). De waarde voor de X^2 wordt berekend volgens de volgende formule: $X^2 = \frac{\sum (O_i - T_i)^2}{T_i}$ waar T (Theoretisch effectief) = $\frac{\text{totaal van de kolom} \times \text{totaal van de rij}}{\text{het 'overall' totaal}}$. De waarde van de X^2 test is 0 wanneer de geobserveerde frequenties gelijk zijn aan de theoretische frequenties. Een waarde 0 betekent dus dat er geen relatie is tussen beide variabelen. Een hoge waarde op de X^2 test aan de andere kant wijst erop dat er een groot verschil is tussen de geobserveerde frequenties enerzijds en de theoretische frequenties anderzijds. De 0 hypothese lijkt dus niet te kloppen. Om te beslissen of het verschil groot genoeg is om er zeker van te zijn dat het erg onwaarschijnlijk is dat het resultaat ad random werd geproduceerd moeten we de waarde op de X^2 test vergelijken met de kritische waarde in de X^2 verdeling. Deze kritische waarde is afhankelijk van het aantal 'degrees of freedom' (die gelijk is aan $(\text{number of columns} - 1) \times (\text{number of rows} - 1)$) en het significantie niveau waarvoor men opteert ($p < 0,05$, $p < 0,01$ or $p < 0,001$). We beslissen om hypothese 0 te verwerpen wanneer de X^2 waarde die we berekende groter is dan de kritische waarde in de X^2 verdeling.

¹² Door het gebruik van logistische regressie-modellen berekenen we de probabiteit of de kans dat een Brusselaar kan rekenen op ondersteuning en zorg in het persoonlijk netwerk, rekening houdend met de uitkomsten op een reeks van onafhankelijke variabelen (OV). We verduidelijken hier heel kort de notie van probabiteit. De kans om een 1 te scoren op de afhankelijke variabele (AV) moet worden begrepen als de frequentie van deze antwoordcategorie gedeeld door de frequenties van beide antwoordcategorieën. We proberen dit verder uit te leggen door 3 vergelijkingen te bespreken (Cohen et al., 2003, p. 487; Hosmer & Lemeshow, 2000, pp. 6–7; Tabachnick & Fidell, 2001, p. 438). Ten eerste, het model dat we voorspellen kan worden uitgedrukt als $\hat{Y}_i = \frac{e^u}{1 + e^u}$ waarbij \hat{Y}_i de voorspelde probabiteit is voor i^{th} observatie die een positieve score behaalt op de afhankelijke variabele (AV), waarbij "u" de lineaire regressieve vergelijking is $u = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k$ met een constante β_0 , coefficients β_j , en predictors, X_j voor k predictors ($j=1,2, \dots, k$) en "e" de basis is die een waarde heeft van 2,7. Niettemin kan deze regressie vergelijking door een algebraïsche manipulatie worden geherformuleerd in termen van odds: $\frac{\hat{Y}_i}{1 - \hat{Y}_i} = e^{\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k}$ en uiteindelijk in de termen van de logit van het natuurlijk algoritme van de odds: $\ln\left(\frac{\hat{Y}_i}{1 - \hat{Y}_i}\right) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k$. De regressie coëfficiënt (β_j) moet dus worden geïnterpreteerd als de schatting van de verandering in de logit die wordt veroorzaakt door de verandering met één eenheid in de onafhankelijke variabele (Tabachnick & Fidell, 2001). Hoewel dit vanuit wiskundige oogpunt duidelijk is hoe we dit moeten interpreteren, is dit niet zo evident te vertalen naar vaststellingen in verband met sociale fenomenen. Omwille van deze reden kiezen we ervoor om de odds ratio te vermelden om de voorspellende kracht van de OV op de AV te duiden. De odds ratio is het natuurlijk logaritme of β_j (or e^{β_j}) en wordt in de output van SPSS of STATA aangeduid met $\exp(\beta_j)$. Een odds ratio is de 'odds of being a case' (met betrekking tot de uitkomst op de AV) dat geldt voor een bepaalde predictor, gedeeld door de 'odds of being a case' voor de waarde op de predictor die één eenheid lager is dan de waarde in de teller (Cohen et al., 2003, p. 492). The odds ratio vertelt ons dus met hoeveel de 'odds of being a case' stijgt wanneer de predictor met één eenheid toeneemt. Als de OV een dichotome variabele is, dan druk de odds ratio uit of de kans op een positieve uitkomst op de AV al dan niet toeneemt wanneer een individu een 1 scoort op de OV.

uiteindelijk vijf verschillende variabelen op. Een eerste betreft de mate van vertrouwen dat men heeft in de buurtbewoners. We vroegen de respondenten een getal te noemen van 1 tot 7 waarbij 1 staat voor “heel weinig vertrouwen” en 7 voor “heel veel vertrouwen”. Een tweede brengt in kaart in welke mate de respondenten zelf ondersteuning en zorg bieden aan hun burens, familie en vrienden. Een derde en vierde peilen naar wat we de participatiegraad noemen. Neemt men al dan niet deel aan activiteiten in de buurt? Is men lid van een vereniging? Een vijfde gaat over de vraagverlegenheid. Hoe moeilijk vinden respondenten het om ondersteuning en zorg te vragen aan hun entourage? We vroegen een cijfer te noemen van 1 tot 10 waarbij 1 staat voor “helemaal niet moeilijk” en 10 voor “heel moeilijk”.

2. In een tweede model groeperen we vier socio-economische indicatoren: het al dan niet hebben van een betaalde baan, het inkomensniveau, het onderwijsniveau en het al dan niet leven in een situatie van dak- of thuisloosheid. Om de invloed van het inkomensniveau op de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het persoonlijk netwerk te berekenen, werken we met wat een continue variabele wordt genoemd. We vroegen de respondenten om 1 van de 10 antwoordcategorieën die we opnamen aan te kruisen. Deze categorieën gaan van “minder dan 800 euro” tot uiteindelijk “meer dan 4000 euro”. Voor het onderwijsniveau werken we met een nominale variabele. We zijn geïnteresseerd in het verschil tussen het al dan niet hoogopgeleid zijn. We definiëren een respondent als hoogopgeleid wanneer hij/zij minstens een bachelordiploma bepaalde. We voegen nog een vierde variabele toe aan dit model: namelijk een variabele die ons informeert over het feit of de respondent al dan niet dak- of thuisloos is. De reden om deze variabele toe te voegen betreft het hoge aandeel dak- of thuislozen die we bereikten via onze bevraging in Chez Nous en Hobo vzw.
3. In een derde model zoomen we dan in op enkele centrale socio-demografische gegevens: leeftijd (continu), geslacht (nominaal), nationaliteit (Belgische versus niet Belgische) en geboorteplaats (in België – buiten België). Tot slot nemen we nog twee variabelen op die ons informeren over de gezinsvorm waarin men leeft. We nemen de variabele op die aangeeft of men al dan niet alleenstaande is én of men al dan niet in een éénoudergezin leeft.
4. In een vierde model focussen we op de contacten met de professionele en vrijwillige hulpverlening. We bekijken de relatie tussen de mate waarin men het afgelopen jaar in contact kwam met professionele hulpverlening en het vinden van ondersteuning en zorg in het informele netwerk. We becijferen ook of de variabele die ons informeert over de aanwezigheid van contact met vrijwilligers die actief zijn binnen de welzijnssector een goede “voorspeller” is om de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het persoonlijk sociaal netwerk te begrijpen. We gebruiken hier de term “voorspeller” omdat een logistische regressieanalyse toelaat om voor een respondent (die aangeeft het afgelopen jaar contact te hebben gehad met vrijwilliger(s) in de welzijnssector) de kans te berekenen dat hij of zij kon rekenen op ondersteuning en zorg door leden van zijn of haar persoonlijk netwerk.

Bij dit laatste model maken we enkele belangrijke kanttekeningen.

- Ten eerste, we spreken van professionele hulpverlening wanneer de hulpverlener anders dan de vrijwilliger of de informele zorgpartner een verloning krijgt voor de ondersteuning of zorg die hij aanbiedt.
- Ten tweede willen we erop wijzen dat de informatie over het contact met professionele hulpverlening redelijk vaag blijft en gekenmerkt wordt door een grote interne heterogeniteit. De ene professionele hulpverlening is de andere niet. Terwijl sommige hulpverlening expliciet krachtgericht is, is andere dat niet noodzakelijk. Dit maakt het er niet gemakkelijk op om de resultaten van dit model te interpreteren. We kozen er daarom voor om ons enkel te focussen op de frequentie van professionele hulp voor praktische zaken (zie vragenlijst in bijlage 1). De variabele die we gebruiken maakt een onderscheid tussen “geen professionele hulp”, “af en toe professionele hulp” en “regelmatig professionele hulp” voor het regelen van praktische dingen: zoals administratie, vertaling, boodschappen doen, huishoudelijke taken etc. Het gaat dus niet om professionele ondersteuning in

geval van nood aan medische hulp noch om een ondersteuning van het emotioneel welzijn.

- Ten derde merken we op dat er een overlapping is tussen onze specifieke steekproef en de vraag naar contact met professionele hulpverlening. Hobo vzw en Chez Nous bieden een specifieke vorm van hulpverlening aan. We wijzen erop dat Hobo vzw heel specifiek sterk inzet op het versterken van informele netwerken van hun cliënten. Het gaat met andere woorden om een krachtgerichte hulpverlening. Kortom, de resultaten die we bekomen voor dit model moeten worden gezien als een verkenning van het thema in verband met het samenspel tussen professionele hulpverlening en informele zorgpartners. Het gaat daarbij om de professionele hulpverlening waarmee de geïnterviewde respondenten in contact kwamen. De resultaten zijn niet per definitie veralgemeenbaar naar alle types van hulpverlening. De centrale vraag die we ons in verband met dit model stellen betreft of er een samenhang is tussen beide. Ondersteunen professionele hulpverlening en/of de vrijwilligers die actief zijn in de welzijnssector de aanwezigheid van ondersteuning en zorg? Of is er sprake van een negatieve samenhang, duwt het contact met professionele hulpverlening de informele zorgpartners naar de achtergrond?

5. Het profiel van de vijf doelgroepen

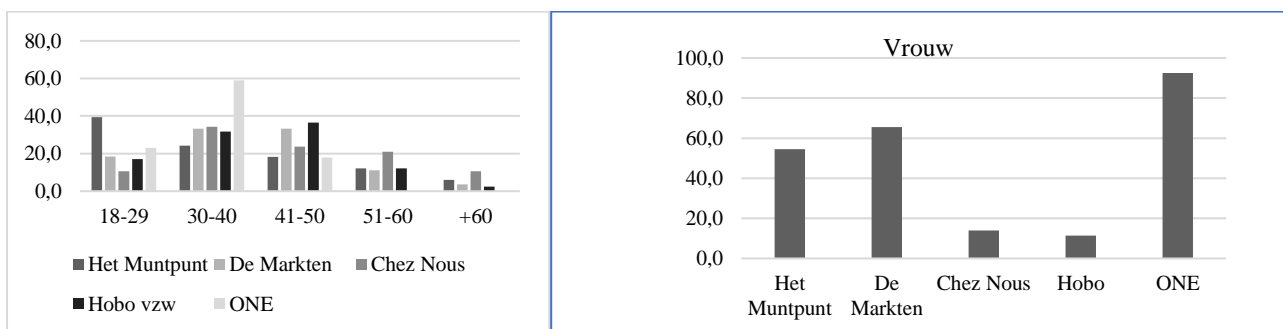
5.1. Het socio-demografisch profiel: enkele gelijkenissen, grote verschillen

We merken gelijkenissen maar meer nog verschillen op in het socio-demografische profielen van de 5 groepen.

Wat de leeftijd betreft merken we geen statistisch significante verschillen op tussen de 5 groepen ($\chi^2=14,532$, $df=12$, ns). De hoogste percentages voor alle vijf groepen vinden we terug in de categorieën 30-40 jaar en 41-50 jaar (zie figuur 4a). Twee doelgroepen wijken hier enigszins van af. Voor het publiek van Het Muntpunt blijkt het aandeel van de jongeren (-30) hoger te liggen dan voor het publiek van de andere organisaties. 40% van het publiek van Het Muntpunt is -30 jaar, terwijl dit voor de groep van Chez Nous/Bij ons bijvoorbeeld maar 10% is. We wijzen hiervoor op het gebruik van Het Muntpunt als studieplek voor studenten in Brussel. Voor de groep ONE vinden we een hoger aandeel terug voor de categorie 30-40 jaar in vergelijking met de andere groepen. Dit verschil begrijpen we door de centrale activiteit van het ONE-consultatiebureau: het wegen, meten, opvolgen en vaccineren van pasgeborenen. We merken nog op dat de oudere populatie (+60) ondervertegenwoordigd is in de doelgroepen die we bevroegen. Minder dan 5% is ouder dan 60. We wijzen erop dat een bijkomende dataverzameling nodig is om de specificiteit in verband met de aanwezigheid van ondersteuning en zorg na te gaan voor de oudere populatie in 1000 Brussel. We namen dit op in ons initieel onderzoeksdesign. De idee was immers om naast de vijf doelgroepen, ook nog onder andere het doelpubliek van het Lokaal Dienstencentrum (LDC) te bevragen. LDC's richten zich in belangrijke mate op de oudere populatie in Brussel. Omwille van budgettaire redenen werd dit deel geschrapt.

Wat het geslacht betreft zien we wel belangrijke (statistisch significante) verschillen tussen de vijf groepen ($\chi^2=78,370$, $df=4$, $p<0,001$). Voor de groep die we via het ONE bevroegen is het aandeel vrouwen erg hoog (90%) (figuur 4b). Dit is niet verwonderlijk, het zijn veelal de moeders die met hun pasgeborenen naar het consultatiebureau van ONE gaan. Vrouwen zijn daarentegen sterk ondervertegenwoordigd in de populaties die bij Chez Nous en Hobo vzw over de vloer komen. Dit blijkt een overwegend mannelijk publiek te zijn.

Figuur 4a & 4b: leeftijd en geslacht

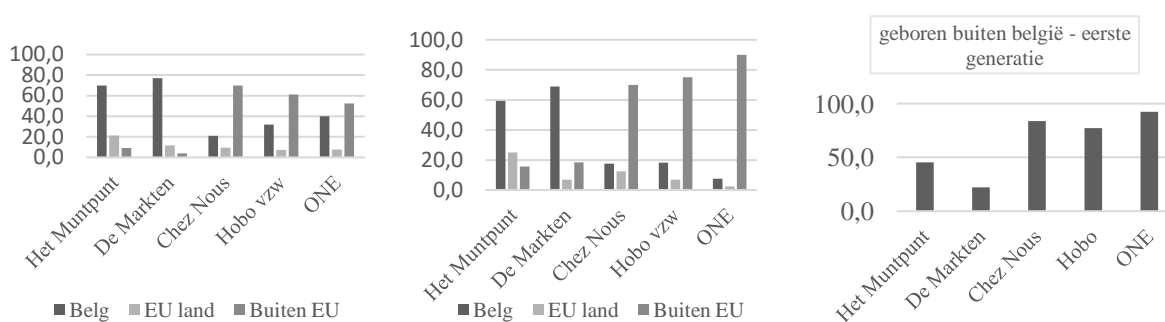

$\chi^2=14,532$, $df=12$, ns

$\chi^2=78,370$, $df=4$, $p<0,001$

Wat betreft de herkomst van de personen die we ondervroegen merken we een groot verschil op tussen de controlegroepen enerzijds en de meer kwetsbare groepen anderzijds. Terwijl een overgrote meerderheid van het publiek van De Markten en Het Muntpunt de Belgische nationaliteit heeft en in België is geboren (met de Belgische nationaliteit), is dat niet het geval voor het publiek van Chez Nous, Hobo en ONE. Ongeveer de helft van de ondervraagden heeft niet de Belgische nationaliteit, meer dan 60% had een nationaliteit van buiten de EU bij geboorte en een meerderheid werd niet in België geboren.

Figuur 5a, 5b, 5c nationaliteit en nationaliteit bij geboorte, eerstegeneratiemigrant

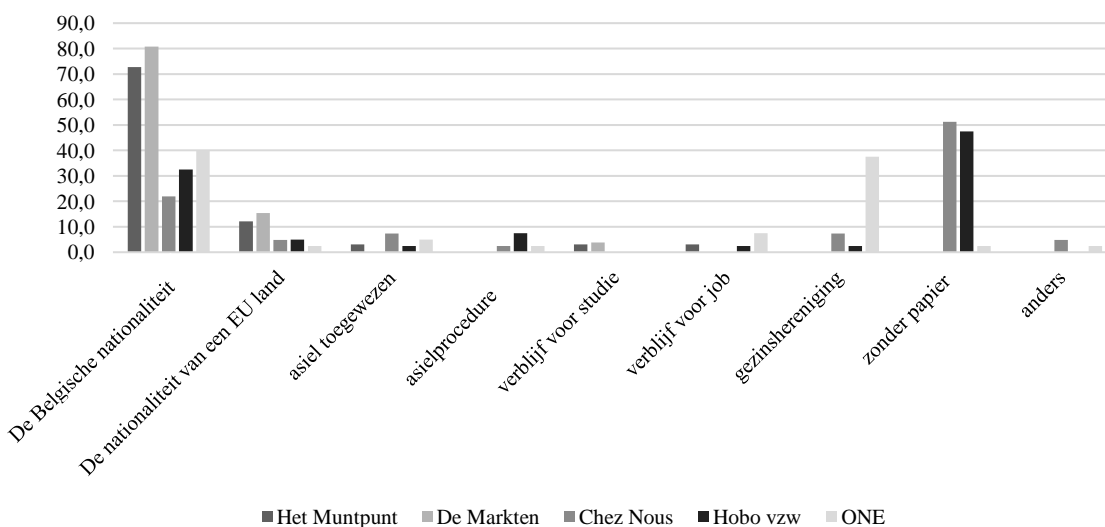
$\chi^2=50,603$, $df=8$, $p<0,001$ (***)

$\chi^2=75,873$, $df=8$, $p<0,001$ (***)

$\chi^2=75,873$, $df=8$, $p<0,001$ (***)

Het resultaat in verband met de nationaliteit vertaalt zich in de resultaten over het verblijfstatuut in België. Ook hier vinden we belangrijke verschillen terug tussen de vijf groepen. Voor het publiek van Het Muntpunt en De Markten is het verblijfstatuut overwegend gebaseerd op het hebben van de Belgische nationaliteit. Daar tegenover staat dat het aandeel mensen zonder papieren bij Chez Nous en Hobo vzw oploopt tot bijna 50%. Voor de groep ONE vinden we een hoog aandeel (40%) mensen terug die in België verblijven op basis van een gezinshereniging. Het is een bewuste keuze geweest om ook mensen zonder papieren via onze survey te bereiken. Een studie die gaat over de invloed van maatschappelijke kwetsbaarheid op de persoonlijke netwerken, kan niet om deze groep heen. In het bijzonder wanneer de studie over 1000 Brussel gaat.

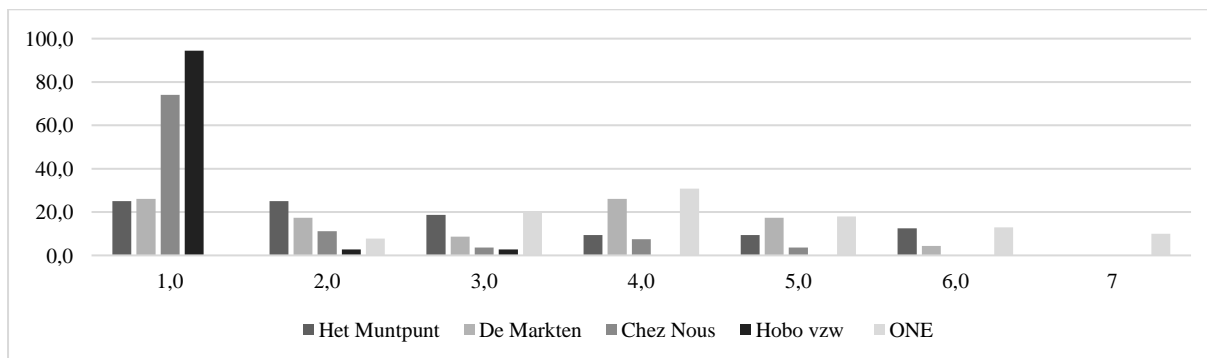
Figuur 6: statuut verblijf in België

$\chi^2=125,676$, $df=32$, $p<0,001$ (***)

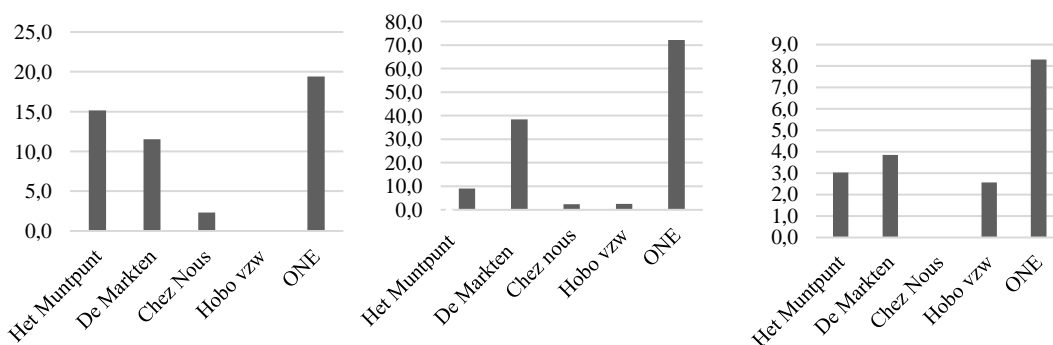
We merken op dat er belangrijke verschillen zijn tussen de vijf groepen voor wat de samenlevingsvorm betreft. Het publiek van Chez Nous en Hobo vzw is overwegend alleenstaand. Meer dan 60% geeft aan alleen te leven. De andere drie groepen leven daarentegen overwegend in gezinsverband. Voor het publiek van Het Muntpunt vinden we 75% terug die aangeeft minstens met 1 andere persoon samen te leven. Dit geldt ook voor het publiek van De Markten. Het hoogste percentage 27% vinden we terug voor het antwoord "ik leef samen met drie andere personen". Ook voor de groep ONE is dit het meest frequent aangekruiste antwoord (30%). Daarnaast merken we op dat er in deze groep een groot aandeel aangeeft een groot gezin te vormen. 40% leeft samen met 4 tot 6 of meer andere personen.

Figuur 7: aantal personen dat deel uitmaakt van het kerngezin

$\chi^2=108,647$, $df=28$, $p<0,001$ (***)

Figuur 8a, 8b, 8c: percentage maakt deel uit van eenoudergezin, tweoudergezin of nieuw samengesteld gezin.

$\chi^2=11,340$, $df=4$, $p<0,05$ (*)

$\chi^2=77,081$, $df=4$, $p<0,001$ (***)

$\chi^2=4,474$, $df=4$, ns

We stellen significante verschillen vast tussen de 5 groepen. We merken voor de groep van Het Muntpunt een overwicht aan éénoudergezinnen. Voor de Markten is het aandeel tweoudergezinnen het hoogst (40%). De percentages voor de groepen Chez Nous en Hobo vzw liggen door hun hoog aandeel alleenstaanden erg laag. 70% van de groep ONE geeft aan een tweoudergezin te zijn, 20% een éénoudergezin en 8% een nieuw samengesteld gezin. Enkel voor deze laatste groep benadert de optelsom van het percentage in de drie figuren 100%. We verwijzen in dit verband naar het hoog aandeel alleenstaanden en koppels in de andere groepen.

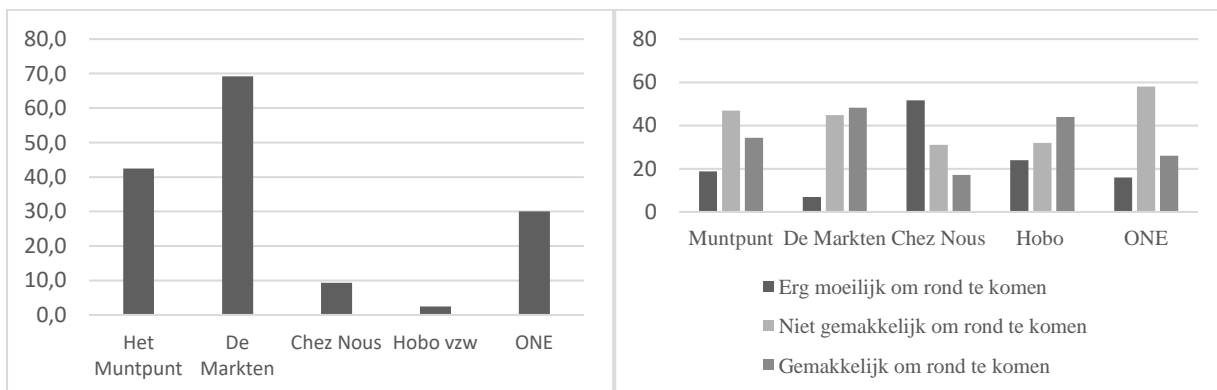
5.2 Het socio-economisch profiel voor de vijf groepen: belangrijke verschil

We merken belangrijke verschillen op tussen de groepen qua socio-economische positie. Dit is niet verwonderlijk; het verschil in socio-economische positie is deel van ons onderzoeksdesign. Het aandeel dat een betaalde job heeft loopt op tot 70% voor de groep van De Markten. Dit percentage ligt een stuk lager voor het publiek van Het Muntpunt (40%). We verwijzen in dit geval naar het hoog percentage studenten in deze laatste groep. Voor het publiek van Chez Nous en Hobo vzw ligt het aandeel op slechts 10%. Voor de groep ONE tenslotte gaat het om 30%.

Dezelfde opvallende verschillen vinden we terug voor het inkomensniveau. We stellen vast dat minder dan 10% van het publiek van Het Muntpunt en 0% van het publiek van De Markten aangeeft minder dan 800 euro te verdienen. Dit percentage loopt evenwel op tot meer dan 60% bij het publiek van Chez Nous en Hobo vzw (zie figuur 9c). Voor de groep ONE stellen we vast dat slechts een kleine minderheid minder dan 800 euro verdient. Het hoogste percentage voor deze laatste groep vinden we terug voor de categorie "1800-2200".

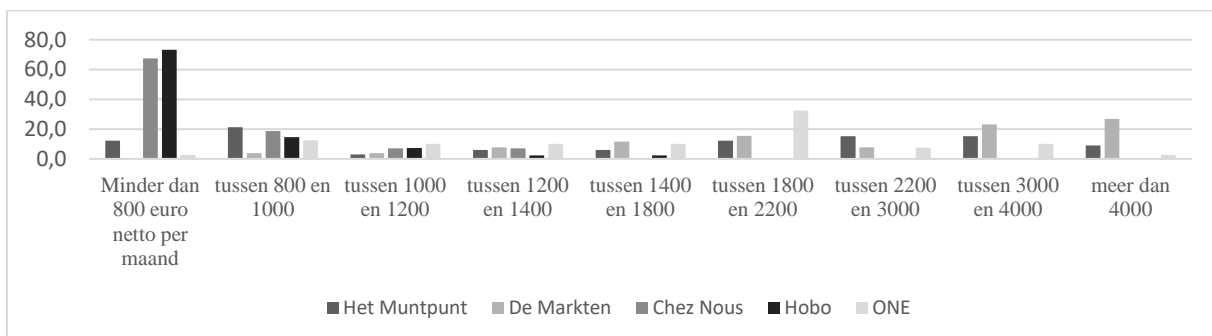
Opvallend is dat de verschillen tussen de groepen minder uitgesproken zijn voor wat betreft het subjectief gevoel van moeilijk of gemakkelijk financieel rondkomen. Voor de controlegroepen Het Muntpunt en De Markten stellen we vast dat slechts een kleine minderheid aangeeft het heel moeilijk te vinden om rond te komen. Voor het publiek van Chez Nous gaat het daarentegen om een meerderheid. We stellen evenwel vast dat dit enigszins anders is voor de groep die we bevroegen bij Hobo vzw en ONE. Net zoals het geval was voor de controlegroepen gaat het ook hier slechts om een minderheid die zegt moeilijkheden te hebben om rond te komen.

Figuur 9a, 9b, 9c: percentage, uitoefenen van een betaalde job, persoonlijke ervaring rondkomen op het ogenblik van interview, en netto gezinsinkomen per maand voor de 5 groepen

$\chi^2=50,276$, $df=4$, $p<0,001$ (***)

$\chi^2=24,168$, $df=8$, $p<0,01$ (**)

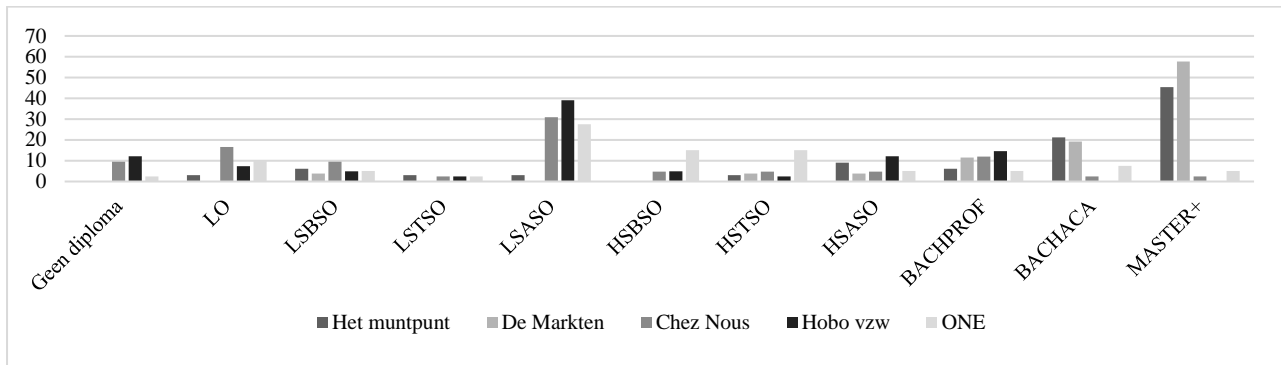

$\chi^2=163,456$, $df=40$, $p<0,001$ (***)

In de figuur hieronder die het onderwijsniveau aangeeft van de respondenten lezen we eveneens belangrijke verschillen tussen de controlegroepen en kwetsbare doelgroepen. Daarbij valt op dat het publiek van De

Markten opvallend hooggeschoold is. Ongeveer 60% van de mensen die we via het onthaal van De Markten bereikten, geeft aan een masterdiploma te hebben behaald. Ook voor het publiek van Het Muntpunt gaat het om 45%. Voor de groepen die we via Chez Nous, Hobo vzw en ONE bevroegen vinden we heel weinig tot geen respondenten terug met een masterdiploma.

Figuur 10: Percentage naargelang opleidingsniveau voor de vijf groepen

Samenvattend, de vijf groepen die we voor dit onderzoeksproject over de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de persoonlijke netwerken ondervroegen tonen bijna contrasterende socio-economische profielen. Het publiek van De Markten heeft een sterk socio-economisch profiel met een hoge tewerkstellingsgraad, een groot aandeel hooggeschoolden en slechts weinigen die een laag inkomen hebben. Het publiek van Chez Nous maar ook van Hobo vzw situeren we aan het andere uiterste met een bijzonder zwakke socio-economische positie gekenmerkt door een overgrote meerderheid zonder betaalde baan en een erg laag inkomen. De groepen et Muntpunt en ONE situeren zich tussen deze twee uitersten. Het doelpubliek van het ONE-consultatiebureau neemt op verschillende indicatoren dikwijls een tussenpositie in. De groep scoort daarenboven uitgesproken op de indicatoren die de gezinspositie beschrijven. Het gaat kortom om jonge tweeoudergezinnen waarvan de mama in vele gevallen tot de eerste generatie behoort die via gezinshereniging naar België is gekomen. We merken op dat deze verschillende publieken op een beperkt aantal vierkante (kilo)meters woont. 1000 Brussel kenmerkt zich door een bevolking die sterke contrasten bevat qua socio-economisch profiel.

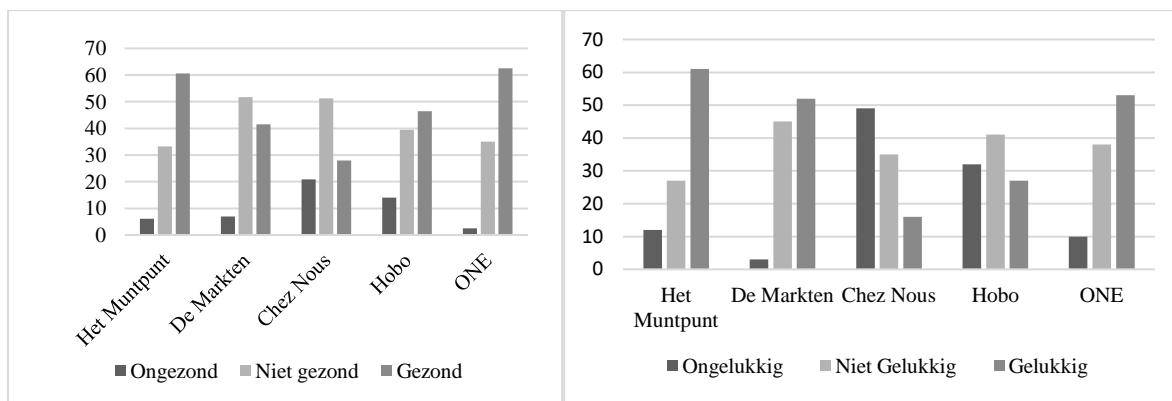
5.3. Verschillen tussen de groepen qua geluk en welzijn

Tot slot wijzen we erop dat het verschil van socio-demografisch en –economisch profiel tussen de vijf groepen zich ook vertaalt in een verschil op een aantal welzijnsindicatoren.

Figuur 11a geeft aan dat er significante verschillen zijn tussen de groepen voor wat het subjectief gevoel van gezondheid betreft. We merken dat het grootste verschil zich voordoet tussen de groepen Het Muntpunt enerzijds en Chez Nous anderzijds. Voor de eerste groep geeft 60% aan zich héél gezond te voelen. Voor de laatste groep gaat dit om minder dan 30%.

Het verschil tekent zich nog duidelijker af voor het subjectief gevoel van geluk. We vroegen de respondenten om op een schaal van 1 tot 7 aan te geven in welke mate ze zich gelukkig voelen. We stellen vast dat het doelpubliek van Chez Nous en Hobo vzw zich significant vaker ongelukkig voelt dan de overige drie groepen. Voor het publiek van Chez Nous stellen we vast dat 50% zich ongelukkig voelt (figuur 11b). Voor het publiek van Hobo vzw is dit 30%. Dit percentage daalt onder de 10% voor de groepen Het Muntpunt, De Markten en ONE.

Figuur 11a, 11b, subjectieve ervaring van gezondheid, geluk

$\chi^2=17,701$, $df=8$, $p<0,05$ (*)

$\chi^2=38,695$, $df=8$, $p<0,001$ (***)

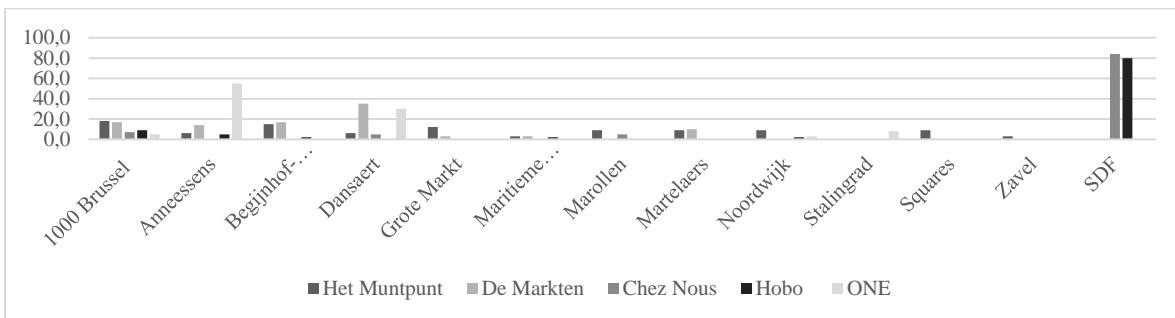
6. Ondersteuning en zorg in de buurtnetwerken

6.1. In welke buurt woont men en hoe lang woont men er al?

Een vergelijking tussen de 5 groepen in verband met de relaties die in de buurt worden onderhouden en de ondersteuning en zorg die in deze buurtnetwerken wordt gevonden, ligt niet voor de hand. Het publiek van Chez Nous (83%) en Hobo vzw (79%) beschikken immers in vele gevallen niet over een woonst, maar zijn daarentegen dak- of thuisloos. Desalniettemin beantwoordden ook deze groep probleemloos de vragen over burenerelaties en de relaties in de buurt. We definieerden “buren” (zie vragenlijst bijlage 1) als “personen die in hetzelfde gebouw en/of dezelfde straat wonen als jij”. Voor de dak- en thuislozen gaat het in de antwoorden op de vragen naar burenerelaties over hetzij de mensen die ze tegenkomen in de residentiële opvang of dagcentra, hetzij over de mensen die ze ontmoeten tijdens hun verblijf op straat.

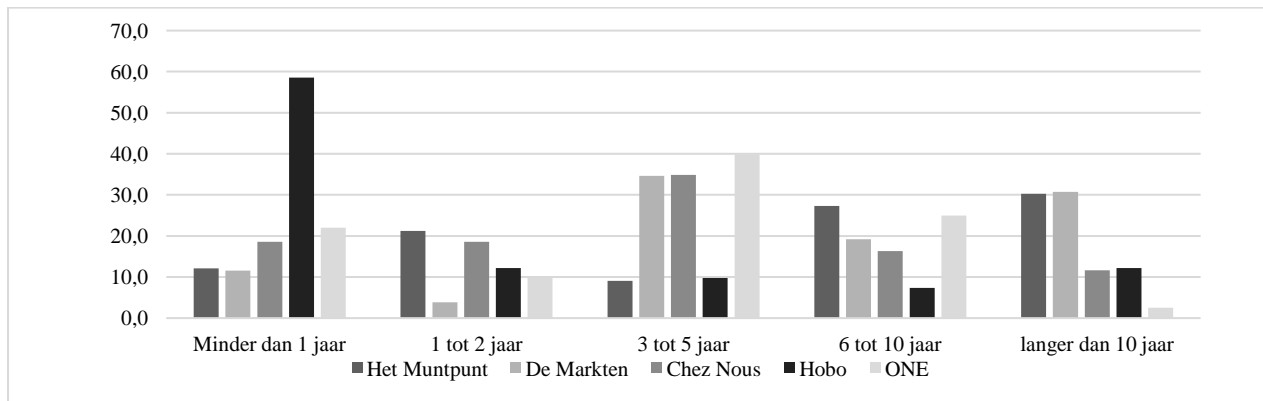
Vooraleer in te zoomen op de aanwezigheid van ondersteuning- en zorg in de netwerken van burenerelaties, brengen we eerst in kaart waar de respondenten wonen/verblijven en hoe lang ze er al verblijven. We merken grote verschillen op tussen de vijf doelgroepen. Het publiek van Het Muntpunt dat in 1000 Brussel woont, is het meest verspreid over de verschillende buurten van deze gemeente. Daarentegen stellen we vast dat ongeveer de helft van het publiek van De Markten dat in 1000 Brussel woont, hetzij in de Dansaertbuurt, hetzij in de buurt Begijnhof-Diksmuide woont. Zoals we al aangaven is ongeveer 80% van het publiek van Chez Nous en Hobo dak- of thuisloos. Het publiek van ONE tenslotte woont redelijk geconcentreerd in de Anneessensbuurt.

Figuur12: het percentage van verblijf in de verschillende buurten van Brussel voor de 5 groepen

Wat betreft de duur van het verblijf in de buurt merken we belangrijke verschillen op. Ten eerste, het publiek van Het Muntpunt is het best vertegenwoordigd in de categorie “van 6 tot 10 jaar” en “meer dan 10 jaar”. Met andere woorden, ongeveer 60% van de respondenten die we via Het Muntpunt bereikten woont al langer dan 5 jaar op de dezelfde plaats. Ongeveer 30% woont minder dan 2 jaar in de huidige verblijfplaats. Ten tweede, zien we dat ongeveer de helft van het publiek van De Markten minder dan 5 jaar op het huidige adres woont, terwijl de andere helft er langer dan 6 jaar woont. Voor het publiek van ONE merken we dan weer een ander profiel op: we observeren dat 70% minder dan 5 jaar en 30% langer dan 6 jaar in huidige woonplaats verblijft. Het publiek van Hobo vzw is overwegend recent in de buurt aangekomen. 60% geeft aan minder dan een jaar in 1000 Brussel te wonen of te verblijven. Dit is toch enigszins anders voor het publiek van Chez Nous. Daar merken we dat 35% al langer dan 3 jaar in 1000 Brussel verblijft en 25% zelfs langer dan 6 jaar. Deze gegevens wijzen erop dat dak- en thuisloosheid niet noodzakelijk een tijdelijk gegeven is, maar ,voor een belangrijk aandeel van de populatie die door Chez Nous wordt bereikt, zich uitstrekt over een lange periode.

Figuur 13: duur van verblijf op huidige adres

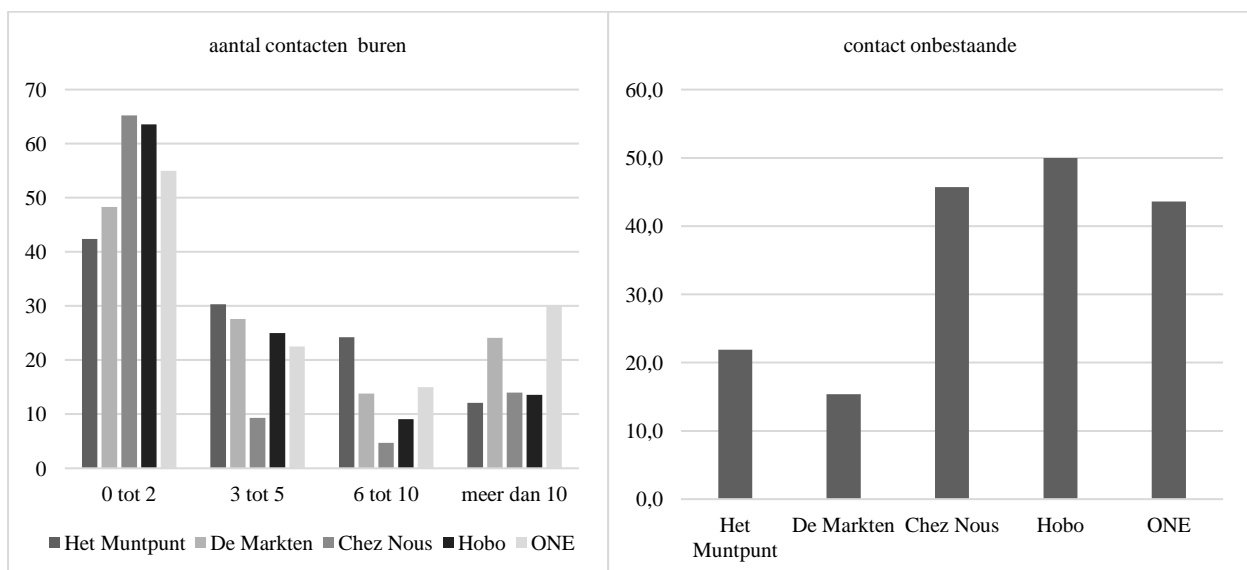
$\chi^2=60.064$, $df=16$, $p<0,001$

6.2. Het aantal contacten in de buurt: weinig contacten met burenen

Alvorens verder in te gaan op de ondersteuning en zorg die respondenten vinden in het burennetwerk, bekijken we enkele andere dimensies waarop we deze netwerken kunnen beschrijven, gaande van de grootte van het netwerk, over de beleving ervan tot de wens om meer mensen te kennen in de buurt.

We stelden eerst en vooral de vraag hoeveel van de burenen men bij voornaam kent. In onderstaande figuur (14a) lezen we dat voor een groot aandeel van de 5 verschillende groepen het aantal burenen dat men bij voornaam kent eerder laag ligt. Tussen de 40% en 70% van deze groepen kent slechts maximaal 2 burenen bij voornaam. Het verschil tussen de vijf groepen is in dit verband niet statistisch significant. We lezen in dit resultaat de invloed van het grootstedelijk karakter, maar om deze interpretatie te onderbouwen zouden we de resultaten moeten kunnen vergelijken met resultaten bekomen in een meer landelijke gemeente.

Figuur 14a, 14b: het percentage volgens aantal contacten met burenen, het percentage dat aangeeft geen contacten met burenen te hebben

$\chi^2=25,086$, $df=16$, ns

$\chi^2=11,927$, $df=4$, $p<0,05$ (*)

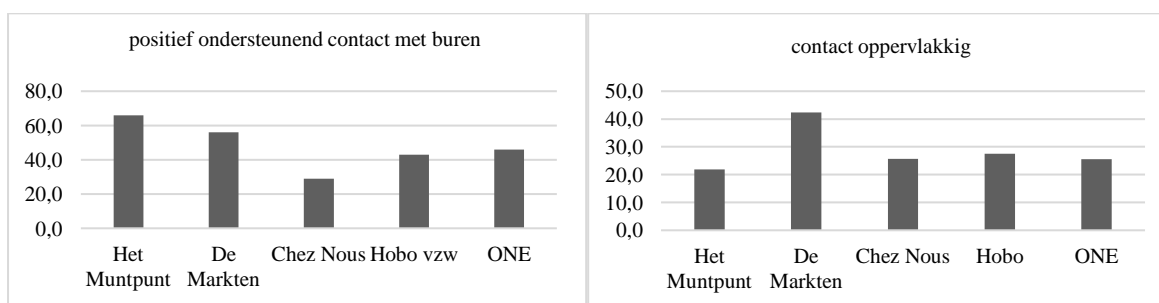
We stelden ook een vraag naar het volledig ontbreken van contact met burenen. Hier stellen we wel een significant verschil vast tussen de vijf groepen. We merken een verschil op tussen de controlegroepen

enerzijds en de meer kwetsbare groepen anderzijds. Ongeveer de helft van deze laatste groepen (Chez Nous, Hobo vzw en ONE) geeft aan dat het contact met burens onbestaande is, terwijl dit voor de controlegroepen voor minder dan 20% geldt.

De verschillen tussen de vijf groepen die de burensrelaties als “positief ondersteunend” en “als oppervlakkig” ervaren zijn niet statistisch significant. Dit is anders wanneer we enkel focussen op het verschil tussen het publiek van Het Muntpunt en dat van Chez Nous. Slechts 30% van dit laatste publiek geeft aan dat de contacten met wat zij als burens definiëren positief of ondersteunend zijn. Voor het publiek van Het Muntpunt loopt dit op tot 60%. Dit percentage schommelt voor de andere drie groepen tussen 40% en 57%.

In figuur 15b lezen we dat slechts een minderheid van de vijf groepen de contacten met de burens als oppervlakkig evalueren. Het percentage schommelt tussen de 20% en 40%. Het definiëren van de burensrelatie als “oppervlakkig”, gaat niet per definitie hand in hand met een evaluatie dat deze contacten niet “positief ondersteunend” zouden zijn. We merken bijvoorbeeld op dat terwijl een groter aandeel van het publiek van De Markten de contacten met de burens als eerder oppervlakkig omschrijft in vergelijking met de meer kwetsbare doelgroepen, deze groep van De Markten niettemin frequenter dan de meer kwetsbare groepen aanduidt dat deze contacten ondersteunend zijn.

Figuur 15a, 15b, het percentage dat aangeeft respectievelijk ondersteunende of oppervlakkige contacten te hebben in buurt:

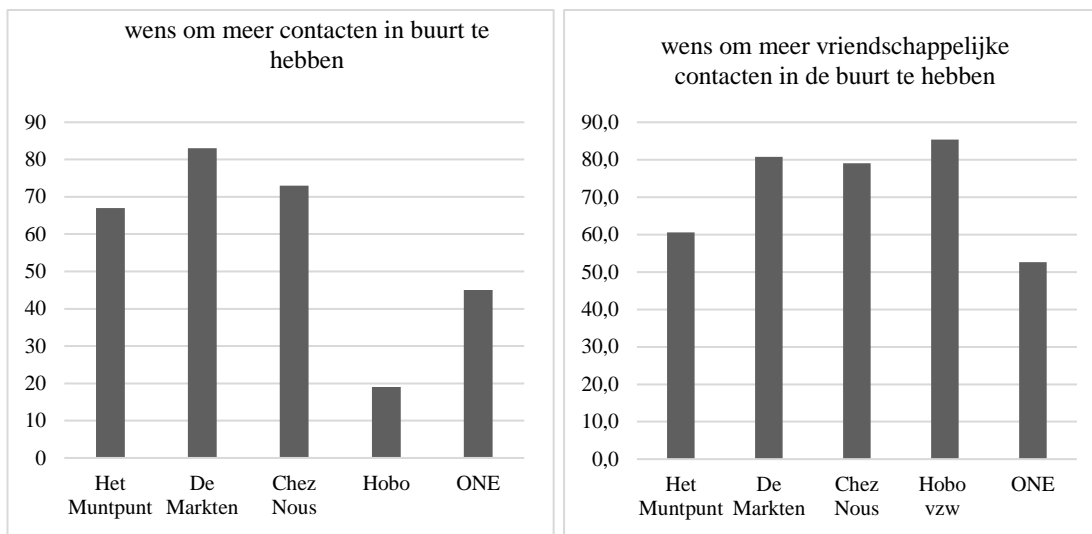

$\chi^2=13,840, df=4, ns$

$\chi^2=3,352, df=4, ns$

Verder bevroegen we de wens van de Brusselaar om meer contacten te hebben in de buurt. We voegden nog een vraag toe naar de wens om meer vriendschappelijke contacten te hebben in de buurt. Opvallend is dat de percentages positieve antwoorden op beide vragen hoog oplopen (zie figuur 16a en 16b). Zo geeft 80% van het publiek van De Markten aan zowel meer mensen te willen kennen in de buurt als ook meer vriendschappelijke contacten te verwelkomen. We merken niettemin enkele belangrijke verschillen op tussen de vijf doelgroepen. Opvallend is bijvoorbeeld het lage percentage voor de groep die we bevroegen via Hobo vzw. Slechts 20% daarvan geeft aan meer contacten in de buurt te willen. Daar tegenover staat evenwel dat bijna 90% van deze groep meer vriendschappelijke contacten wil. De groep van ONE is eveneens iets terughoudender op deze vragen. De percentages positieve antwoorden op deze vragen schommelen rond de 50%.

Figuur 16a, 16b: het percentage mate van wens om meer en meer vriendschappelijke contacten in de buurt te hebben

$\chi^2=15,335$, $df=4$, $p<0,01$ (**)

$\chi^2=14,811$, $df=4$, $p<0,01$ (**)

Samengevat, de contacten met de burens zijn voor de vijf doelgroepen relatief schaars. Bovendien ontbreekt voor bijna de helft van de kwetsbare doelgroepen elk contact met de mensen in de buurt. De antwoorden op de vragen naar de wens om meer contacten te hebben geeft aan dat deze situatie niet noodzakelijk gewild is. Een meerderheid geeft aan meer contacten te willen, in het bijzonder vriendschappelijke contacten.

6.3. Overwegend minder zorgkracht in de burennetwerken van de maatschappelijk kwetsbare groepen

Zoals we al eerder aangaven focussen we in de vragenlijst op de vraag of er bij een bepaalde ondersteunings- en zorgnood al dan niet een beroep werd gedaan op het burens-, vrienden-, familie- en gezinsnetwerk. We somden een reeks ondersteunings- en zorgnooden op (zie boven) die we voor de analyses uiteindelijk hergroepeerden in de nood aan “praktische ondersteuning”, aan “emotionele ondersteuning”, aan “zorg”, aan “raad of advies” en tenslotte aan “financiële ondersteuning”.

In de onderstaande figuren (figuren 17a tot 17e) lezen we dat praktische hulp het type ondersteuning is dat het meest courant is in het burennetwerk. We herinneren eraan (zie ook vragenlijst bijlage 1) dat praktische hulp kan gaan van ondersteuning bij onderhoud van planten en verzorging van dieren bij afwezigheid, over het achterlaten van een reservesleutel en de mogelijkheid om iets uit te lenen, tot hulp bij vertalingen of boodschappen bijvoorbeeld.

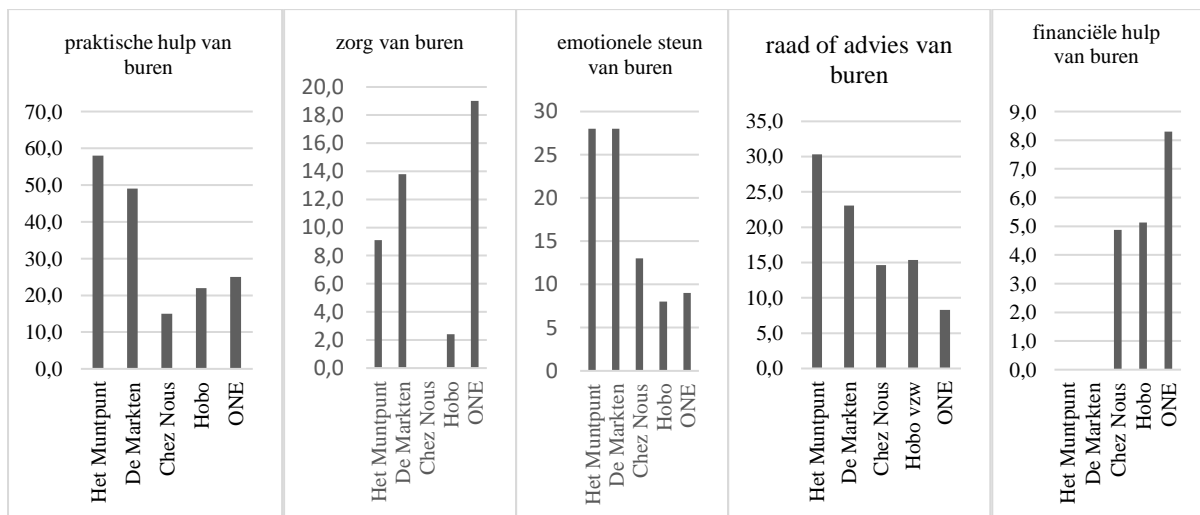
Het percentage respondenten dat aangeeft het voorbije jaar een beroep te hebben gedaan op burens voor een dergelijke vraag naar praktische hulp varieert tussen de 60% voor het publiek van Het Muntpunt en 15% voor de groep die we bevroegen bij Chez Nous. Deze verschillen zijn statistisch significant (zie tabel 17a onderaan). We stellen dus vast dat de twee controlegroepen in vergelijking met de andere groepen frequenter aangeven praktische hulp te vinden in het burennetwerk.

Dit verschil tussen controlegroepen enerzijds en de meer maatschappelijk kwetsbare groepen anderzijds herhaalt zich voor wat emotionele ondersteuning betreft (figuur 17c) maar ook voor de aanwezigheid van raad en advies in dit netwerk (figuur 17d). Terwijl rond de 30% van de controlegroepen het jaar voorafgaand aan het interview bij burens aanklopte met een nood aan emotionele ondersteuning, daalt dit percentage voor de drie andere groepen onder de 10%. Het verschil in percentages voor het vragen aan raad of advies aan burens is minder groot maar vertoont evenwel een gelijkaardig patroon. We stellen een hoger percentage vast

voor de controlegroepen (rond de 30%) in vergelijking met de meer kwetsbare groepen. Voor de groep ONE zakt dit percentage zelfs bijna tot 5%.

Daarnaast stellen we vast dat de meer kwetsbare groepen in vergelijking met de controlegroepen frequenter aangeven dat ze op financiële hulp kunnen rekenen binnen het burennetwerk (figuur 17e). Let wel, het gaat ook voor deze laatste groepen om een kleine minderheid. We observeren bovendien dat de groep die we bevroegen via ONE het meest frequent aangeeft (19%) met een zorgvraag bij de burens te hebben aangeklopt (figuur 17b). Onder de noemer “zorg” groepeerden we “de zorg voor kinderen”, “voor ouders”, “medische verzorging” en “lichamelijke verzorging”. In de groep Chez Nous was er niemand die het afgelopen jaar een beroep deed op de burens in verband met een zorgvraag. Ook voor de andere groepen liggen de percentages erg laag. We interpreteren het hoger percentage bij de groep ONE door onder andere te verwijzen naar het frequenter voorkomen van een handje hulp die ze krijgen van burens bij de opvang van kinderen.

Figuur 17a, 17b, 17c, 17d en 17e, percentages van verschillende types ondersteuning of zorg door burens

$\chi^2=21,959$, $df=4$, $p<0,001$

$\chi^2=14,383$, $df=4$, $p<0,01$

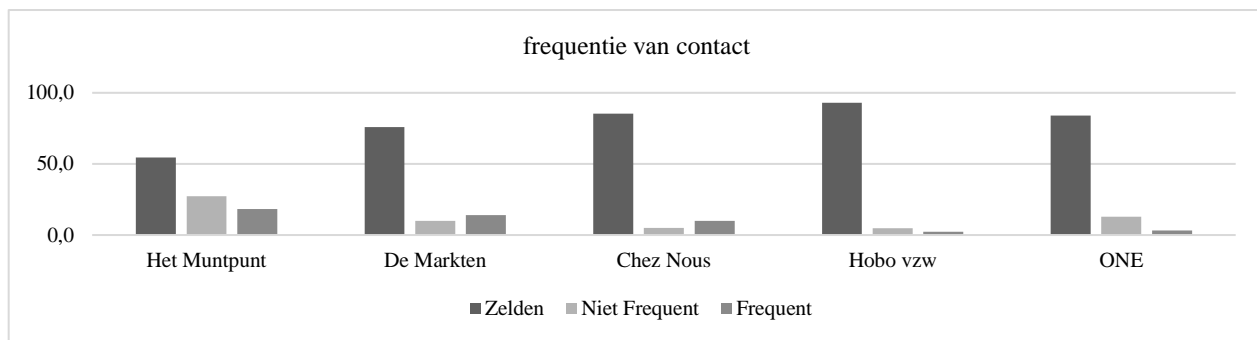
$\chi^2=15,1$, $df=4$, $p<0,01$

$\chi^2=6,586$, $df=4$, ns

$\chi^2=4,626$, $df=4$, ns

In de onderstaande figuur bespreken we de frequentie waarmee de respondenten een beroep deden op hun burens. We merken op dat de categorie “zelden” voor alle 5 verschillende groepen de hoogste percentages behaalt. Met andere woorden, een meerderheid in alle vijf groepen geeft aan slechts zelden een beroep te doen op burens (ongeacht de hulpvraag overigens). Daarnaast stellen we evenwel vast dat er een statistisch significant verschil bestaat op dit punt tussen de vijf groepen (zie onderaan figuur 18). De frequentie waarmee de controlegroepen beroep doen op hun burens ligt niettemin significant hoger dan de frequentie waarmee de andere drie groepen aankloppen bij hun burens. Meer dan 90% van de groep Hobo vzw zegt bijvoorbeeld zelden aan te kloppen bij de burens, voor de groep die we via Het Muntpunt bevroegen zakt dit percentage tot 50% ten voordele van de categorieën die een hogere frequentie aangeven.

Figuur 18: percentage volgens frequentie beroep doen op buren voor de vijf groepen

$\chi^2=21,692$, $df=8$, $p<0,05$ (*)

Samenvattend, het algemeen beeld dat ontstaat op basis van bovenstaande tabellen en beschrijvende statistiek is dat van overwegend kleine burennetwerken. De Brusselaars kennen over het algemeen niet zo erg veel buren bij hun naam en ze lopen de deur niet plat bij elkaar. Niettemin hebben ze een grote wens om meer mensen vriendschappelijk te kennen in de buurt. Als ze een beroep doen op hun buren, dan is dat meestal voor praktische zaken, voor financiële hulp doen ze liever geen beroep op buren. Niettemin zien we belangrijke verschillen tussen de vijf groepen. Een grote groep van maatschappelijk kwetsbare Brusselaars heeft geen enkel contact met de buren. Daarnaast ervaren zij het contact in vergelijking met de controlegroepen minder vaak als positief, een kleiner aandeel klopt met een hulpvraag aan bij de buren en ze doen dit ook minder frequent.

De bovenstaande onderzoeksresultaten verwerpen voor 1000 Brussel de hypothese in verband met het beeld van een hoge solidariteit onder maatschappelijk kwetsbare buurtbewoners. Hun buurtnetwerken zijn niet noodzakelijk kleiner dan deze van de controlegroepen, maar de zorgkracht van deze netwerken is significant minder sterk.

Onze resultaten voor de groepen die we bevroegen in 1000 Brussel bevestigen dus eerder de hypothese dat de burenrelaties voor de maatschappelijk kwetsbare groepen ambivalenter kunnen zijn in vergelijking met de burenrelaties van mensen met een eerder middenklasseprofiel. Inderdaad, we stellen naast een minder sterke zorgkracht vast dat burenrelaties door de maatschappelijk kwetsbare groepen minder frequent als positief worden ervaren en dat de wens om meer mensen in de buurt te kennen een stuk lager ligt.

We illustreren dit resultaat aan de hand van een fragment uit drie interviews. Een eerste interview namen we af in Puerto vzw¹³. Rodrigo (schuilnaam) is 60+, afkomstig van Latijns-Amerika. Een tweede interview nam een student van Odisee af in Hobo vzw. Het gaat om Jean-Marc (schuilnaam), hij is 38 jaar en afkomstig uit RD Congo. Een derde werd door dezelfde student eveneens in Hobo vzw afgenomen. Het gaat om Suleyman (schuilnaam), een 32 jarige man afkomstig uit Mauritanië.

¹³ Hoewel we in Puerto vzw geen gestandaardiseerde vragenlijst afnamen, namen we er wel enkele diepte-interviews af (zie boven overzicht dataverzameling).

Rodrigo: « Je connais que un monsieur (dans mon quartier) qui s'appelle Marcel. Les autres je ne connais pas. Je viens toujours ici (à Puerto). Je viens ici les lundis pour manger. Beaucoup de gens passent par ici. Pour moi c'est important. J'ai changé tous les systèmes de vie. Comme je n'ai plus de discothèque, j'ai perdu tous mes amis. Je connais encore un autre voisin. Il s'appelle Louis, il est handicapé et il habite au rez-de-chaussée. Quand je sors ou je pars à mon pays d'origine, je lui donne la clé pour la correspondance, il la prend et l'apporte à l'assistance sociale. Il est très gentil. Il y a 70 appartements dans l'immeuble, on dit bonjour, mais je ne connais personne, rien, rien, rien»

Jean-Marc: « Dans des maisons et des appartements ici c'est un peu difficile, la plupart des gens sont fermés, ne veulent pas beaucoup parler. Il y a quand même des gens qui sont cool, mais les autres sont alors fermé, méfiant, surtout dans le climat actuel tout le monde est un peu réservé là. Moi je suis Africain mais chez nous ce n'est pas comme ça, mais ici en Europe, c'est comme ça. Même saluer les gens dans la rue ce n'est pas évident ici. Il y a pas vraiment de contact, on ne demande pas qui tu es, ce que tu fais dans la vie»

Suleyman : «Je ne connais pas le quartier. Je sors ici quand je veux prendre quelque chose. Le quartier, malheureusement il y a beaucoup qui fument (le cannabis quoi), et c'est difficile pour moi de voir cela. Moi je veux aller à l'école pour recevoir des cours de français. Mais ici le quartier, cela n'attire pas, on mange, on dort. Parfois je suis stressé avec les gens ici dans le quartier. »

6.4. Multivariate analyse: de verklaringkracht van vier verschillende modellen

De verschillen in zorgkracht van de burennetwerken tussen de controlegroepen enerzijds en de meer maatschappelijk kwetsbare groepen anderzijds zijn opvallend en roepen meer vragen op. Het suggereert bijvoorbeeld dat de socio-economische positie mogelijk een impact heeft op de mate van aanwezigheid van ondersteuning en zorg in netwerken van burenrelaties. Er zijn evenwel nog andere hypothesen denkbaar. We verwijzen hiervoor naar de vier verklaringmodellen die we hierboven al vermeldden. Een eerste gaat de invloed van een aantal individuele attitudes na, een tweede focust op de centrale hypothese over de invloed van socio-economische indicatoren, een derde model focust op socio-demografische indicatoren en tenslotte is er nog een vierde model dat de invloed van het contact met professionele hulpverlening en de vrijwilligers die er werken bekijkt.

Voor deze analyses stappen we dus af van de indeling in vijf groepen. We gooien met andere woorden alle data op één hoop en bekijken welke van de verschillende factoren en modellen het best in staat is het verschil tussen de aan- en afwezigheid van ondersteuning en zorg in het burennetwerk te begrijpen. We passen hiervoor een logistische regressieanalyse toe. Voor meer uitleg hierover verwijzen we naar (Hosmer en Lemeshow, 2000; Tabachnick en Fidell, 2001).

Heel kort samengevat, een logistische regressieanalyse berekent op basis van de uitkomst op de onafhankelijke variabele (verklarende factor) de kans die een respondent heeft om een positieve score te bekomen op de afhankelijke variabele (te verklaren variabele).

In de tabellen (zie bijlage 2) die de output weergeven van de logistische regressieanalyses kijken we naar de uitkomsten op twee types parameters. Een eerste type is de model-parameter, deze geven aan of de informatie op de verschillende factoren (de variabelen die samen het verklaringmodel vormen) samengenomen een goede of betrouwbare voorspelling toelaten voor wat de uitkomst op de afhankelijke variabele betreft. Het gaat om een eenvoudige X^2 -test en R-Nagelkerke. Deze laatste geeft de sterkte van de voorspellingskracht weer. Concreet neemt R-Nagelkerke een waarde aan van 0 tot 1, hoe dichterbij 1 hoe beter de voorspellingskracht. Om na te gaan of dit verband ook sterk genoeg is om het te veralgemenen naar de ruimere populatie bekijken we de uitkomst op de X^2 -test (die groot genoeg of in andere woorden significant

moet zijn). Een tweede type parameter is deze voor de afzonderlijke variabelen in een model. We geven in de tabellen de exponent van de regressiecoëfficiënt of de odds ratio weer. Concreet wijst een odds ratio die groter is dan 1 op een positieve samenhang, terwijl een odds ratio die kleiner is dan 1 een negatieve samenhang aangeeft. De uitkomst op de Wald-test (die groot genoeg of significant moet zijn) geeft aan of de samenhang sterk genoeg is om deze te veralgemenen naar de populatie.

We testen de 4 hypothesen niet alleen voor de burencontacten, maar verder ook voor de drie andere cirkels van het informeel sociaal netwerk van de respondenten (vrienden, familie en gezin). Bovendien mobiliseren we deze hypothesen om de aanwezigheid van praktische hulp en van emotionele ondersteuning en zorg te begrijpen maar ook om het verschil in frequentie van ondersteuning te duiden. We analyseren de invloed van de verschillende modellen met per cirkel van het informeel sociaal netwerk drie verschillende afhankelijke variabelen. In onderstaande tabel nemen we een overzicht op dat aangeeft welke tabel staat voor welke analyse. De tabellen nemen we op in bijlage 2.

Overzicht tabellen (zie bijlage 2)

	EMOTIONELE ONDERSTEUNING EN ZORG	PRAKTISCHE HULP	FREQUENTIE HULP EN ZORG
BURENNETWERK	Tabel 1.1.	Tabel 1.2.	Tabel 1.3.
VRIENDENNETWERK	Tabel 2.1.	Tabel 2.2.	Tabel 2.3.
FAMILIENETWERK	Tabel 3.1.	Tabel 3.2.	-
KERNGEZIN	Tabel 4.1.	-	-

6.5. Resultaten multivariate analyse: belang van reciprociteit, socio-economische positie en toegang tot professionele hulpverlening

6.5.1. Het ontbreken van ondersteuning en zorg door buren

Een eerste afhankelijke variabele die we onder de loep nemen is deze die aangeeft of men al dan niet een beroep heeft gedaan op hulp van buren het jaar voorafgaand aan het interview. We zijn geïnteresseerd in het profiel van diegenen die geen enkele keer een beroep deden op hun buren het jaar voorafgaand aan het interview. We willen weten welke van de vier verklaringsmodellen een goede voorspelling inhoudt van uitkomst op deze afhankelijke variabele. 53% van de ondervraagde Brusselaars deed geen beroep op ondersteuning of zorg door buren het jaar voorafgaand aan het interview.

Als we kijken naar tabel 1.1. (zie bijlage 2) dan stellen we vast dat model 1, model 2 en model 4 een betrouwbare voorspelling toelaten voor wat betreft de uitkomst op de afhankelijke variabele. De informatie voor de 5 onafhankelijke variabelen uit **model 1 (individuele attitudes)** verklaart ongeveer 15% van de "variantie"¹⁴ in de afhankelijke variabele (R Nagelkerke= 0,147) en de voorspelling is betrouwbaar op een niveau van $p < 0,01$ (X^2 -model=18.406, $df=5$, $p < 0,01$). Het zijn in het bijzonder de variabelen die ons informeren over de mate dat de respondenten investeerden in het geven van ondersteuning en zorg in hun entourage die een betrouwbare voorspelling toelaten.

Als men af en toe of regelmatig **zelf ondersteuning** of zorg bood aan zijn/ haar naasten (buren, vrienden en/of familie), dan heeft men significant minder kans om ja te antwoorden op de vraag naar de afwezigheid van ondersteuning door buren het afgelopen jaar. Men heeft met andere woorden dus **minder kans om geen** hulp te hebben gekregen van buren.

Ook het **tweede model** waarin we inzoomen op een aantal **socio-economische indicatoren** laat een betrouwbare voorspelling toe (X^2 -model=16.893, df=4, $p<0,01$). Het verklaart ongeveer 12% (zie R Nagelkerke) van de variantie in de afhankelijke variabele. In dit model is het in het bijzonder de onafhankelijke continue variabele die het inkomensniveau aangeeft die een goede voorspeller is voor wat de uitkomst op de afhankelijke variabele betreft. In onze vragenlijst onderscheiden we 10 inkomenscategorieën.

De odds ratio (exponent van de regressiecoëfficiënt) geeft aan dat met elke **stijging qua inkomenscategorie** men significant **minder kans** heeft om géén ondersteuning te hebben **gekregen** het jaar voorafgaand aan het interview.

Tenslotte is er **model 4** waarin we de informatie groepeerden omtrent het contact met de professionele hulpverlening en met vrijwilligers die actief zijn binnen de professionele hulpverlening. We voegen ook de onafhankelijke variabele toe die aangeeft of men al dan niet zelf al eens vrijwilligerswerk heeft gedaan. Ook dit model laat een betrouwbare voorspelling toe ($X^2=13.48$, df=4, $p<0,01$).

Als men ooit **zelf vrijwilliger** is geweest heeft men significant **minder kans** om géén ondersteuning te hebben gevonden bij burens het afgelopen jaar.

Verder merken we nog op dat **modellen 0 en 3** geen betrouwbare voorspelling toelaten. **Model 0** bevat de informatie in verband met de **plaats** waar we het **interview** afnamen. Het informeert ons met andere woorden over de doelgroep waartoe men behoort. Dit model laat geen goede voorspelling toe voor wat de uitkomst op de afhankelijke variabele betreft.

Model 3 bevat verschillende variabelen die het **socio-demografisch profiel** van de respondenten beschrijft. Het gaat om leeftijd, geslacht en migratie-achtergrond, maar ook om de gezinssituatie waarin men leeft. Noch het model, noch één van de afzonderlijke onafhankelijke variabelen laten een betrouwbare voorspelling toe wat betreft het al dan niet beroep hebben gedaan op de burens voor ondersteuning of zorg het afgelopen jaar.

6.5.2. De aanwezigheid van emotionele ondersteuning en van praktische steun in het burennetwerk

We merken dat de resultaten voor beide andere afhankelijke variabelen die ons informeren over de aanwezigheid van emotionele ondersteuning en van praktische hulp grote gelijkenissen vertonen met de bovenstaande resultaten. Ook hier (zie tabel 1.2. en 1.3.) behalen model 1, model 2 en model 4 een significante score op de model X^2 -test die de betrouwbaarheid nagaat van de voorspelling die deze modellen toelaten voor wat de score op de afhankelijke variabele betreft.

22% van de Brusselaars (de 5 groepen samen) die we bevroegen gaf aan emotionele ondersteuning of zorg te hebben gevonden in het burennetwerk het jaar voorafgaand aan het interview (zie tabel 1.2.). Een iets hoger percentage, 32%, geeft aan een beroep te hebben gedaan op burens voor een praktisch probleem (zie tabel 1.3.)

Voor wat betreft **model 1** zien we voor beide afhankelijke variabelen (emotionele ondersteuning en zorg en praktische hulp) niet alleen dat de variabele die ons informeert over het zelf investeren in ondersteuning van entourage een betrouwbare voorspelling toelaat, maar ook het niveau van vertrouwen in de buurtbewoners.

Als men regelmatig **zelf steun biedt** aan zijn/haar entourage heeft men significant **meer kans** om emotionele ondersteuning, zorg en praktische hulp te vinden in het burennetwerk.

Bovendien lezen we in tabel 1.2. en 1.3. dat hoe **meer vertrouwen** men aangeeft te hebben in de buurtbewoners, hoe **meer kans** men heeft op het vinden van zowel praktische als emotionele steun en zorg door burens.

Ook **model 2** behaalt een significante score op de modelparameters in beide analyses. De informatie op de verschillende indicatoren samengenomen laat een betrouwbare voorspelling toe in verband met de aanwezigheid van emotionele ondersteuning en zorg (zie tabel 1.2.) en praktische hulp door burens (zie tabel 1.3.). We lezen een R Nagelkerke die in beide tabellen rond de 0,13 schommelt.

Met deze score is model 2 op model 1 na de beste voorspeller van de uitkomst op de beide afhankelijke variabelen.

De resultaten voor **model 4** voor de afhankelijke variabele praktische en emotionele hulp van burens zijn eveneens grotendeels gelijkaardig als de resultaten die we bekomen voor de variabele over de aanwezigheid van burenhulp. Het model laat betrouwbare voorspelling toe van de aanwezigheid van praktische en van emotionele ondersteuning en zorg. We merken wel voor de afhankelijke variabele praktische ondersteuning dat de onafhankelijke variabele die ons informeert over de frequentie van contact met professionele hulpverlening een betrouwbare voorspelling toelaat.

Een respondent die in **contact staat met professionele hulpverlening** heeft **3 keer zoveel kans om praktische hulp te krijgen van burens**.

Naast deze gelijkenissen met de eerste logistische regressieanalyse zien we ook twee verschillen. **Model 0** dat de informatie omvat over de plaats waar we de respondenten interviewden (de 5 doelgroepen) scoort voor deze twee afhankelijke variabelen wél significant op de respectievelijke model X^2 testen.

We lezen dat de **kwetsbare doelgroepen** significant **minder kans** hebben om praktische steun, emotionele ondersteuning en zorg in het burennetwerk te vinden.

Dit stelden we ook al vast in de bivariate analyse die we hierboven presenteerden.

Bovendien stellen we vast dat in tegenstelling tot de eerste regressieanalyse **model 3** een significante score behaalt op de modelparameters en dit zowel voor wat de afhankelijke variabele “praktische hulp” en deze over “emotionele ondersteuning en zorg” betreft. Het model 3 bevat een aantal indicatoren die het socio-economisch profiel beschrijven van de respondenten. De (odds ratio's gelinkt aan) twee onafhankelijke variabelen behalen een significante score (op de Wald-test).

Hoe **ouder** men is, hoe **minder kans** men heeft om praktische en emotionele steun te vinden in het burennetwerk.

Bovendien zien we dat **mensen zonder papieren** significant **minder kans** hebben om deze steun bij burens te vinden.

6.6. [Inkomen is een belangrijke interveniërende variabele in de andere modellen](#)

6.6.1. Een indirect effect van inkomen door de negatieve samenhang met het investeren in ondersteuning en zorg van entourage

We zoomen nog in op **model 1a** en **model 4a**. Deze “a” modellen voegen informatie over het inkomensniveau toe aan de basismodellen 1 en 4. In het **model 1** dat ons informeert over de individuele attitudes van de respondenten, merkten we op dat vooral de variabelen die aangeven of men af en toe en regelmatig zelf ondersteuning en zorg aan anderen heeft geboden, een betrouwbare voorspelling toelaten voor de uitkomst

op de afhankelijke variabele die ons informeert over de afwezigheid van burenhulp. We herhalen dat wie zelf af en toe of regelmatig hulp biedt, minder kans heeft om géén ondersteuning te krijgen van burens (zie tabel 1.1.).

Wanneer we in **model 1a** de variabele “inkomen” toevoegen aan de informatie over de individuele attitudes, dan behalen (de odds ratio voor) de variabelen die gaan over het zelf bieden van ondersteuning en zorg niet langer een significante score (op de Wald-test). Met andere woorden wanneer we op basis van de informatie over het inkomen de uitkomst op de afhankelijke variabele voorspellen, voegt bijkomende informatie over het zelf bieden van ondersteuning en zorg aan de entourage geen verdere voorspellingskracht toe.

Eerdere bivariate analyses (die we in dit rapport evenwel niet presenteren) wijzen erop dat beide onafhankelijke variabelen elkaar voor een belangrijk stuk overlappen. Inderdaad, we merken in de bivariate analyses dat er een significante samenhang is tussen de variabele die ons informeert over het inkomen van de respondenten en de variabele omtrent de mate dat men hulp biedt aan anderen.

We merken dat mensen met **een lager inkomen** significant **minder ondersteuning en zorg** hebben geboden aan hun entourage het jaar voorafgaand aan het interview in vergelijking met respondenten met een hoger inkomen (X^2 is significant op een niveau van $p < 0.001$).

Dezelfde samenhang stellen we eveneens vast voor mensen zonder betaalde baan.

Respondenten **zonder betaalde baan** hebben significant **minder** ondersteuning en zorg geboden aan hun entourage in vergelijking met respondenten met een betaalde baan.

We argumenteren dat dit resultaat wijst op **een indirect effect van inkomen** op de aan- of afwezigheid van burenhulp. Niet alleen is er een direct effect (model 2), het inkomensniveau beïnvloedt daarnaast de individuele attitudes die in model 1 relevant bleken te zijn om de aanwezigheid van burenhulp te begrijpen.

Een laag inkomen vertoont een negatieve samenhang met de draagkracht die men zelf heeft om ondersteuning en zorg te bieden aan de entourage, wat zich op zijn beurt vertaalt in een lagere kans om zelf wanneer men er nood aan heeft op zijn/haar burens een beroep te kunnen doen.

We illustreren zowel het direct als indirect effect van inkomen op de aanwezigheid van burenscontacten aan de hand van een fragment uit een interview dat een studente van Odisee afnam bij Chez Nous. Het gaat om Said (schuilnaam), een man van 45 afkomstig uit Marokko. Een tekort aan budget maakt dat hij niet kan deelnemen aan bepaalde activiteiten zoals eenvoudigweg iets gaan drinken, maar het geldgebrek doet hem ook terugtrekken uit burensrelaties omdat hij het gevoel heeft niet genoeg te bieden te hebben. Het verstoort als het ware het principe van wederkerigheid dat als één van de weinige sociale wetmatigheden geldt voor wat betreft de uitbouw en duurzaamheid van persoonlijke relaties.

Said: “Si vous pourriez avoir le choix et avoir plus de contact, est ce que vous voudriez cela au fond de vous ? Je ne sais pas ma sœur, je connais des personnes, mais si toi-même tu ne travailles pas, tu as du mal à demander de l’aide aux autres. Si, par exemple, on demande seulement de rejoindre quelqu’un au café pour boire un café tu ne sais pas qui va payer le verre de café parce que tu n’as pas d’argent, tu n’as rien dans les poches, c’est dur. »

In de logistische regressieanalyses voor de afhankelijke variabelen “emotionele ondersteuning en zorg” en “praktische hulp” zien we een identieke interactie tussen de onafhankelijke variabele “inkomen” enerzijds en de variabele die ons informeert over het zelf hulp bieden anderzijds. Wanneer we in de beide modellen 1a de variabele “inkomen” toevoegen aan de modellen 1 (zie tabellen 1.2. en 1.3.) dan verdwijnt de significante score voor de odds ratio voor de variabele over “het zelf hulp bieden”.

We interpreteren dit resultaat opnieuw in termen van **een indirect effect van het inkomensniveau** op de aanwezigheid van praktische ondersteuning, emotionele ondersteuning en zorg.

Een laag inkomen vertoont een negatieve samenhang met de draagkracht van mensen om te investeren in ondersteuning en zorg van de naasten, hetgeen zich laat gelden in het dikwijls ontbreken van ondersteuning (zowel emotioneel als praktisch) wanneer men er zelf nood aan heeft.

In het model 1 in tabel 1.2. en in tabel 1.3. merkten we dat naast de variabele over zelf hulp bieden ook de variabele over de mate van vertrouwen een significante score behaalt op de Wald-test (zie boven). In de modellen 1a merken we evenwel op dat wanneer we de informatie uit het model 1 controleren voor de informatie over inkomen, **de voorspellingskracht van de variabele “vertrouwen” alsnog overeind blijft.**

We besluiten dat vertrouwen in de buurtbewoners onafhankelijk van het inkomensniveau een verklarende factor is voor het begrijpen waarom sommige respondenten wel en anderen niet praktische en emotionele steun vinden bij hun burens.

We illustreren het indirect effect van inkomen via een negatieve samenhang met het zelf investeren in ondersteuning en zorg aan de hand van enkele fragmenten uit interviews die de studenten van Odisee afnamen van gebruikers van Chez Nous. Een eerste fragment is afkomstig uit het interview met Said (zie boven), een 45-jarige man afkomstig uit Marokko. Een tweede en derde fragment komt uit 2 interviews afgenomen door een studente van Odisee bij Chez Nous. Het gaat om Karim en Momo, respectievelijk 40 en 46 jaar, allebei afkomstig uit Marokko.

De fragmenten getuigen niet zozeer van een link tussen een laag inkomen en het feit dat de eigen draagkracht om te investeren in ondersteuning en zorg niet zo sterk zou zijn. De fragmenten getuigen van het gebrek aan wederkerigheid (en vertrouwen) in de contacten tussen “lotgenoten” in de buurt.

Said : « Je préfère de tout faire seul, me débrouiller comme je peux. Si quelqu’un te propose son aide, , à avoir certains papiers par exemple après ils parlent beaucoup les gens, il vont raconter à tout le monde que c’est grâce à eux et ça je n’aime pas, ou bien lors quelqu’un prête de l’argent, j’aime pas non plus car on ne sait pas si la personne va vivre encore et après la personne meurt et toi tu lui devais encore de l’argent et ça, je veux à tout prix éviter ».

Karim : « Comment sont les relations avec les gens autour de toi ? Je ne connais pas autant de gens qu’avant. Il y a trop de personnes comme cela, qui ne pensent qu’à eux, quand tu demandes de l’aide, il n’y a personne, mais quand eux ont besoin de toi ils viennent vers toi etc. Mais quand tu finis le travail, ils te payent un verre de thé et c’est au revoir. »

Momo : « Si vous avez besoin d’aide vous contactez ... ? Oui, MOI, MOI, MOI. Il faut écrire MOI sur votre papier. Je n’ai pas de soutien. Je ne peux pas rentrer dans les détails mais je pense que c’est mieux de ne pas faire appel à personne »

6.6.2. Een compenserend effect door de positieve invloed voor mensen met een laag inkomen van het contact met professionele hulpverlening op de aanwezigheid van burenhulp

Model 4a (zie tabel 1.1.) toont ook de interactie tussen de onafhankelijke variabele “inkomen” enerzijds en de variabele die ons informeert over het contact met professionele hulpverlening anderzijds. We herinneren dat voor (de odds ratio van) deze variabele in het **model 4** (dus zonder de informatie over inkomen) geen significante score werd bekomen (op de Wald-test). In **model 4a** stellen we evenwel vast dat dit wél het geval is. In statistische taal interpreteren we dit als volgt: wanneer we de informatie over het verschil in inkomen constant houden, dan wordt het verschil in contact met professionele hulpverlening wel belangrijk om de uitkomst op de afhankelijke variabele te duiden.

De verandering in odds ratio tussen model 4 en model 4a wijst op een interactie tussen de onafhankelijke variabelen. Net zoals voor model 1a verkennen we deze door een bivariate analyse uit te voeren voor de relatie tussen (de frequentie van) het contact met de professionele hulpverlening en de variabele “inkomen”. We vinden een statistisch significante relatie terug ($X^2= 22,630$, $df=10$, $p<0,05$).

Mensen met een lager inkomen doen significant vaker een beroep op professionele hulpverlening voor praktische en administratieve zaken.

Met het oog op een verdere interpretatie van deze interactie **vergelijken** we de waarde van de **odds ratio** geassocieerd met de variabele “inkomen” in **model 2** en in **model 4a**. In beide modellen lezen we dat met een hoger inkomensniveau de kans kleiner wordt om geen ondersteuning of zorg te hebben gekregen van de burens het jaar voorafgaand aan het interview. We merken evenwel dat de waarde van de odds ratio in model 4a groter is dan in model 2. Met andere woorden het effect van het inkomensniveau is in vergelijking met model 2 er sterker op geworden.

We interpreteren de interactie uiteindelijk als volgt: *contact met professionele hulpverlening verzacht de invloed van inkomen op de aanwezigheid van burenhulp. Wanneer iemand met een laag inkomen contact onderhoudt met de professionele hulpverlening dan heeft die meer kans om ondersteuning en zorg te vinden in een burennetwerk dan wanneer men niet in contact staat met professionele hulpverlening.*

Dezelfde interactie maar dan nog uitgesprokener vinden we terug in modellen 4a in tabellen 1.2. en 1.3. (de logistische regressieanalyse voor de afhankelijke variabelen “praktische ondersteuning” en “emotionele ondersteuning en zorg”). Hier verder op ingaan zou ons evenwel te ver leiden.

We illustreren dit resultaat evenwel verder met fragmenten uit interviews met Jean-Marc (zie boven) en Rodrigo (zie boven). We vullen aan met een fragment uit het gesprek dat we voerden in De Buurtwinkel met Robert (schuilnaam), een man van 70+ afkomstig uit Georgië. Deze fragmenten getuigen van het belang van Hobo vzw, van Puerto en de Buurtwinkel voor de persoonlijk sociale netwerken van deze respondenten. De contacten die ze er leggen zijn vaak de enige contacten die ze in de buurt hebben.

Jean-Marc: « Etes-vous satisfaits des relations sociales que vous entretenez dans le quartier? Oui tout à fait, je vais souvent à Hobo vzw, j'apprends le Néerlandais, j'ai des cours de Français, il y a des sorties, des rencontres. Donc quand même, au lieu de rester comme ça enfermer, quand tu te trouves dans des associations comme Hobo ça t'aides, tu trouves aussi de nouvelles relations avec les gens là. Ici vous êtes plus à l'aise. Il y a beaucoup de chose. Je pense que c'est du lundi à vendredi et même samedi ». Ici ils donnent la possibilité d'apprendre, d'élargir mes connaissances, de chercher des amitiés. Pour moi c'est très important et on ne peut pas limiter cela parce que une amitié ou une connaissance peut t'apporter de plus parce que nous sommes limités et s'il y a quelqu'un qui peut ajouter de plus de ce que tu n'as pas ».

Rodrigo: « C'est à cause d'un père que je suis venu à Puerto. J'aime bien venir ici. J'y trouve des personnes agréables (comme toi) et comme l'assistante sociale. Il y a toujours 4 à 5 personnes qui viennent et tous ont un problème à l'intérieur. Ici, nous parlons entre nous et nous faisons beaucoup de choses. Et comme cela je ne suis pas seul, alors que dans l'appartement, je suis seul. Je lis beaucoup sur internet ici, je viens ici, c'est protégé. »

Robert: « ... Daarna heb ik nog drie jaar in Liedekerke gewoond. Euhm iets langer. Maar in Liedekerke is er niet zoiets zoals de Buurtwinkel. Hier mag ik komen, thee drinken, mails bekijken, dat kan niet in Liedekerke, hier mag ik een beetje leven hé, ik heb hier een beetje Nederlands geleerd. De mensen in de buurt die ik ken, zijn de assistente hier in de Buurtwinkel, Eva, en dan de coördinator en de vrijwilligster”.

6.7. Discussie: declassering in publieke sfeer laat zijn sporen na in de informele sfeer

De multivariate analyse bevestigt onze centrale hypothese over een negatieve samenhang tussen de socio-economische positie enerzijds en de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het burennetwerk anderzijds. Model 2 dat 4 socio-economische indicatoren omvat, biedt een betrouwbare voorspelling voor de uitkomst van de 3 afhankelijke variabelen die we onder de loep namen. Met andere woorden: de socio-economische positie van de respondenten drukt duidelijk haar stempel op de zorgkracht in het burennetwerk.

Het inkomensniveau heeft **een direct effect** op de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het burennetwerk. We stelden vast dat met elke stijging qua inkomensniveau de kans significant kleiner wordt dat ondersteuning en zorg door burens volledig ontbreekt. De combinatie van de 4 socio-demografische indicatoren is daarenboven een goede voorspeller voor de aanwezigheid van emotionele ondersteuning en zorg én van praktische hulp in het burennetwerk. Hoe lager de positie, hoe minder kans men heeft deze vormen van steun in het burennetwerk te vinden.

Dit resultaat wijst op het belang van voldoende budget voor de uitbouw van een (zorgkrachtig) burennetwerk. De gesprekken die we voerden met mensen die in armoede leven getuigen hiervan. Deelname aan activiteiten zoals bijvoorbeeld een uitnodiging om iets te gaan drinken wordt weggewuifd omdat het budget het niet toelaat.

Niettemin lezen we in de multivariate analyse dat het niet enkel een verhaal is over voldoende budget. Zo stellen we bijvoorbeeld vast dat naast de socio-economische positie nog andere verklarende modellen gelden. Individuele attitudes en in het bijzonder het zelf investeren in zijn/haar netwerk en het hebben van vertrouwen in de buurtbewoners zijn goede voorspellers voor een zorgkrachtig burennetwerk. Hierbij stellen we evenwel vast dat het effect van de socio-economische positie het effect van het zelf investeren in zijn/haar netwerk evenwel overschaduwde.

We interpreterden dit door te verwijzen naar **een indirect effect** van inkomen. Dit resultaat illustreert het proces dat Driessens en Van Regenmortel beschrijven in hun werk Bind-Kracht (2006). We herhalen even: Driessens en Van Regenmortel wijzen erop dat declassering in de publieke sfeer (arbeidsmarkt, onderwijs, vrije tijd), ook zijn sporen nalaat in de informele sfeer. We lezen ook in onze cijfers een proces van terugtrekking uit informele netwerken. De interviews met mensen die in armoede leven ondersteunen dit verder.

Daartegenover staat dat we voor onze steekproef een complementariteit opmerken tussen de professionele hulpverlening en de ondersteuning door het burennetwerk. Contacten met de professionele hulpverlening en met de vrijwilligers die er werken blijken ondersteunend te zijn voor de uitbouw van een zorgkrachtig burennetwerk. Deze complementariteit blijkt nog sterker te zijn voor mensen met een laag inkomen, in vergelijking met mensen met een hoger inkomen. Hulpverleners waarmee de respondenten met een laag inkomen uit onze steekproef in contact staan zetten sterk in op het aanboren van krachten in het burennetwerk. Dit is niet overal het geval. Dit resultaat is met andere woorden niet zomaar veralgemeenbaar naar alle vormen van professionele hulpverlening. De citaten over de ervaringen met Puerto en met Hobo vzw illustreren hoe deze specifieke vormen van hulpverlening aan daklozen in Brussel een positieve weerslag hebben op het sociaal netwerk van hun gebruikers.

Het socio-demografisch profiel drukt in Brussel geen uitgesproken stempel op de zorgkracht in het burennetwerk. Noch het geslacht, noch de migratie-achtergrond en de gezinsvorm zijn bepalende in het licht van de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het burennetwerk. We wijzen erop dat dit op zich een belangrijke vaststelling is. In het superdiverse Brussel blijkt de vraag naar het verschil in zorgkracht in burennetwerken geen verhaal te zijn over herkomst of verblijfsstatuut maar wel over het hebben van een betaalde job en voldoende inkomensniveau.

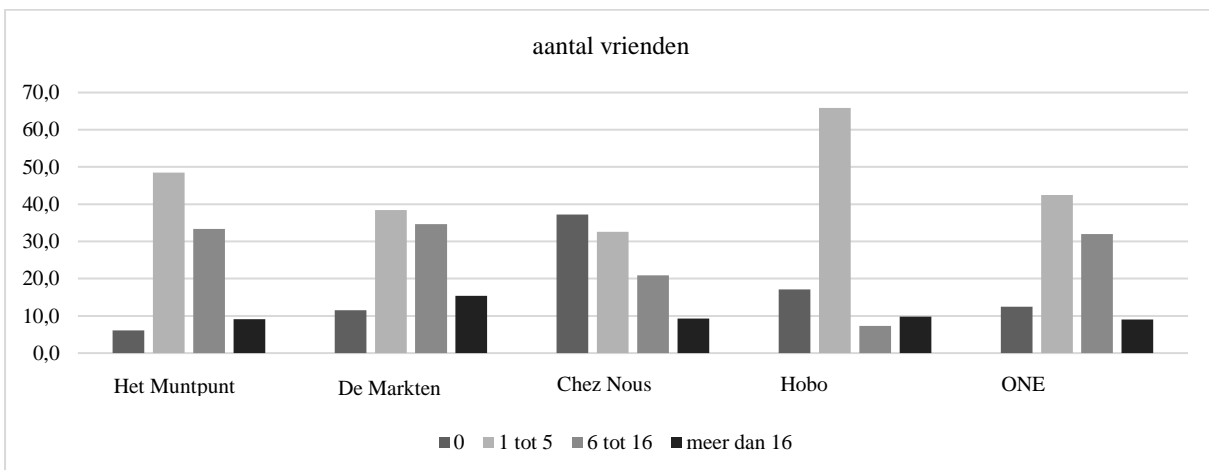
7. Ondersteuning en zorg in het vriendennetwerk

7.1. Een grotere zorgkracht in de vriendennetwerken van de controlegroepen

We observeren belangrijke significante verschillen tussen de 5 verschillende doelgroepen in verband met een aantal kenmerken van het vriendennetwerk.

We stellen enkele opvallende verschillen vast inzake de grootte van het netwerk (zie figuur 19a). Ten eerste observeren we dat de grootste groep respondenten antwoordcategorie 2 aankruiste. Het hoogste aandeel respondenten voor 4 van de 5 groepen kan inderdaad worden teruggevonden voor de antwoordcategorie “1 tot 5 vrienden”. Het percentage varieert tussen de 40% (De Markten) en 65% (Hobo vzw). Enkel de groep bij Chez Nous wijkt af op dit punt. Voor deze groep is het aandeel respondenten die aangeven geen enkele vriend te hebben het hoogst (40%) van de verschillende antwoordcategorieën. Voor de andere groepen scoort deze categorie een stuk slechter, het percentage daalt voor deze groepen onder de 15%. Ten tweede stellen we vast dat het verschil tussen de maatschappelijk kwetsbare groepen enerzijds en de groepen met een middenklasseprofiel anderzijds het meest opvallend is voor de antwoordcategorie “6 tot 16 vrienden”. Terwijl het percentage voor de controlegroepen boven de 30% uitstijgt, daalt dit voor de kwetsbare groepen percentage tot onder 10%. Ten derde merken we op dat de groep die we bevroegen via ONE op dit punt eerder aansluit bij de controlegroepen dan bij de groep Chez Nous en Hobo vzw. Het aandeel respondenten dat aangeeft meer dan 6 personen als vriend te beschouwen, stijgt uit boven de 40%, wat een vergelijkbaar percentage is met datgene dat we terugvinden voor de doelgroep van Het Muntpunt en De Markten.

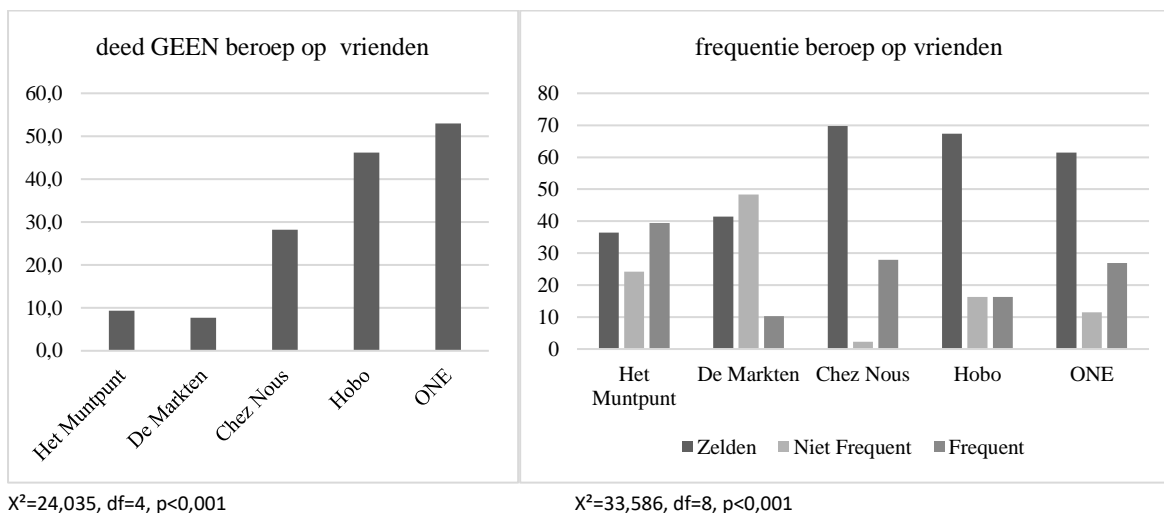
Figuur 19a: percentage volgens aantal vrienden

Verder stellen we vast dat de gelijkens van de groep ONE met de controlegroepen verdwijnt wanneer we kijken naar de variabelen die ons informeren over de frequentie waarmee de respondenten het jaar voorafgaand aan het interview een beroep deden (voor hetzij ondersteuning of zorg) op hun vriendennetwerk (zie figuur 19b en 19c). Op dit punt zien we dat het doelpubliek van ONE het dichtst aansluit bij een profiel dat we observeren voor de mensen die we bevroegen in Chez Nous en Hobo vzw.

We observeren voor de maatschappelijk kwetsbare groepen een hoog aandeel respondenten dat aangeeft het jaar voorafgaand aan het interview geen enkele keer een beroep te hebben gedaan op het vriendennetwerk (figuur 19b). Dit percentage is het hoogst voor de groep Chez Nous (50%). Dit is niet helemaal verwonderlijk gezien het hoge aandeel dat aangeeft geen enkele vriend te hebben. Voor het publiek van De Markten en Het Muntpunt duikt dit percentage evenwel onder de 10%.

Figuur 19b, 19c. percentage dat geen hulp vroeg, percentage volgens frequentie

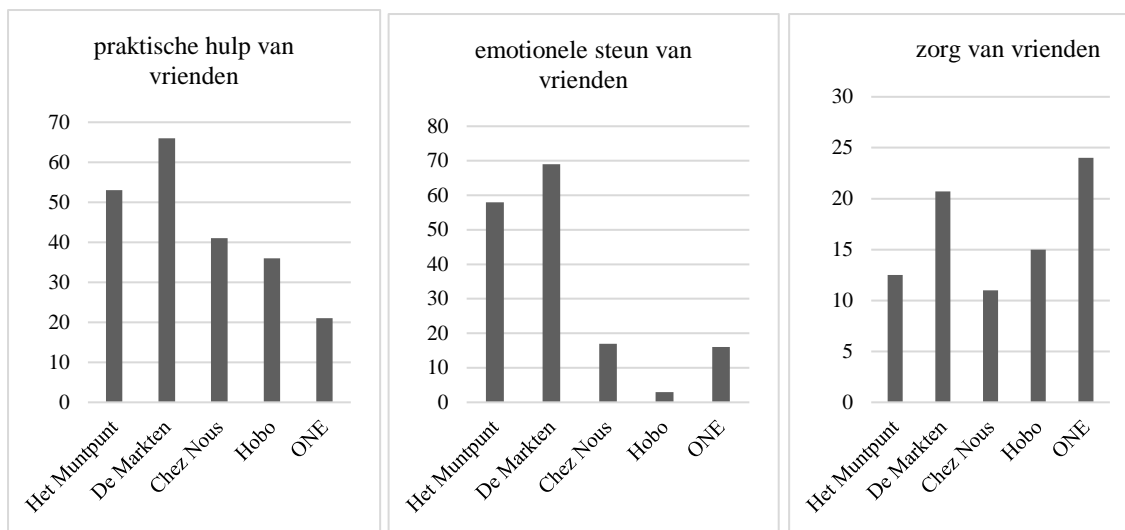

Dezelfde grote verschillen merken we op voor de antwoordcategorie “ik deed zelden een beroep op vrienden” (figuur 19c). Meer dan 60% van de maatschappelijk kwetsbare doelgroepen geeft aan zelden (of nooit) een beroep te hebben gedaan op vrienden het jaar voorafgaand aan het interview. Voor de groep Chez Nous loopt dit zelfs op tot 70%. Voor het doelpubliek van De Markten en Het Muntpunt daarentegen daalt het onder de 40%.

We onderstrepen hier de opvallende uitkomst voor de groep ONE. Terwijl deze groep qua aantal vrienden aansluit bij de controlegroepen, doet een hoog aandeel zoals dat ook het geval is voor de andere maatschappelijk kwetsbare groepen erg weinig beroep op het vriendennetwerk.

Bekijken we verder de aanwezigheid van verschillende types van ondersteuning in het vriendennetwerk (Figuur 20a, 20b en 20c), dan stellen we vast dat het bovenstaande verschil tussen de maatschappelijk kwetsbare groepen enerzijds en deze controlegroepen verder wordt bevestigd. De maatschappelijk kwetsbare groepen doen niet alleen significant minder vaak een beroep op het vriendennetwerk, ze vinden ook minder frequent praktische hulp en emotionele ondersteuning in dit netwerk. De tweedeling is het meest opvallend voor de variabele die ons informeert over de emotionele ondersteuning. Terwijl meer dan 60% van de controlegroepen het voorbije jaar voor emotionele steun kon terugvallen op het vriendennetwerk, schommelt dit percentage tussen 15% en 3% voor de meer maatschappelijk kwetsbare groepen.

Figuur 20a, 20b, 20: percentage praktische hulp, emotionele steun en zorg in het vriendennetwerk voor de vijf groepen

$\chi^2=17,305$, $df=8$, $P<0,05$

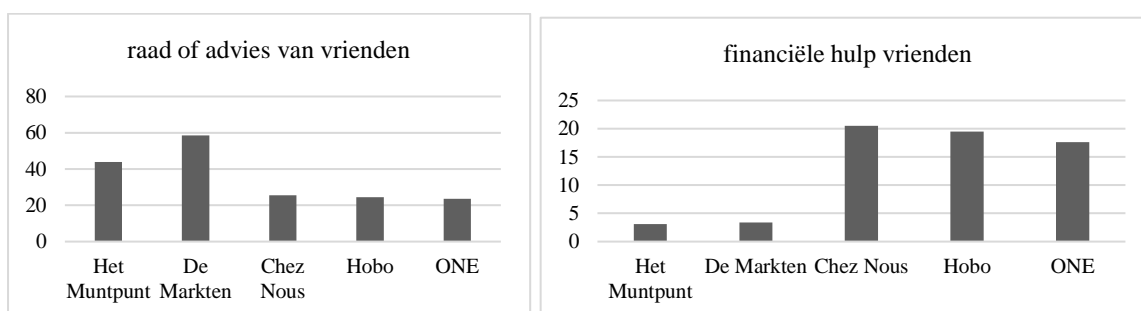
$\chi^2=16,016$, $df=4$, $p<0,01$

χ^2 =niet significant.

Op deze regel treffen we één uitzondering aan: voor wat het niveau van zorg verstrekt door vrienden betreft wordt de tweedeling niet bevestigd. Het aandeel respondenten dat aangeeft het voorbije jaar te hebben kunnen rekenen op zorg verstrekt door vrienden schommelt tussen de 10% en iets minder dan 25%. Het hoogste aandeel vinden we terug voor de groep die we bevroegen via ONE (25%).

We vinden opnieuw een tweedeling terug tussen de controlegroepen enerzijds en de maatschappelijk meer kwetsbare groepen anderzijds voor de aanwezigheid van raad en advies in het vriendennetwerk (figuur 21a). Terwijl meer dan 40% van de respondenten die we bevroegen via Het Muntpunt en De Markten aangeven het jaar voorafgaand aan het interview raad of advies te hebben ingewonnen bij vrienden, ligt dit percentage een heel stuk lager voor de maatschappelijk meer kwetsbare groepen (20%). Een omgekeerd resultaat lezen we evenwel in de figuur 21b ernaast. Hier observeren we dat de meer kwetsbare groepen significant vaker konden rekenen op financiële hulp door vrienden in vergelijking met de controlegroepen. 20% van de respondenten die we bevroegen via Chez Nous, Hobo vzw maar ook via ONE geven aan het jaar voorafgaand een beroep te hebben gedaan op het vriendennetwerk met een financiële vraag. Dit percentage daalt onder de 5% voor de groepen die we bevroegen via Het Muntpunt en De Markten.

Figuur 21a, 21b percentage raad of advies en financiële hulp in het vriendennetwerk

$\chi^2=13,803$, $df=4$, $p<0,01$

$\chi^2=8,747$, $df=4$, $p<0,05$

We besluiten dat het beeld dat verschijnt in bovenstaande tabellen wijst in de richting van een impact van de socio-economische positie op de mate van zorgkracht van het vriendennetwerk. Niet alleen blijken de

vriendennetwerken overwegend kleiner te zijn, er wordt ook minder frequent een beroep gedaan op vrienden voor een handje hulp.

Een grote meerderheid van de controlegroepen doet regelmatig beroep op vrienden voor raad en advies, voor emotionele ondersteuning en praktische hulp. Voor zorg en financiële hulp doet men liever geen beroep op vrienden. Dit is evenwel anders voor de maatschappelijk kwetsbare groepen.

Opvallend daarbij is dat een zwakke zorgkracht van het vriendennetwerk niet beperkt blijft tot de respondenten die in een situatie van dak- en thuisloosheid leven (Chez Nous en Hobo vzw). Hoewel het publiek van ONE een groter vriendennetwerk heeft dan het publiek van Chez Nous en Hobo vzw, is de zorgkracht van het vriendennetwerk op vele vlakken vergelijkbaar. Enkel op het vlak van zorg scoort de groep van ONE beter dan de groepen bij Chez Nous en Hobo vzw.

Het beeld dat we voor Brussel bekomen komt deels overeen met de resultaten uit de studie Bind-Kracht (zie boven). Hierin werd erop gewezen dat mensen die in een situatie van armoede leven meestal slechts weinig mensen als vrienden beschouwen. Deze studie wijst daarnaast op de aanwezigheid van intensieve contacten onder een beperkte groep vrienden. Onze resultaten getuigen daarentegen van een grote aarzeling bij mensen die in een maatschappelijk kwetsbare positie leven om beroep te doen op vrienden voor allerlei zaken.

Tot slot stellen we een grote financiële solidariteit vast onder vrienden voor mensen die in een maatschappelijk kwetsbare positie leven. We illustreren dit laatste aan de hand van een fragment uit het interview dat werd afgenomen van Said (zie boven) bij Chez Nous.

Said: « L'année passée j'ai appelé un ami en Espagne, j'avais besoin d'argent, et il me les a envoyées. Je lui ai expliqué la situation, je lui ai dit que j'avais besoin d'autant d'argent. J'avais besoin de 500 euro. Il m'a dit que je l'aura le soir et il me les a envoyés. C'est un ami juste comme ça et ce n'est pas de la famille. Je lui ai dit que je l'allais rembourser, il m'a dit de faire à mon aise. C'est tout. J'ai travaillé un peu et je l'ai remis son argent. Il m'a dit garde le si tu en a besoin »

7.2. Vier verklarende modellen om het verschil in zorgkracht in vriendennetwerk te begrijpen

7.2.1. Het verschil in frequentie waarmee er een beroep gedaan wordt op vrienden?

De bovenstaande resultaten suggereren een belangrijke impact van de socio-economische positie op de zorgkracht van de vriendennetwerken. We mobiliseren evenwel de 4 verklarende modellen die we ook gebruikten om het verschil tussen de respondenten te duiden voor wat de zorgkracht in de burennetwerken betreft. We doen dit opnieuw aan de hand van logistische regressieanalyses.

De eerste logistische regressieanalyse focust zich op het begrijpen van het verschil in de frequentie waarmee men een beroep doet op vrienden. Deze afhankelijke variabele heeft drie antwoordcategorieën: “zelden” (57%), “af en toe” (19%) en “regelmatig” (24%). Dit vereist anders dan de voorgaande analyse, een multinomiale logistische regressieanalyse die essentieel twee binaire regressieanalyses omvat; in een eerste berekenen we de kans (gegeven een bepaalde uitkomst op de onafhankelijke variabele) om in de categorie “af en toe” te vallen ten aanzien van de kans om in de categorie “zelden” te vallen. In een tweede berekenen we de kans om in de categorie “regelmatig” te vallen ten aanzien van de kans om in de categorie “zelden” te vallen. De output van deze multinomiale regressieanalyse vindt men terug in de tweede bijlage in tabel 2.1.

In tabel 2.1. lezen we dat **alle verschillende modellen** op model 4 na een betrouwbare voorspelling toelaten voor wat de uitkomsten op de afhankelijke variabele betreft (de model X²-test genereert significante

uitkomsten voor de modellen 0, 1, 2 & 3). De modellen met de meeste verklaringskracht zijn model 1 dat informatie bevat over een aantal individuele attitudes en model 0 dat het verschil aangeeft tussen de verschillende doelgroepen.

Model 1 verklaart 23% van de “variantie” in de afhankelijke variabele. In dit model is het vooral de informatie over het zelf bieden van ondersteuning en zorg die een betrouwbare voorspelling toelaat zowel voor wat betreft het verschil tussen zelden en af en toe en voor dat tussen zelden en regelmatig.

Iemand die **zelf regelmatig ondersteuning en zorg biedt** in onze database heeft **7 keer zoveel kans** om af en toe ondersteuning en zorg te vinden in het vriendennetwerk en **5 keer zoveel kans** om regelmatig ondersteuning en zorg te krijgen van vrienden (ten aanzien van zij die geen hulp hebben geboden aan hun entourage het afgelopen jaar).

Bovendien merken we op in **model 1a** dat wanneer we de variabele “inkomen” toevoegen aan het model 1, de significante resultaten die we terugvinden voor de variabelen die ons informeren over de mate van ondersteuning en zorg dat men zijn/haar entourage biedt overeind blijven.

We stellen dus vast dat onafhankelijk van het inkomensniveau, **investeren in ondersteuning en zorg voor anderen de kans verhoogt om zelf te kunnen rekenen op een ondersteunend vriendennetwerk.**

We illustreren dit met fragmenten uit twee interviews. Een eerste fragment is afkomstig uit een interview met Jean-Marc (zie boven). Een tweede interview werd afgenomen door een student van Odisee. Het gaat om Jos (schuilnaam), 68 jaar en afkomstig uit Limburg. Hij woont in Schaarbeek maar de ontmoeting vond plaats bij Chez Nous.

Jean Marc: “Il y avait d’autres raisons pour lesquelles vous vous êtes dirigés vers vos amis ? Oui avec les amis on est toujours en contact chaque fois qu’ils ont besoin de moi ou s’il y a quelque chose à faire. Donc s’il y a quelque chose à faire on fait directement appel. Dans un cas de déménagement, de faire monter quelque chose et surtout le coup de main avec les tâches ménagères. Mais parfois c’est difficile. Parfois les amis sont surchargés. Au niveau des finances par exemple. Si la personne lui-même m’aide financièrement, je ne peux pas refuser mais je ne peux pas non plus le surchargé ou chaque fois demander à le déranger ou à le fatiguer. Il y a des amis qui m’ont donné quelque chose, mais si je l’ai pris ça, c’est que moi aussi j’ai donné à quelqu’un d’autre aussi. Ou bien j’ai mis des vêtements dans les containers. Quand j’ai quelque chose et je vois que je ne sais pas l’utiliser je donne aux autres pour aider d’autres personnes. »

Jos: “Is het al wel eens gebeurd dat je wegens tijdsgebrek niet op een hulpvraag van vrienden bent kunnen ingaan? Nee, dat is de laatste tijd niet meer gebeurd. Als ge bijvoorbeeld mensen hebt die bezig zijn met verbouwen of verhuizen. Ik denk dan gewoon aan schilderen en behangen of zo en ze doen een beroep op u en ge zijt er dan ni. Dan weet ge dat wanneer ge zelf iets nodig hebt dat er dan euh niemand voor u is hè. Dat is mij al verschillende keren overkomen. Dat is heel lang geleden ze. Maar dat is meerdere keren gebeurd ja.”

Model 0 dat de onderverdeling tussen de doelgroepen aangeeft scoort ook goed qua voorspellingskracht. Het verklaart ongeveer 20% van de “variantie” in de afhankelijke variabele. Dit is niet geheel verwonderlijk gezien de resultaten die we onder 7.1. presenteerden. De plaats waar het interview werd afgenomen is dus een goede factor om de frequentie waarmee men het jaar voorafgaand aan het interview op vrienden een beroep heeft gedaan te voorspellen.

Het **model 2** ofwel het model waarin we de socio-economische indicatoren opnemen, verklaart 14% van de variantie in de afhankelijke variabele en daarmee biedt het een betrouwbare voorspelling voor de uitkomst op deze variabele.

Het is vooral de informatie in verband met **de vier verschillende indicatoren** (inkomensniveau, onderwijsniveau, betaalde baan en situatie van dak-of thuisloosheid) **samengenomen die een betrouwbare verklaring biedt voor de uitkomst op de afhankelijke variabele.**

De odds ratio van de afzonderlijke indicatoren is niet sterk genoeg om een veralgemening toe te laten naar de ruimere populatie.

We vermelden nog dat **model 3** (socio-demografisch profiel) 6% van de variantie in de afhankelijke variabele voor haar rekening neemt.

We lezen in tabel 2.1. (zie bijlage 2) dat een respondent die als **eerstegeneratiemigrant** in België leeft significant **minder kans** heeft om regelmatig een beroep te doen op vrienden in vergelijking met iemand die in België is geboren.

We merken evenwel dat dit effect verdwijnt in model 3a waarin we het inkomen van de respondenten "controleren", hetgeen erop wijst dat er een overlapping is tussen de variabelen "inkomen" en "geboorteplaats" of anders gezegd dat er een samenhang is tussen mensen die in buitenland zijn geboren en een lager inkomen.

Het model dat het minste verklaringskracht in zich draagt is **model 4**. De informatie over de frequentie van het contact met de professionele hulpverlening en het contact met vrijwilligers laat geen betrouwbare voorspelling toe ($X^2=8,179$, $df=8$, ns). We merken op dat dit resultaat sterk afwijkt van het geen we vaststelden in verband met het burennetwerk waarbij het contact met de professionele hulpverlening wél een belangrijke rol speelt in het bijzonder voor mensen met een laag inkomen.

7.2.2. Verschil in aanwezigheid van emotionele ondersteuning?

De resultaten zijn enigszins anders wanneer we een gelijkaardige oefening doen voor de afhankelijke variabele "emotionele ondersteuning of zorg door vrienden" (tabel 2.2.). Voor dit type van ondersteuning heeft **model 1** (individuele attitudes) en **model 2** (socio-economisch profiel) de sterkste voorspellingskracht (R Nagelkerke= 0,272 & 0,264). Deze modellen nemen respectievelijk 27% en 26% van de variantie van de afhankelijke variabele voor hun rekening.

In **model 1** is het vooral de informatie over de mate waarin men zelf ondersteuning biedt in de entourage die een betrouwbare voorspelling toelaat.

Wanneer men **regelmatig ondersteuning en zorg biedt** aan vrienden en familie, heeft men **5 keer zoveel kans** om het afgelopen jaar op vrienden een beroep te hebben gedaan voor emotionele steun of zorg.

In **model 2** merken we dat de variabele "inkomensniveau" de beste voorspelling toelaat.

Met elke stijging in inkomensniveau heeft men **1,2 keer meer kans** om emotionele ondersteuning of zorg te hebben gevraagd aan vrienden het voorbije jaar.

Daarnaast stellen we nog vast dat **model 1a** van alle modellen het beste model is. Het neemt niet minder dan 35% van de variantie in de afhankelijke variabele voor haar rekening. In dit model wordt de variabele "inkomen" (uit model 2) toegevoegd aan model 1. Anders dan het geval was in onze analyse van de aanwezigheid van burenhulp, maar ook voor de frequentie van ondersteuning en zorg door vrienden, verdwijnt het effect van "wederkerigheid" niet in model 1a na controle voor inkomen.

Dus onafhankelijk van het niveau van inkomen, hebben mensen die zelf meer investeren in hun netwerk, meer kans om er emotionele ondersteuning en zorg van terug te krijgen.

In tegenstelling tot bovenstaande analyses is **model 4** geen goede voorspeller voor de uitkomst op de variabele “emotionele ondersteuning en zorg van vrienden”. **Model 4a** is wel een goede voorspeller, maar dit is grotendeels te danken aan de variabele “inkomen” die aan model 4 wordt toegevoegd.

7.2.3. Het verschil in aanwezigheid van praktische hulp?

Wanneer we dezelfde vraagstellingen naar de voorspellingskracht van de 4 modellen verkennen voor de afhankelijke variabelen “praktische hulp van vrienden” dan bekomen we wederom iets andere resultaten (tabel 2.3.).

Voor de afhankelijke variabele “praktische hulp” stellen we vast dat 43% van alle respondenten aangeeft praktische hulp te hebben gevraagd aan vrienden het jaar voorafgaand aan het interview. We observeren daarbij dat enkel model 0 en model 4 en 4a erin slagen het verschil tussen de respondenten die wél en geen praktische hulp krijgen te voorspellen. Enkel deze modellen behalen een significante score op de modelparameters.

De verklaringsmodellen die de individuele attitudes (model 1), het socio-economisch (model 2) en socio-demografisch profiel (model 3) naar voren schuiven helpen ons niet om het verschil in de populatie te begrijpen tussen zij die wel en zij die geen beroep deden op hun vrienden voor een praktische vraag.

In elk van deze drie modellen zijn er wel afzonderlijke factoren die een betrouwbare voorspelling toelaten. In model 1 stellen we vast dat *als men zelf **regelmatig zijn/haar entourage ondersteunt**, men **2 keer zoveel kans heeft** om praktische hulp te hebben gekregen van vrienden het jaar voorafgaand aan het interview.*

In model 2 gaat het om de variabele die aangeeft of men hoogopgeleid is of niet. *Als men **hoogopgeleid is**, heeft men **eveneens 2 keer zoveel kans** dat men het afgelopen jaar voor praktische hulp een beroep gedaan heeft.*

In model 3 gaat het om de variabele geslacht. ***Vrouwen hebben in vergelijking met mannen significant meer kans om praktische hulp in hun vriendennetwerk te vinden.***

Model 0 behaalt dus een significante score op de model χ^2 -test ($\chi^2=15,593$, $df=4$, $p<0,01$). Het verschil naargelang de plaats waar we de interviews afnamen is een goede voorspeller voor de uitkomst op de afhankelijke variabele.

Zoals we ook in de beschrijvende statistiek vaststelden hebben diegene die tot de **controlegroepen** behoren **meer kans** om praktische hulp te hebben gevraagd aan hun burens in vergelijking met de respondenten uit de meer kwetsbare groepen.

Maar dit wisten we al op basis van de eerdere bivariate analyses. De multivariate analyse voegt hier nog aan toe dat het verschil niet noodzakelijk terug te brengen is op variaties tussen de vijf doelgroepen naargelang socio-economisch of –demografisch profiel. Het blijft dus in het duister tasten in verband met wat dan wel de onderliggende factor is die het verschil tussen de groepen verduidelijkt.

Model 4 tenslotte behaalt wél een significante score op de model χ^2 -test ($\chi^2=21,317$, $df=4$, $p<0,001$). Model 4 neemt 16% van de “variantie” in de afhankelijke variabele voor zijn rekening.

We stellen vast dat een **regelmatig contact met professionele hulpverlening de kans significant vergroot** om ook in de informele sfeer op praktische hulp te kunnen rekenen in de vriendengroep. Hetzelfde geldt voor het **contact met vrijwilligers** binnen de professionele hulpverlening.

7.3. Discussie: socio-economische positie en wederkerigheid erg belangrijk

De analyses die we verrichten bevestigen onze centrale hypothese in verband met een samenhang tussen de socio-economische positie van de respondenten en de zorgkracht van het vriendennetwerk. We stellen niet alleen belangrijke verschillen vast in verband met de aanwezigheid van ondersteuning en zorg tussen de controlegroepen enerzijds en de meer kwetsbare groepen anderzijds, de multivariate analyse toont ook aan dat deze verschillen in belangrijke mate terug te voeren zijn op het verschil in socio-economische positie.

Mensen met een lager inkomen doen minder vaak een beroep op hun vrienden voor ondersteuning en zorg. Bovendien hangt een lagere socio-economische positie ook samen met een hogere kans op het ontbreken van emotionele steun en voor zorg in het vriendennetwerk. Voor praktische ondersteuning is de invloed van de socio-economische positie niet zo uitgesproken.

De multivariate analyse bevestigt verder het belang van wederkerigheid voor het uitbouwen van een zorgkrachtig informeel netwerk. Kort samengevat: wanneer men zelf veel geeft dan krijgt men ook veel terug. Dit is nog belangrijker in de relatie met vrienden dan in de relatie met burens. De variabele "inkomen" overschaduwde dit effect niet volledig. Onafhankelijk van het inkomensniveau maakt het zelf investeren in ondersteuning en zorg voor anderen het meer waarschijnlijk om ook van vrienden ondersteuning te krijgen wanneer men zelf een zorgnood heeft. We merken daarbij wel op dat mensen met een laag inkomen minder draagvlak hebben in dit opzicht.

We zien een belangrijk verschil met onze analyses van de zorgkracht in het burennetwerk. Terwijl we voor het begrijpen van de zorgkracht de informatie over het contact met de professionele hulpverlening belangrijk was in bijzonder voor mensen met een laag inkomen, is dat minder het geval voor het vriendennetwerk. Enkel voor wat betreft de praktische hulp van vrienden vinden we op dit punt een gelijkaardig effect terug.

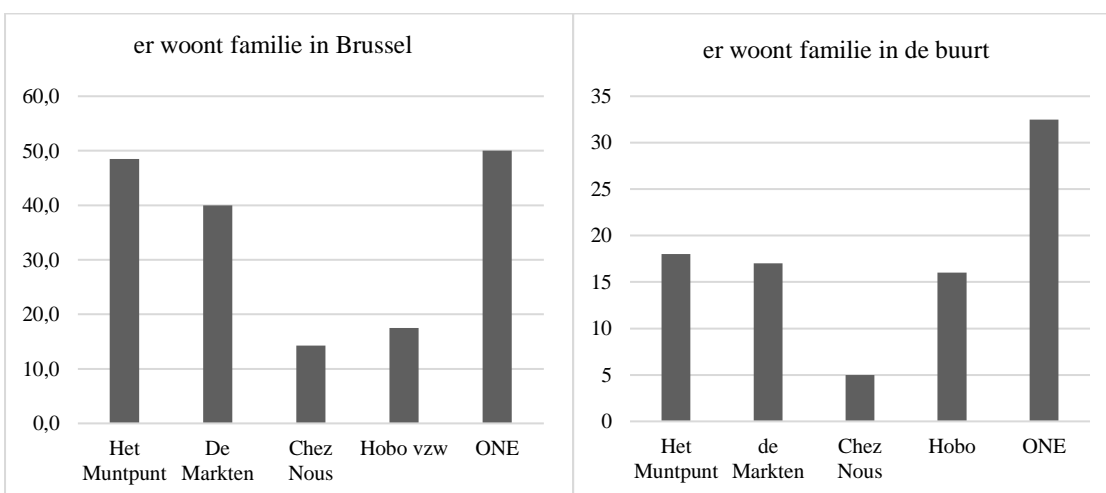
8. De ondersteuning en zorg in het (ruimer) familienetwerk

We maken een onderscheid tussen kerngezin en familie (zie ook vragenlijst in bijlage 1). Het kerngezin zijn de gezinsleden met wie men samenwoont. De familie wordt minder restrictief opgevat. Het gaat om alle leden van de familie die men zelf als familie beschouwt. Voor sommigen gaat het daarbij vooral om de ouders, grootouders, broers en zussen, ooms en tantes etc. Voor anderen strekken familiebanden verder en wordt er contact onderhouden met achterneven en –nichten of zelfs grootooms en groottantes. We beschrijven eerst de zorgkracht van de familienetwerken om te eindigen met de zorgkracht van het gezin.

8.1. Beschrijvende statistiek belangrijke verschillen tussen de vijf groepen

We observeren zowel gelijkenissen als verschillen tussen de vijf groepen voor wat het familie- en gezinsnetwerk betreft. We gaan eerst in op de gelijkenissen. We merken vooreerst dat maximum 50% van de vijf verschillende groepen aangeeft dat er familieleden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wonen. Hoewel we niet over vergelijkbaar cijfermateriaal beschikken over de nabijheid van familie voor bewoners van centrumsteden of meer landelijke gemeenten, evalueren we dit cijfer als eerder laag. Met andere woorden, meer dan de helft van de ondervraagden geeft aan dat er geen enkel familielid in regio Brussel woont. Verder observeren we dat er slechts een kleine minderheid aanduidt dat er familieleden in de buurt wonen. Er zijn evenwel ook verschillen tussen de vijf groepen. Ten eerste, het publiek van Chez Nous en van Hobo vzw geeft significant minder frequent aan dat er familieleden in Brussel wonen. Dit resultaat komt niet als een verrassing. Het ligt in lijn met het socio-demografisch profiel dat we eerder vaststelden voor deze groepen (zie boven). We herhalen kort dat het publiek van Chez Nous en Hobo veelal alleenstaanden zijn, bovendien gaat het dikwijls mede om mensen zonder een wettige verblijfsvergunning en is een meerderheid in het buitenland (buiten EU) geboren. Het publiek van ONE op zijn beurt geeft significant vaker aan dat er familieleden in de buurt wonen in vergelijking met de andere groepen. Opnieuw komt dit resultaat overeen met het socio-demografisch profiel van deze groep dat we eerder beschreven. Zo stelden we vast dat er in deze groep significant meer jonge vrouwen zijn die via gezinshereniging naar België zijn gekomen. Onderstaand cijfermateriaal vult daarbij aan dat deze vrouwen dus vaak in een familienetwerk terechtkomen dat zich concentreert in de buurt.

Figuur 22a, 22b: percentage familie in Brussel, in de buurt

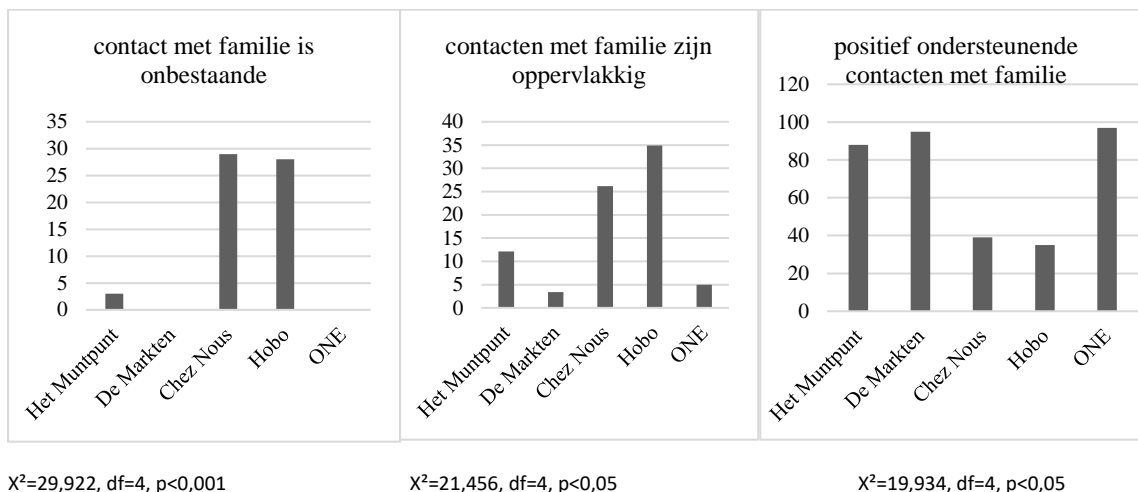
$\chi^2=31,175$, $df=4$, $p<0,01$

χ^2 =niet significant

Hoewel slechts een minderheid aangeeft dat er familie in Brussel woont, heeft de meerderheid van de ondervraagden ondanks een zekere afstand, wel contact met de ruimere familie. Daarnaast merken we op dat dit contact slechts voor een minderheid als oppervlakkig of als negatief wordt omschreven.

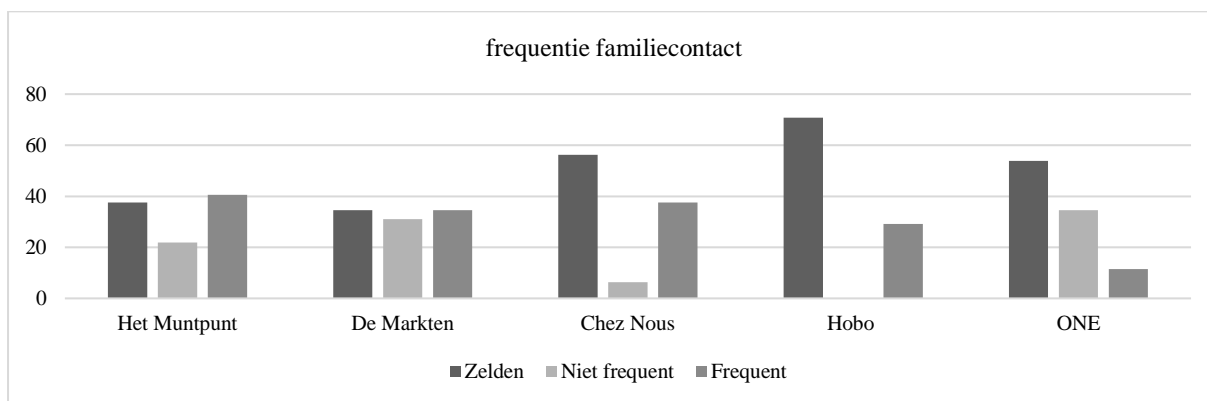
Opnieuw merken we op dat het publiek van Chez Nous en Hobo vzw op dit punt een ander profiel vertoont. De mensen die we er bevroegen geven significant vaker aan geen contact meer te hebben met familieleden. Terwijl de percentages rond de 0% schommelen voor de andere groepen, liggen de percentages voor het publiek van Chez Nous en Hobo vzw niettemin rond de 30%. Bovendien observeren we dat als er wel contact is, dit contact significant vaker als oppervlakkig of in negatieve termen wordt omschreven. Terwijl voor de andere groepen meer dan 80% aangeeft dat het om positieve contacten gaat met familieleden, schommelen de percentages voor het doelpubliek van Chez Nous en Hobo vzw rond de 40%.

Figuur 23a, 23b, 23c percentage afwezig, oppervlakkig, ondersteunend contact

We merken eveneens een verschil op tussen de controlegroepen en meer maatschappelijk kwetsbare groepen wat de frequentie van het familiecontact betreft. Terwijl minder dan 40% van de controlegroepen aangeeft zelden contact te hebben met de ruimere familie loopt dit op tot 70% voor de groep van Hobo vzw.

Figuur 24: percentage naargelang frequent familiecontact

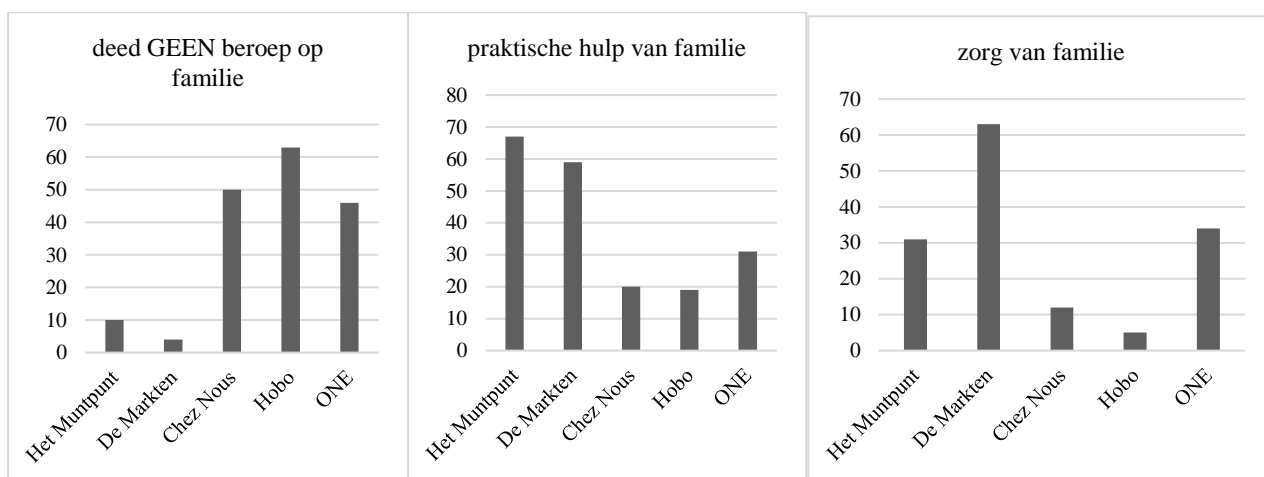
$\chi^2=50,699, df=8, p<0,01$

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat we eveneens verschillen tussen de groepen vaststellen in verband met de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de familiale netwerken. Er is een significant verschil tussen de controlegroepen enerzijds en de andere drie groepen anderzijds. Terwijl we voor de controlegroepen vaststellen dat minder dan 10% aangeeft geen beroep te hebben gedaan op familieleden tijdens het jaar voorafgaand aan het onderzoek, schommelt dit percentage tussen 45% en 62% voor de kwetsbare groepen.

We stellen een gelijkaardig verschil vast voor de praktische hulp door familieleden. Meer dan 55% van de controlegroepen geven aan het jaar voorafgaand aan het interview beroep te hebben gedaan op familie voor minstens één hulpvraag van praktische aard. Voor de andere groepen fluctueert het percentage tussen 20% en 30%. Een gelijkaardig patroon herhaalt zich voor de zorg aanwezig binnen het familienetwerk. 60% van het publiek van De Markten geeft aan beroep te hebben gedaan op familie in verband met een zorgvraag. Voor het publiek van Chez Nous en Hobo vzw daarentegen zakken de percentages onder de 10%. Opvallend hier is dat de percentages voor het publiek van Het Muntpunt en van ONE dicht bij elkaar in de buurt komen. Beide schommelen rond de 30%.

Wanneer we de bovenstaande tabellen over de aanwezigheid van het contact met familie vergelijken met de onderstaande tabellen over de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in familienetwerken, springt een verschil tussen beide voor de groep die we bij ONE bevroegen in het oog. Terwijl een meerderheid van deze groep aangeeft dat er familieleden in Brussel en zelfs in de eigen buurt wonen en ze dit contact overwegend als positief en zeker niet als oppervlakkig omschrijven, geeft slechts een minderheid aan ook op dit familienetwerk een beroep te doen wanneer men bijvoorbeeld nood heeft aan een handje hulp bij praktische situaties. Voor wat de aanwezigheid van ondersteuning betreft, sluit deze groep sterker aan bij het publiek van Chez Nous en Hobo vzw dan bij de controlegroepen. Enkel voor wat zorg betreft toont de groep een gelijkaardig profiel als deze controlegroepen.

Figuur 25a, 25b, 25c, percentage afwezigheid van ondersteuning, aanwezigheid van praktische hulp en zorg voor 5 groepen

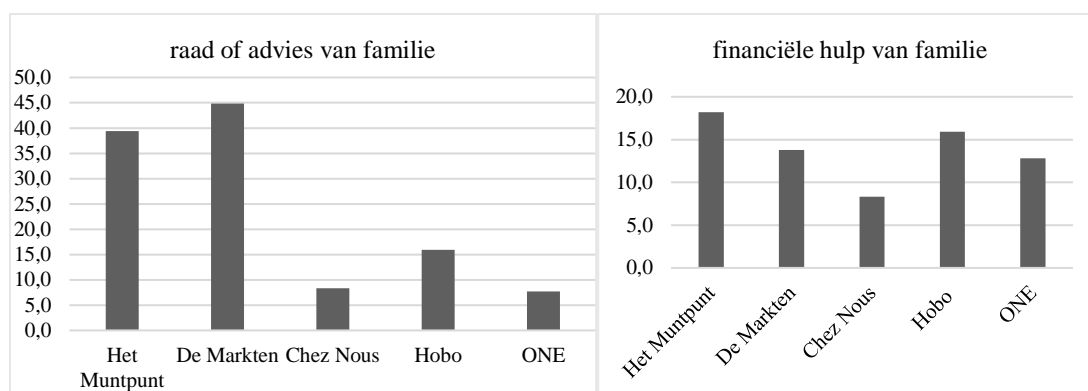
$X^2=20,9$, $df=4$, $p<0,001$

$X^2=32,540$, $df=8$, $p<0,001$

$X^2=73,016$, $df=8$, $p<0,001$

Eenzelfde verschil stellen we vast wanneer we focussen op de aanwezigheid van raad of advies in de familienetwerken. Terwijl meer dan 40% van de controlegroepen antwoordden op familie beroep gedaan te hebben voor raad en advies, schommelt het percentage voor de andere drie groepen tussen de 6% en 16%. Voor financiële hulp door familie merken we geen significante verschillen op tussen de 5 groepen. De percentages schommelen tussen 8% en 18%.

Figuur 26a, 26b: percentage dat raad of advies en financiële hulp krijg van familie voor de vijf groepen

$\chi^2=24,490$, $df=4$, $p<0,001$

χ^2 =niet significant

8.2. Multivariate analyse: socio-economische positie en belang van wederkerigheid

We bekijken 2 multivariate analyses om de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de familienetwerken beter te begrijpen. We gaan de voorspellingskracht na van de vier verklaringsmodellen voor de aanwezigheid van praktische hulp en ook voor de aanwezigheid van emotionele ondersteuning en zorg in het familienetwerk. Beide afhankelijke variabelen hebben drie antwoordcategorieën: zelden of geen beroep doen op familie, af en toe beroep doen op familie en tenslotte regelmatig steunen op familie. We verrichtten dus twee multinomiale logistische regressieanalyses (zie bijlage 3).

8.2.1. Hoe het verschil in de aanwezigheid van praktische steun begrijpen?

Voor de afhankelijke variabele die ons informeert over de praktische ondersteuning door familieleden, stellen we vast dat 63% van de respondenten aangeeft het jaar voorafgaand aan het interview zelden of géén beroep te hebben gedaan op familie voor praktische zaken. 17% geeft aan af en toe hulp te hebben gezocht en 19% deed regelmatig een beroep op familie voor een handje hulp met bijvoorbeeld een verhuis, het vertalen van documenten, administratieve procedures etc.

Voor de vier verklaringsmodellen die we testen, behaalt er slechts één model een niet-significante score op de modelparameter χ^2 die is opgenomen in de output van de nomiale logistische regressieanalyse (zie bijlage 1 tabel 3.2.). Het gaat om **model 4** die de voorspellingskracht nagaat van variabelen die ons informeren over het contact dat de respondenten hadden met professionele hulpverlening en/of met vrijwilligers. De informatie in verband met de score die de respondenten behalen op deze variabelen laat geen betrouwbare voorspelling toe voor wat de uitkomst op de afhankelijke variabele betreft (R^2 Nagelkerke is 0.022).

Het model dat de sterkste voorspellingskracht heeft is **model 3** waarin we de informatie opnemen over het socio-demografisch profiel van de respondenten (R^2 Nagelkerke=0.229). In het bijzonder de variabele leeftijd laat een betrouwbare voorspelling toe van de uitkomst op de afhankelijke variabele.

Met het **toenemen van de leeftijd, daalt de kans** significant om zowel af en toe als regelmatig te kunnen rekenen op een handje hulp van de familie bij praktische zaken.

Daarnaast merken we ook een significante regressiecoëfficiënt voor de variabele die een onderscheid maakt tussen de respondenten die eerstegeneratiemigrant zijn in België en zij die in België zijn geboren.

We stellen vast dat **eerstegeneratiemigranten** significant **minder kans** hebben om zowel af en toe als regelmatig voor praktische zaken beroep te hebben gedaan op familie in vergelijking met de respondenten die in België zijn geboren.

Model 2 dat verschillende variabelen omvat die het socio-economisch profiel beschrijven van de respondenten, laat eveneens een betrouwbare voorspelling (op niveau $p < 0,001$) toe voor wat de uitkomst op de afhankelijke variabele betreft (R^2 Nagelkerke = 0.208).

In tabel 3.1. (zie bijlage 1) lezen we dat de respondenten met **een betaalde baan 1,3 keer zoveel kans** hebben om af en toe en regelmatig praktische hulp te hebben gekregen van familie in vergelijking met respondenten zonder betaalde baan.

Model 1 tenslotte dat het verklaringsmodel is waarin er wordt gefocust op een aantal individuele attitudes behaalt ook een significante score op de modelparameters (X^2 29.588, $df=10$, $p < 0,01$, R^2 Nagelkerke = 0.198). Net als in vorige analyses (zie analyses burens- en vriendennetwerk) blijkt de variabele die aangeeft of men al dan niet zelf regelmatig ondersteuning biedt aan zijn/haar entourage een belangrijke voorspellingswaarde heeft.

De respondenten die **af en toe hun entourage ter hulp schieten, hebben 4 keer zoveel kans** om af en toe praktische hulp te hebben gekregen van familieleden het jaar voorafgaand aan het interview en zelfs 5 keer zoveel kans om regelmatig dit type hulp te hebben gevonden in het familienetwerk.

Daar tegenover staat dat **hoe moeilijker men het vindt om hulp te vragen, hoe lager de kans** dat men het voorbije jaar praktische hulp ontving van familieleden.

In model 1a blijven de significante verbanden die we observeerden in model 1 bovendien grotendeels overeind. Zoals voordien voegt model 1a de variabele “inkomen” toe aan model 1. Zelfs al controleren we voor het inkomen van de respondenten, dan nog voegt de mate van reciprociteit en vraagverlegenheid nog voorspellingskracht toe.

Dus, onafhankelijk van het inkomen, kunnen we “zelf investeren in entourage” en “het overwinnen van een grote vraagverlegenheid” in verband brengen met de aanwezigheid van praktische steun in het familienetwerk.

8.2.2. Hoe het verschil in de aanwezigheid van emotionele steun begrijpen?

Naast de aanwezigheid van praktische steun, trachten we ook de aanwezigheid van emotionele ondersteuning en zorg in het familienetwerk te verhelderen aan de hand met dezelfde vier verklaringsmodellen.

We stellen vast dat ongeveer 60% van de respondenten aangeeft het voorbije jaar geen emotionele ondersteuning of zorg te hebben gevonden in familiekring. 22% geeft dan weer aan af en toe een beroep te hebben gedaan op familieleden voor emotionele steun of zorg en 19% deed hiervoor regelmatig beroep op familie.

De resultaten van de multivariate analyses lopen voor een stuk gelijk op met voorgaande analyses. Zo stellen we bijvoorbeeld vast dat **model 4** eveneens resulteert in een niet significant resultaat voor wat de modelparameters betreft. De informatie over het contact met de professionele hulpverlening of met vrijwilliger laat geen betrouwbare voorspelling toe i.v.m. de emotionele steun in het familienetwerk.

Verder stellen we vast dat **model 1** de sterkste verklarende kracht heeft. Meer nog dan het geval is voor de aanwezigheid van praktische hulp in het familienetwerk, scoort de regressiecoëfficiënt **voor de mate waarin men zelf hulp biedt hoge significante waarden** op Wald-test ($p < 0,001$).

Ook vraagverlegenheid speelt een rol.

Hoe moeilijker men het vindt om hulp te vragen, hoe lager de kans om af en toe emotionele steun of zorg te hebben gevraagd binnen het familiaal netwerk het jaar voorafgaand aan het interview.

Dit is niet het geval voor wat betreft het regelmatig beroep doen op familie voor emotionele ondersteuning.

Anders dan in voorgaande analyse stellen we in **model 1a** wel een interactie vast met de variabele “inkomen”. We merken eerst en vooral op dat de variabele “inkomen” een significante positieve score behaalt in dit model.

Hoe hoger het inkomensniveau, hoe hoger de kans om emotionele ondersteuning, onafhankelijk dus van individuele attitudes.

Het introduceren van de variabele “inkomen” doet de verklarende kracht van zowel de mate waarin men zelf hulp biedt als de mate van vraagverlegenheid bovendien afnemen, in bijzonder voor wat betreft het verschil tussen het ontbreken en het toch af en toe kunnen rekenen op emotionele ondersteuning of zorg door familieleden.

De verklarende kracht blijft evenwel overeind voor wat het verschil tussen het ontbreken en regelmatige steun betreft.

Model 1a is een heel sterk model. Het neemt zo’n 45% van de variantie in de afhankelijke variabele voor zijn rekening.

Model 2 is eveneens een sterk model (R^2 Nagelkerke = 0.307).

De socio-economische positie van de respondenten drukt met andere woorden een duidelijke stempel op de aanwezigheid van emotionele ondersteuning en zorg in het familiaal netwerk.

Gezien het resultaat in model 1a verbaast de vaststelling (zie tabel 3.2.) ons niet dat *hoe hoger het inkomensniveau, hoe meer kans men heeft om emotionele ondersteuning te vinden in het familiaal netwerk.*

Voor het eerst stellen we daarnaast vast dat de variabele “leeft in situatie van dak- of thuisloosheid” op zich en bovenop de variabele over inkomen een betrouwbare voorspelling toelaat voor wat de uitkomst op de afhankelijke variabele betreft.

Wie leeft in een **situatie van dak- of thuisloosheid, heeft minder kans** om emotionele ondersteuning te vinden in het familiaal netwerk.

We illustreren dit aan de hand van een fragment uit het interview met Jos (zie boven).

Jos: “Op welke momenten in je leven was de steun van uw familie belangrijk? Dat is een heel moeilijke vraag eigenlijk. Ik ben verschillende keren dakloos geweest en ik heb eens ene keer de vraag gesteld aan een broer van mij om mijn adres daar te mogen hebben. Er hangt veel vanaf of dat ge een adres moet hebben dus euh een officieel adres voor recht te hebben op een inkomen of dergelijke en die heeft mij ijskoud geantwoord “enkel en alleen voor uwe post, voor uw brieven hier te zetten maar voor de rest moet ge mij niets vragen”.

Model 3 tenslotte laat eveneens een betrouwbare voorspelling toe in verband met de aanwezigheid van emotionele ondersteuning en zorg in het familienetwerk ($X^2=48,213$, $df=12$, $p < 0,001$). We stellen vast dat de regressiecoëfficiënt van de variabele die een onderscheid maakt naargelang respondenten al dan niet in België zijn geboren, een significant resultaat behaalt (op de Wald-test).

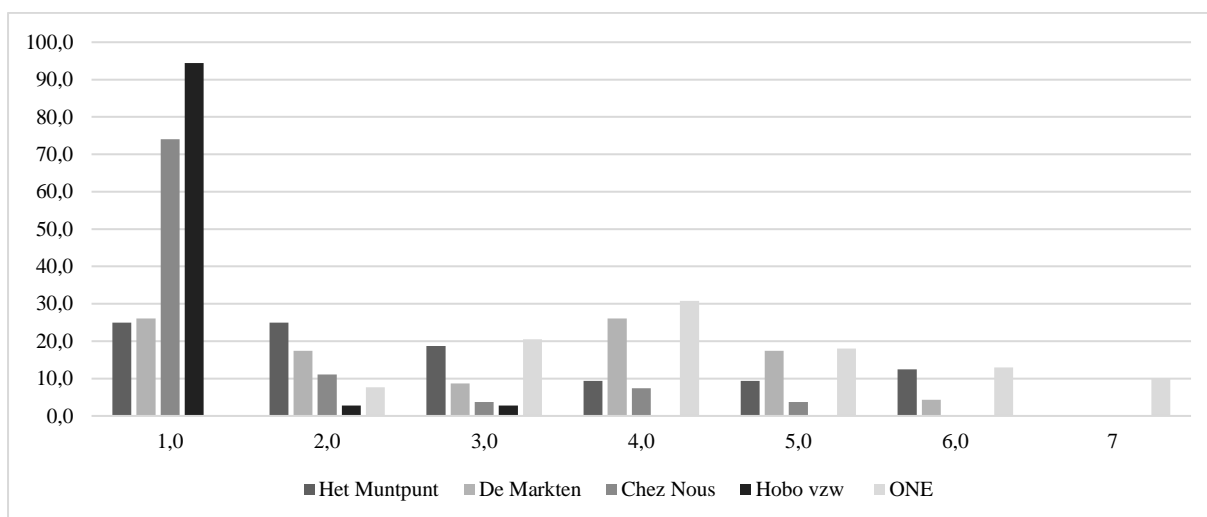
Wanneer men buiten België is geboren en als eerstegeneratiemigrant naar België kwam heeft men een significante lagere kans om emotionele ondersteuning en zorg te vinden in het familiaal netwerk.

Model 3a geeft evenwel aan dat dit effect verdwijnt wanneer we controleren voor de factor inkomen.

8.3. Ondersteuning en zorg in het kerngezin

Vooraleer we kijken naar de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het kerngezin, merken we op dat er belangrijke verschillen tussen de 5 verschillende groepen zijn in verband met het al dan niet leven in gezinsverband. We herhalen dat een grote meerderheid van de mensen die we bevroegen bij Chez Nous (meer dan 90%) en in Hobo vzw (meer dan 70%) alleenstaand zijn. Voor de controlegroepen betreft het aandeel van alleenstaanden ongeveer 20%. Alleenstaanden zijn tenslotte afwezig voor de groep die we via ONE bevroegen.

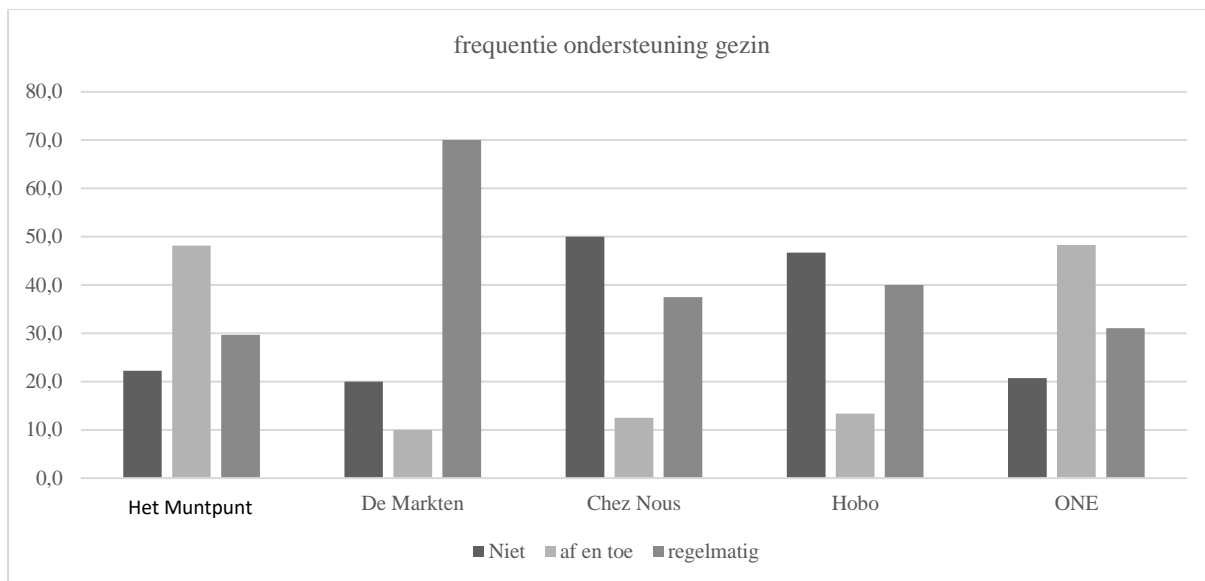
Figuur 27: percentage naar gelang het aantal personen waarmee men samenleeft.

Een eerste vaststelling die we doen is dat de frequentie waarmee men beroep doet op gezinsleden een stuk hoger ligt in vergelijking met de andere cirkels van het persoonlijk sociaal netwerk. Terwijl een meerderheid van de respondenten in de verschillende groepen aangaf slechts zelden een beroep te doen op burens en vrienden bijvoorbeeld en de percentages ook voor de ruimere familie hoog lagen, is dit niet het geval wanneer we focussen op ondersteuning door gezinsleden. Eerder een minderheid in de verschillende groepen geeft aan slechts zelden een beroep te hebben gedaan op de gezinsleden het jaar voorafgaand aan het onderzoek.

De resultaten van onze bevraging geven aan dat wanneer men in gezinsverband leeft, deze gezinsleden een heel belangrijke bron van ondersteuning en zorg zijn.

Figuur 28: percentages naargelang de frequentie waarmee er op het kerngezin een beroep wordt gedaan

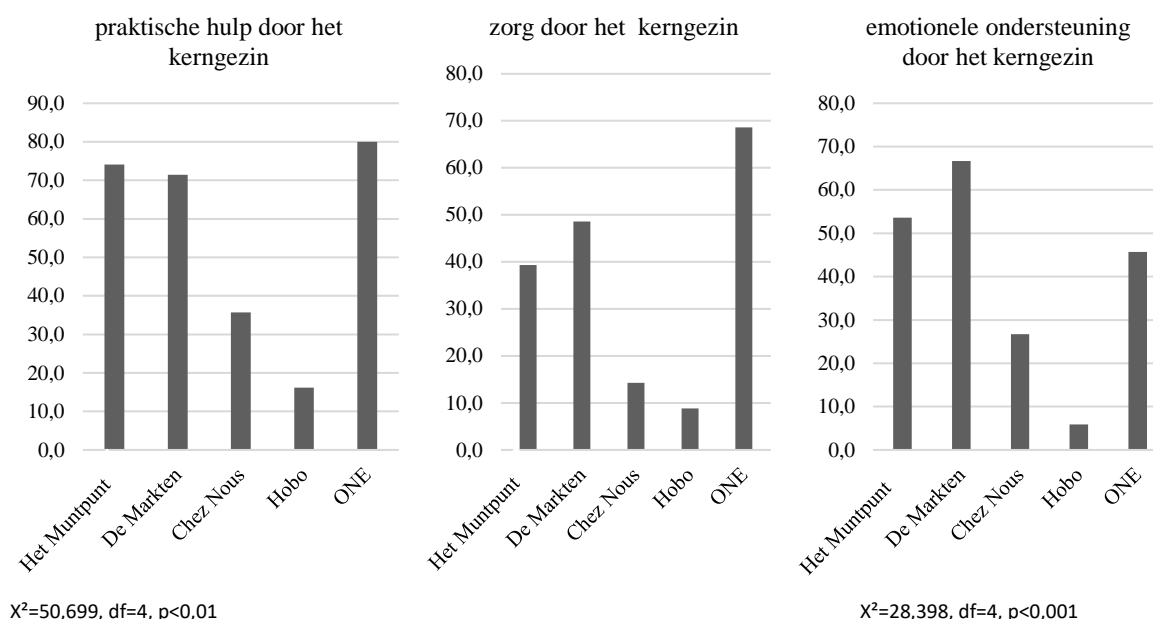
We merken evenwel significante verschillen op tussen de vijf groepen voor wat de frequentie van hulpvragen betreft. Een tweedeling tekent zich af tussen de controlegroepen en de groep van ONE aan de ene kant en de groep van Chez Nous en Hobo vzw aan de andere kant. We verwijzen in dit verband ook naar het hoge aandeel alleenstaanden in deze laatste groepen.

Deze tweedeling herhaalt zich wanneer we inzoomen op verschillende types hulpvragen. Een grote meerderheid van de mensen die we bevroegen in Het Muntpunt, De Markten en ONE deden het jaar voorafgaand aan het interview beroep op hun partner of andere gezinsleden voor een handje hulp bij praktische zaken.

De percentages liggen evenwel een stuk lager wanneer het gaat om emotionele ondersteuning en zorg. Minder dan 50% van het publiek van Het Muntpunt en De Markten geeft aan op gezinsleden een beroep te hebben gedaan met zorgvragen. Daarnaast stellen we vast dat de groep die we bevroegen via het ONE in de Zespenningenstraat vaker dan de andere groepen een beroep doen op hun gezinsleden voor zorgvragen.

Iets hogere percentages vinden we terug in verband met emotionele ondersteuning. Opnieuw merken we een groot verschil op tussen de controlegroepen en de groep van ONE enerzijds en het doelpubliek van Chez Nous en van Hobo anderzijds.

Figuur 28a, 28b, 28 c percentages aanwezigheid praktische hulp, zorg en emotionele ondersteuning door het kerngezin

8.4. Multivariate analyse: de socio-economische positie centraal, principe van wederkerigheid speelt niet

We bekijken één afhankelijke variabele, namelijk deze die ons informeert over de aanwezigheid van emotionele ondersteuning in het kerngezin.

We overlopen opnieuw de relevantie van de verschillende verklaringsmodellen.

We zien in tabel 4.1. dat 2 modellen een sterke voorspellingskracht hebben. Het gaat om model 2 en model 3. De voorspellingskracht van **model 3** is vooral en niet verwonderlijk te danken aan de variabele die een onderscheid maakt naargelang men alleenstaande is. Anders dan onze analyses voor het ruimere familienetwerk, is de geboorteplaats hier geen bepalende factor. We vinden geen verschil terug naargelang men al dan niet in België is geboren. Het contact met het gezin is voor veel nieuwkomers in België erg belangrijk. Per telefoon, Whatsapp, Skype etc. worden er intense contacten onderhouden. We illustreren dit met fragmenten uit de interviews met Suleyman uit Mauritanië (zie boven), Robert uit Georgië (zie boven) en Said uit Marokko (zie boven).

Suleyman :« Moi de temps en temps, j'appelle la famille en Mauritanie. Ma maman m'encourage. Mes parents ils me conseillent souvent, ils me disent de fréquenter des gens qui sont bons. Ma maman, mes parents ils sont toujours contents de m'aider. Ils me disent, d'abord la prière, la santé. L'essentiel est quand tu as la santé, tu as tout. Avec des problèmes de santé je parle chaque fois avec ma maman. Pour chaque problème j'essaie d'abord de parler avec la famille toujours. Tu vois je suis là et j'ai demandé l'asile cela fait 7 mois, ma maman m'a toujours encourager de rester tranquille. Ma maman me dit mon fils, dis-moi si tu as de problèmes d'argent, si tu as des problèmes, dis-les moi mon fils. Moi je n'ai pas. L'essentiel est que toi tu sois tranquille et que tu as la santé. Avec ma maman on ne cache rien. On dit tout. Si je trouve une femme et je veux me marier, je vais l'expliquer à ma maman. Ma maman est toujours avec moi. »

Robert: "Ik denk familie altijd belangrijk voor mensen. Mensen ook al zijn ze oud. Het is altijd belangrijk, mama, papa, broer, zus, altijd belangrijk, altijd, iedereen, in iedere situatie heeft men familie nodig."

Said: "Moi ma famille je les aime tous et on est tous proche l'un de l'autre. J'appelle ma sœur beaucoup qui habite en Espagne. »

Model 2 daarentegen heeft eveneens een opvallend sterke verklaringskracht. Deze informatie over de socio-economische positie van de respondenten neemt ongeveer 40% van de "deviance" in de afhankelijke variabele voor zijn rekening. I

In tabel 4.1. (zie bijlage 2) lezen we dat wie **hooggeschoold** is, minstens **2 keer zoveel kans heeft om emotionele steun** te vinden binnen het gezin.

Bovendien lezen we dat bij **elke verandering in inkomensniveau, men significant meer kans** heeft op deze gezinssteun.

Als men in een situatie van **dak- en thuisloosheid** leeft daarentegen heeft men **significant minder kans** om emotionele steun te vinden bij het kerngezin.

Anderzijds stellen we vast dat model 1 en model 4 weinig verklaringskracht bieden. De resultaten voor model 1 geven aan dat de individuele attitudes slechts in beperkte mate een rol spelen voor de aanwezigheid van ondersteuning door het kerngezin. We zien enkel dat de variabele die de mate van vraagverlegenheid aangeeft een goede voorspeller is voor de uitkomst op de afhankelijke variabele in verband met de aanwezigheid van emotionele ondersteuning.

Hoe moeilijker men het vindt om hulp te vragen, hoe minder men een beroep deed op de gezinsleden voor emotionele steun.

Model 1a geeft bovendien aan dat dit effect wegvalt wanneer we de variabele "inkomen" toevoegen aan model 2. Opvallend is dat de steun van gezinsleden minder onderhevig blijkt te zijn aan wetmatigheden in verband met reciprociteit. De variabelen die ons informeren over het bieden van ondersteuning en zorg aan de entourage blijken hier geen goede voorspellers te zijn.

We illustreren dit met een fragment uit het interview dat we afnamen van Marie, 72 jaar, in De Buurtwinkel. Ze is afkomstig uit Oezbekistan.

Marie : "Non, mais je ne pense pas de recevoir de l'aide de mes deux filles. J'ai une bonne relation avec eux, mais l'aîné, elle habite loin à Hasselt et elle travaille beaucoup comme indépendante et elle a encore une fille de 15 ans chez elle et elle n'aura pas de temps pour moi. Et ma deuxième fille ne travaille pas, mais elle n'a pas d'argent et elle a plutôt besoin de moi pour garder ses 2 filles. Tous les jeudis et vendredi je vais les amener à l'école et les chercher. C'est plutôt moi qui lui donne une aide, mais pas son retour. Mais ce n'est pas grave. »

Model 4 op haar beurt neemt slechts 4% van de "variantie" in de afhankelijke variabele voor haar rekening. We wijzen in het bijzonder op het verschil met de afhankelijke variabelen die ons informeren over ondersteuning en zorg in burenen- en vriendennetwerken. We herinneren op dit punt aan de opmerkingen die we formuleerden bij model 4. De categorieën zijn vrij breed en de resultaten laten daardoor weinig nuance toe. Het gaat om een verkenning van de complementariteit tussen professionele zorg en informele zorg. Niettemin geeft het grote verschil in verklaringskracht aan dat de professionele hulpverlening die de respondenten uit onze steekproef consulteren voor eerder praktische hulp minder een positieve impact heeft op de zorgkracht van het gezinsnetwerk (en ook familienetwerk) dan op de zorgkracht van het burenen- en vriendennetwerk.

Dit resultaat geeft aan dat andere mechanismes van complementariteit tussen professionele zorg en informele zorgpartners spelen naargelang de nabijheid van de informele zorgpartner. Het resultaat sluit niet uit dat de professionele hulpverlening ook het familienetwerk en gezinsnetwerk kan versterken, wel dat er meer voor nodig is of dat het een andere methodiek vergt in vergelijking met het burenen- en gezinsnetwerk.

8.5. Socio-economische positie drukt sterkst haar stempel op familienetwerk

Net zoals het geval was voor het buretnetwerk en het vriendennetwerk, bevestigen onze analyses de centrale hypothese in verband met de impact van de socio-economische positie op de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het familie- en gezinsnetwerk. We onderstrepen evenwel enkele verschillen met de eerdere analyses voor wat het buren- en vriendennetwerk betreft.

Ten eerste stellen we vast dat de verklaringskracht van het “socio-economisch” model 2 sterker is voor het familie- en gezinsnetwerk in vergelijking met het buren- en vriendennetwerk. De verklaringskracht van dit model is het sterkst voor wat de aanwezigheid van emotionele ondersteuning in het gezin betreft. Kortom, de stempel van de socio-economische positie wordt sterker naarmate de nabijheid van de informele contacten toeneemt. We onderstrepen dat er in het proces van vermaatschappelijking van de zorg in eerste instantie veel wordt verwacht van juist de meest nabije cirkels van het informeel sociaal netwerk.

Ten tweede stellen we vast dat anders dan in onze analyses van het buren- en vriendennetwerk, de variabele die ons informeert over het al dan niet in een situatie van thuisloosheid verkeren een betrouwbare voorspelling toelaat voor wat betreft de uitkomst voor wat de ondersteuning en zorg betreft in het familie- en gezinsnetwerk. De afwezigheid van een ‘impact’ van dak- en thuisloosheid op de ondersteuning en zorg in het buren- en vriendennetwerk doet ons nadenken over het verschil tussen het leven in armoede en het leven in een situatie van dak- en thuisloosheid. Niet dak- of thuisloosheid laat een betrouwbare voorspelling toe, wel het inkomensniveau. Dit resultaat wijst er ons inziens op dat het verschil tussen een leven in armoede en thuisloosheid veeleer om een gradueel verschil gaat dan wel een breuk tussen twee fundamenteel verschillende sociale realiteiten. Een verschil waarbij het afbrokkelen van het familiaal en gezinsnetwerk een belangrijke rol speelt. We beseffen dat het hier om een gedachtesprong gaat. Niettemin schuiven we het naar voor als een thema om in de toekomst van naderbij te bekijken. Inzichten in het proces waardoor men in dak- en thuisloosheid belandt, kunnen methoden inspireren in verband met een exit uit dak- en thuisloosheid.

Naast de invloed van de socio-economische positie merken we dat model 3 over het socio-demografisch profiel een betrouwbare voorspelling toelaat. Meer nog, de invloed van het socio-demografisch profiel is sterker in vergelijking met het buren- en vriendennetwerk. De migratie-achtergrond als ook de leeftijd spelen een belangrijkere rol in het bijzonder voor wat de praktische steun door de ruimere familie betreft.

Tot slot stellen we nog vast dat model 1 en model 4 minder impact hebben op de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in het familie- en gezinsnetwerk in vergelijking met het buren- en familienetwerk. Het principe van wederkerigheid lijkt minder van belang voor deze laatste netwerken, in het bijzonder voor het gezinsnetwerk. De ondersteuning en zorg binnen het gezin wordt met andere woorden minder gewikt en gewogen. Daarnaast observeren we in tegenstelling tot het buren- en vriendennetwerk geen positieve impact van het contact met de professionele hulpverlening op de aanwezigheid van ondersteuning en zorg in deze informele sfeer. We herinneren aan de opmerkingen die we maakten in verband met model 4 in de inleiding tot de analyses. Ondanks het gebrek aan nuances dat model 4 toelaat, wijzen de resultaten er op dat het moeilijker is voor professionele hulpverleners om een positieve verandering teweeg te brengen in de binnenste kringen van het informeel sociaal netwerk in vergelijking met het buren- en vriendennetwerk.

9. Besluit: kritische succesfactoren voor vermaatschappelijking van de zorg niet overtuigend voldaan

9.1. Korte samenvatting van de centrale onderzoeksresultaten

Het onderzoeksproject naar de zorgkracht van de persoonlijke netwerken van de Brusselaars kwam er naar aanleiding van de bezorgdheid van *Inclusief Brussel* in verband met de structurele verschuiving die zich voordoet binnen het Vlaams welzijns- en zorgbeleid naar het meer en intensiever inzetten van informele zorgpartners. Inclusief Brussel is in het bijzonder bezorgd voor de maatschappelijk meest kwetsbare groepen. We vragen ons af of zij wel meekunnen in het proces van vermaatschappelijking van de zorg en of deze groepen niet zullen moeten inboeten wat de toegang tot zorg betreft.

Een **eerste vaststelling** die we op basis van de resultaten van dit onderzoeksproject doen is dat de zorgkracht van het persoonlijk netwerk van vele Brusselaars ongeacht hun socio-economische positie beperkt is. We stelden vast dat in de vijf groepen het aandeel Brusselaars dat aangeeft een beperkt contact te hebben met de burens erg hoog ligt. We herhalen dat 40% tot 60% in de verschillende groepen aangeeft slechts 0 tot 2 burens bij de voornaam te kennen. Bovendien geeft een overgrote meerderheid aan slechts zelden een beroep te doen op burens. De percentages lopen bijvoorbeeld op tot bijna 80% voor de groep die we bevroegen via De Markten en tot meer dan 90% voor de groep die we bereikten via Hobo vzw. We maken een gelijkaardige vaststelling in verband met het vriendennetwerk. Het aandeel Brusselaars in de vijf groepen dat aangeeft 0 tot 5 vrienden te hebben, is hoog, net zoals het aandeel dat aangeeft zelden een beroep te doen op vrienden. Voor de groep die we bevroegen bij Chez Nous, loopt dit laatste percentage bijvoorbeeld op tot 70%. We zien dit resultaat eveneens herhaald voor de familienetwerken. We observeren bijvoorbeeld dat een groot aandeel Brusselaars in de vijf groepen aangeeft dat er geen familieleden in Brussel wonen. Dit percentage gaat van 50% voor de groep van Het Muntpunt tot 85% voor de groep die we bevroegen via het onthaal van Chez Nous. We merken voor alle vijf groepen hoge percentages die aangeven slechts zelden een beroep te doen op familieleden. Het gaat van 40% voor de groepen die we bevroegen via Het Muntpunt en De Markten, tot 70% van groepen Chez Nous en Hobo vzw. Deze percentages wijken niet zo sterk af van de percentages die we vonden in verband met het burens- en vriendennetwerk. We stellen vast dat dit toch wel enigszins anders is wanneer we vragen naar de ondersteuning en zorg binnen het gezin. **Het eigen gezin is het netwerk waarop men het meest frequent beroep doet in vergelijking met de drie andere netwerken. We merken evenwel op dat de percentages alleenstaanden in het algemeen maar in het bijzonder voor de groep Chez Nous en Hobo vzw heel erg hoog oplopen.**

Op basis van deze cijfers besluiten we dat de evolutie naar een meer vermaatschappelijking van de zorg in belangrijke mate wringt met de realiteit waarmee veel Brusselaars worden geconfronteerd. Voor een grote meerderheid van de Brusselaars die we ondervroegen geldt dat het aantal burens, vrienden of familieleden waarop zij het jaar voorafgaand aan het interview een beroep deden, eerder beperkt is. Het algemene beeld dat uit de onderzoeksresultaten naar voren komt is niet dat van een Brusselaar die omgeven wordt door talrijke burens, vrienden en familieleden waarop hij regelmatig beroep doet voor een handje hulp bij praktische zaken, voor emotionele ondersteuning of voor zorg. Integendeel, burenscontacten zijn schaars, vrienden worden zelden lastig gevallen met een hulpvraag en familieleden wonen vaak niet in Brussel. Het nucleaire gezin vormt voor de meeste Brusselaars de belangrijkste bron voor ondersteuning en zorg. We geven wel nog mee dat een overgrote meerderheid van de bevroegde Brusselaars (tot 80%) aangeeft meer mensen in de buurt te willen kennen. Meer nog, een overgrote meerderheid geeft aan meer vrienden in de buurt te willen kennen.

Een **tweede vaststelling** die we naar voor schuiven is dat vermaatschappelijking van de zorg nog meer wringt met de realiteit van mensen die in armoede leven. Dit onderzoek bevestigt de centrale hypothese over een

negatieve relatie tussen de socio-economische positie enerzijds en de zorgkracht van het persoonlijke sociale netwerk anderzijds. We stelden vast dat het verklaringsmodel dat focust op **de socio-economische indicatoren anders dan de andere modellen haar stempel drukt op de zorgkracht op elk van de vier kringen van het persoonlijk netwerk dat we onder de loep namen, gaande van het burennetwerk, over het vriendennetwerk, tot het familie- en gezinsnetwerk.** Bovendien is de directe impact van de socio-economische positie nog sterker voor het familie- en gezinsnetwerk in vergelijking met de impact voor het burenen- en vriendennetwerk. Het is precies van deze netwerken dat een vermaatschappelijking van de zorg in eerste instantie het meest verwacht. We wijzen erop dat het socio-demografisch profiel bijvoorbeeld ook haar afdruk nalaat op het persoonlijk sociaal netwerk, maar in vergelijking met het socio-economisch profiel doet ze dat minder consequent in alle verschillende cirkels van het netwerk. De citaten uit de gesprekken met mensen die in armoede leven, ondersteunen deze vaststellingen. Ze getuigen hoe moeilijk het is contacten te leggen, maar meer nog om contacten te onderhouden wanneer men over weinig middelen beschikt om in deze relaties te investeren, om eens te kunnen trakteren, uit te nodigen of samen een activiteit te ondernemen.

Naast een direct effect stellen we ook **een indirect effect van de socio-economische positie** vast via de wisselwerking met bepaalde attitudes die in verband worden gebracht met de uitbouw van een netwerk van burenen, vrienden en familie (**derde vaststelling**). Het model dat focust op een aantal individuele factoren heeft een sterke verklaringskracht voor wat de uitkomst op de afhankelijke variabele i.v.m. zorgkracht van de verschillende netwerken betreft. Het zelf investeren in ondersteuning en zorg aan anderen blijkt een uitstekende voorspeller te zijn voor het kunnen terugvallen op een zorgkrachtig burenen-, vrienden- en familienetwerk. Enkel in het gezinsnetwerk speelt dit principe van wederkerigheid niet zo'n centrale rol. We merken evenwel dat de draagkracht om zelf te kunnen investeren in ondersteuning en zorg van burenen, vrienden en familie voor mensen die in armoede leven minder groot kan zijn. **De zwakkere zorgkracht van hun persoonlijke netwerken heeft dus niet enkel te maken met budget maar ook met een zich terugtrekken uit persoonlijke netwerken omdat niet altijd aan het principe van wederkerigheid kan worden voldaan.** Er is ook een indirect effect via de wisselwerking tussen de socio-economische positie en het niveau van vertrouwen dat men heeft in buurtbewoners. Dit vertrouwen speelt een belangrijke rol in de uitbouw van zorgkrachtige netwerken. Niettemin hebben mensen die in armoede leven een grotere kans om minder vertrouwen te hebben in vergelijking met mensen met een hoger socio-economisch profiel, hetgeen op zich zijn effect heeft op de mate van aanwezigheid van ondersteuning en zorg in de persoonlijke netwerken. Deze indirecte processen werden sterk onderstreept door de citaten die we opnamen in dit rapport. We lezen fragmenten waarin men getuigt over de nefaste invloed van een gebrek aan vertrouwen, over schaamte die doet terugtrekken uit persoonlijke relaties en over het belang om zelf te kunnen investeren om het gevoel te hebben "recht" te hebben op de ondersteuning en hulp van anderen.

Een **vierde vaststelling** is dat **de zorgkracht van informele netwerken meer wordt bepaald door sociaaleconomische factoren dan door demografische.** Migranten van de eerste generatie vragen opmerkelijk minder praktische steun aan hun familie dan andere Brusselaars. Voor emotionele ondersteuning kunnen ze wel bij hun familie terecht, en ze getuigen vaak over de morele steun door hun familie in het thuisland, dikwijls met behulp van WhatsApp, FaceTime of Skype. Of ze terecht kunnen bij burenen en vrienden, hangt, net zoals voor geboren Brusselaars, af van de hoogte van hun inkomen. Ook oudere Brusselaars ontberen in eerste instantie de praktische steun van hun familie. Of ze kunnen terugvallen op hun burenen is sterk afhankelijk van hun inkomen. Hoe lager hun inkomen, hoe minder ze kunnen rekenen op een handje hulp of een luisterend oor van de burenen. Het Brusselse verhaal over de zorgkracht van informele zorgnetwerken is eerder een verhaal van inkomen, draaglast, vaardigheden en toegankelijkheid van sociale diensten, dan een verhaal over leeftijd, geslacht, migratie-achtergrond of verblijfsvergunning.

Tenslotte, zien we **een compenserende invloed van de professionele hulpverlening op de impact van de socio-economische positie op de zorgkracht van de netwerken.** We stelden vast dat contact met professionele hulpverlening de negatieve impact van een laag inkomen op de aanwezigheid van

ondersteuning en zorg in de buren- en vriendennetwerken verzachtte. Deze verzachtende invloed stelden we evenwel niet vast voor het familie- en gezinsnetwerk.

9.2. We formuleren vier randvoorwaarden voor een vermaatschappelijking van de zorg

Op basis van onze onderzoeksresultaten formuleren we **vier** randvoorwaarden in verband met de vermaatschappelijking van de zorg.

Een **eerste randvoorwaarde** betreft de noodzaak om **de persoonlijke sociale netwerken van de Brusselaars** in het algemeen en die van de kwetsbare Brusselaars in het bijzonder **te versterken**. Vermaatschappelijking van de zorg gaat over het activeren van de zorgkracht in de persoonlijke sociale netwerken. We stellen evenwel vast dat het bestaan van dit netwerk als zodanig niet voor elke Brusselaar een evidentie is. Vele Brusselaars hebben een vrij schraal persoonlijk netwerk van buren, vrienden en familie en dit geldt nog meer voor maatschappelijk kwetsbare Brusselaars. We wijzen er niettemin op dat er in Brussel veel potentieel aanwezig is om met het versterken van persoonlijke netwerken aan de slag te gaan. Vooral waar het gaat om het buren- en vriendennetwerk.

- We lezen dit heel concreet in de discrepantie die we vaststellen tussen de grote groep Brusselaars die aangeeft heel erg weinig buren te kennen en een even grote groep die een wens uitdrukt niet alleen meer contacten maar ook meer vrienden in de buurt te willen hebben. Deze discrepantie wijst erop dat vele Brusselaars een duwtje in de rug nodig hebben om het verlangen naar meer contacten in de eigen buurt ook te kunnen realiseren.
- Daarnaast tonen de resultaten aan dat wanneer de professionele sociale dienstverlening aandacht besteedt aan netwerkversterking, dit ook positieve resultaten afwerpt, in het bijzonder waar het gaat om de zorgkracht van buren- en vriendennetwerk. Sociale dienstverlenende organisaties in Brussel zouden dan ook in toenemende mate moeten inzetten op netwerkversterkende methodieken. We verwijzen op dit punt naar een recente studie van Kostet et al. "Persoonlijke netwerkversterking bij mensen in armoede" (2018).
- Tot slot wijzen we erop dat er in Brussel talrijke netwerkversterkende initiatieven aanwezig zijn die zich ontwikkelen in de schoot van **etnisch-culturele zelforganisaties** (Schrooten 2017; Thys 2017; Schrooten, Thys, en Nolf 2017) **en andere burger- of vrijwilligersorganisaties**. Deze initiatieven blijven evenwel vaak onder de radar zowel van publieke overheden en het regulier sociaal werk. Niettemin zijn deze initiatieven uitstekende voorbeelden van een vermaatschappelijking van de zorg. Ze gebeuren op vrijwillige basis, spelen kort op de bal van veranderende noden van maatschappelijk kwetsbare doelgroepen, zijn laagdrempelig en zijn daarnaast ook koplopers voor wat betreft het werken met superdivers publiek. Kortom, het proces van vermaatschappelijking van de zorg zou hand in hand moeten gaan met het beter kennen, meer valoriseren en uiteindelijk sterker financieren van waardevolle methoden en praktijken die zich van onderuit ontwikkelen door en voor burgers die in maatschappelijk kwetsbare posities leven. Maar dit is uiteindelijk weer een ander verhaal, waar we de komende jaren met het Kenniscentrum Welzijn Wonen Zorg nog rond verder werken in samenwerking met de andere partners van Inclusief Brussel.

Een **tweede randvoorwaarde** gaat over wat er nodig is opdat het versterken van persoonlijke sociale netwerken van de Brusselse burgers ook duurzaam zou zijn? We wijzen op het belang om de draagkracht van de burger te versterken en om hun draaglast te verminderen om zelf te kunnen investeren in ondersteuning en zorg aan naasten. Dit geldt voor alle burgers ongeacht hun socio-economische positie, maar meer nog voor mensen die in armoede leven. Zelf ondersteuning en zorg (kunnen) geven aan buren, vrienden en familie, zo wijzen onze berekeningen uit, blijkt één van de belangrijkste garanties te zijn om op ondersteuning en zorg te kunnen rekenen wanneer dat nodig is.

- De draagkracht versterken om te (kunnen) investeren in zorg en ondersteuning aan zijn entourage heeft te maken met **tijd en middelen**. We wijzen op dit punt naar beleidsbeslissingen (genomen in andere beleidsdomeinen) die deze draagkracht eerder beperken. We denken bijvoorbeeld aan de afbouw van de mogelijkheden om tijdscrediet op te nemen en de pensioenleeftijd die werd verhoogd. Het benadrukken van meer en langer werken is een logica die niet altijd verzoenbaar is met het opnemen van zorgtaken in de privésfeer.
- Het versterken van de draagkracht om zelf te kunnen investeren in ondersteuning heeft niet alleen te maken met tijd en middelen, het raakt ook aan het verhaal over **inclusief burgerschap**, over het verlagen van drempels om te kunnen deelnemen aan alle domeinen van het maatschappelijk leven, van onderwijs, over arbeid en vrije tijd tot het politieke leven. De resultaten van dit onderzoek onderstrepen de samenhang tussen een laag inkomen en het zich terugtrekken uit persoonlijke relaties. Dit gebeurt niet enkel door een gebrek aan middelen, maar ook door wat dikwijls “de binnenkant” van armoede wordt genoemd (zie visietekst Netwerk Tegen Armoede). Zoals we in de citaten lazen, gaat dat van gevoelens van schaamte, over gebrek aan vertrouwen in de ander, tot het aangeleerde gevoel alles zelf te moeten kunnen beredderen. We herhalen op dit punt dat Driessens en Van Regenmortel (2006) dit terugtrekken ook in de privésfeer heel sterk aan de declassering in de publieke sfeer wijten. Voor mensen die in armoede leven vergt et verlagen van drempels om aan alle domeinen van de samenleving te kunnen deelnemen, een inspelen op beide dimensies: **financiële drempels verlagen** en het verlagen van drempels die gelinkt kunnen worden aan **“de binnenkant” van armoede**. Dit vergt een blijvend investeren in sterk sociaal werk dat inzet op maatschappelijke **weerbaarheid en empowerment**.
- **Tot slot**, voegen we nog een derde dimensie toe. Het verlagen van drempels kan niet zonder ook aan de andere kant van de drempel aan de slag te gaan. We hebben het dan over wat er zich afspeelt in de hoofden en buiken van de rest van de samenleving. Sensibilisering is nodig. Vooroordelen en gebrek aan tolerantie moeten worden aangepakt. **‘Kwartiermaken’** wordt in deze context vaak genoemd. Het is een militaire term voor het klaarmaken van een bivakplaats van het leger op het einde van de dag. Kwartiermakers gaan voorop en zoeken een veilige plek, waar voedsel en warmte beschikbaar is. Het was Doortje Kal (2012) die het begrip een draai gaf: creëer een veilige, warme plek voor een kwetsbare persoon die een goed leven wil leiden tussen andere mensen, en die kan kiezen zoals anderen kunnen kiezen: een buurt, een woning, werk, plezier maken.

Een derde randvoorwaarde betreft volgens ons het resoluut verlaten van het subsidiariteitsprincipe wanneer het gaat om het inzetten van informele zorgpartners. In plaats daarvan moet de kaart worden getrokken van **het principe van complementariteit**. Vermaatschappelijking van de zorg vergt maatwerk.

- Het subsidiariteitsprincipe focust op het tekort, op het deficit wanneer het eigen persoonlijk netwerk zou ontbreken aan zorgkracht. Het denken in termen van complementariteit focust daarentegen essentieel op **een zoeken naar een krachtgerichtheid in professionele hulpverlening**. Er wordt gezocht naar krachten in het persoonlijk netwerk, er is geen verplichting. Dit vermijdt situaties waarin men zich verplicht zou voelen zich op het persoonlijk netwerk te beroepen, zelfs wanneer het zou gaan om contacten die uiteindelijk “teneerdrukkend” zijn.
- **Het subsidiariteitsprincipe zit ons inziens vevat in het visualiseren van de vermaatschappelijking van de zorg aan de hand van het concentrisch cirkelmodel**. We wijzen erop dat dit model niet altijd zo wordt geïnterpreteerd, heel vaak wordt er aan de hand van het concentrisch cirkelmodel de noodzaak van een complementariteit bepleit. Niettemin zijn we van oordeel dat een voorstelling aan de hand van steeds groter en verder uitdijende cirkels aanleiding kan geven tot spraakverwarring. Het proces dat visueel wordt uitgebeeld is dat zorg, wanneer zelfzorg niet volstaat, in eerste instantie wordt gezocht in het informele netwerk van familie, vrienden of burens (binnenste cirkels). Pas in tweede instantie wordt de professionele hulpverlening aangesproken en slechts als het niet anders kan, springt de gespecialiseerde zorg in. Het ontbreken van een persoonlijk netwerk van familie en vrienden dat zorg kan opnemen wordt binnen dit model visueel voorgesteld als een uitzondering op

de regel. Het aantal cirkels, de afstand van de verschillende cirkels tot het middelpunt (de persoon) en de grootte ervan blijven in dit model immers ongewijzigd, onafhankelijk van de concrete situatie van de burger. De voorstelling van het concentrisch cirkelmodel van een persoon die geen beroep kan doen op familie of vrienden voor ondersteuning en zorg, zal dus een gat vertonen, een ontbreken van de binnenste cirkels. Die cirkels zouden er volgens het model in principe wél moeten zijn, althans voor een optimaal functioneren van dit model. Professionele zorg kan in dat geval bijspringen, deze garantie wordt geboden, maar het gat in dit model dat wordt veroorzaakt door het ontbreken van de binnenste cirkels blijft aanwezig en kan worden geïnterpreteerd als een tekort, een deficit, een afwijken van het gemiddelde of zelfs als een persoonlijk falen. Een redenering die dan volgens ons daarom maar enkele stappen is verwijderd van het individueel schuldmodel. Terwijl de resultaten van het onderzoek juist aantonen dat het gebrek aan zorgkracht van het persoonlijk netwerk in belangrijke mate een structurele oorzaak heeft.

- Het visualiseren van een complementariteit tussen informele en professionele zorgpartners kan volgens ons dan ook niet met behulp van het concentrisch cirkelmodel. We stellen in plaats daarvan een taartdiagram voor, **een taartdiagram waarin de stukken zelfzorg, informele zorg en professionele en gespecialiseerde zorg groter of kleiner zijn volgens de noden van de burger in kwestie**. In het denken in termen van complementariteit kan de invulling van de taartstukken verschillen naargelang de specifieke situatie van de burger. Dit denken sluit beter aan bij een rechtenbenadering (van armoede), bij een zoeken naar een krachtgerichte hulpverlening en het erkennen van de structurele oorzaken wanneer zelfzorg of informele zorg ontbreken. Onderstaande figuren geven uiteenlopende constellaties aan waarbij de verhouding zelfzorg, informele zorg en professionele zorg verschillen.

Figuur 29a, 29b, 29c, 29d, 29e: uiteenlopende figuren die een complementariteit uitdrukt tussen informele en professionele zorg

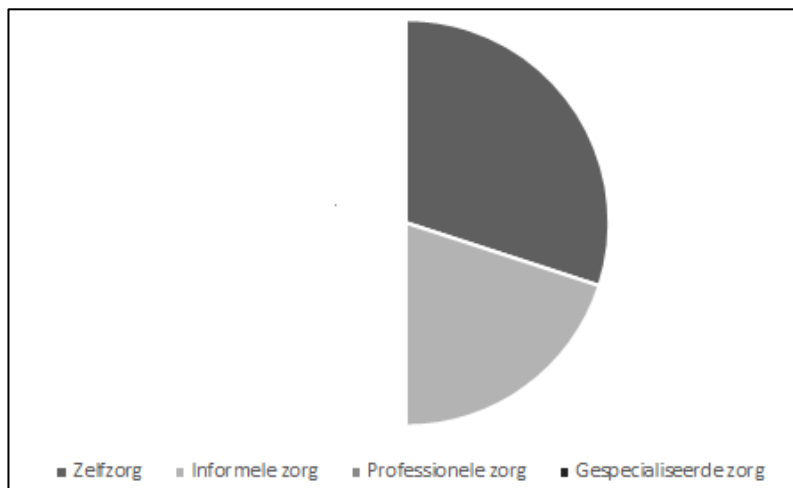

Een vierde randvoorwaarde volgt eigenlijk uit de derde randvoorwaarde en kan best worden omschreven met de term **maatwerk**. Het zoeken naar een complementariteit vertrekt met andere woorden niet van een algemene regel, maar zoekt naar een antwoord op een specifieke situatie in functie van een krachtgerichtheid in de hulpverlening. Een denken in termen van complementariteit verlaat ook de idee dat het inzetten van informele zorgpartners een uniform beleidsinstrument kan zijn, toepasbaar voor alle burgers.

- Sommige burgers zonder een zorgkrachtig persoonlijk netwerk zullen moeten bespaard worden van het aanspreken van informele zorg, bij anderen zal het zoeken zijn hoe de complementariteit het best een krachtgerichtheid bereikt. Nog anderen, waarbij bijvoorbeeld het stukje zelfzorg ontoereikend is, zullen moeten kunnen blijven rekenen op levenslange professionele zorg én dit zonder dat dit moet worden geproblematiseerd in termen van een individueel falen.
- Dit principe van complementariteit en maatwerk benadrukt **het belang van outreachende professionele hulpverlening**. Immers **een vol taart diagram is een ideale situatie ongeacht de**

concrete invulling van de taartstukken, in vele gevallen en zeker voor burgers in een maatschappelijke kwetsbare situatie zal het taartdiagram belangrijke hiaten bevatten. Waar zelfzorg en informele zorg ontbreekt, springt professionele zorg niet altijd bij. Een voorbeeld lezen we in onderstaande figuur: zelfzorg en informele zorgpartners zijn aanwezig, maar zijn niet afdoend om de persoon in zijn krachtgerichtheid te ondersteunen.

Figuur 30: het ontbreken van professionele en gespecialiseerde zorg, zelfzorg en informele zorg volstaan niet

Vanuit deze bedenkingen zijn we dan ook een voorstander om de visualisering van een persoonsgerichte en geïntegreerde zorg als voorgesteld door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) in die zin aan te passen. De originele visualisering vind je terug in de onderstaande figuur. Ze wordt bijvoorbeeld gebruikt in de Vlaamse beleidsnota van 2017 “een geïntegreerde zorgverlening in de eerste lijn”. De aanpassing daarentegen vind je terug in de figuur daaronder. We verlaten het concentrisch cirkelmodel in het voordeel van een taartdiagram.

Figuur 31: conceptueel kader voor persoonsgerichte en geïntegreerde zorg

Bron: Een geïntegreerde zorgverlening in de eerste lijn 16.02.2017, pagina 5-6

Figuur 32: conceptueel kader voor persoonsgerichte en geïntegreerde zorg: AANGEPAST

10. Bibliografie

- Agneessens, Filip. 2010. "Course Social Network Analysis." Brussels: Master in social data analysis KUL.
- Agneessens, Filip, en John Skvoretz. 2009. "Advanced Social Network Analysis." Colchester: University of Essex.
- Auslander, Gail, en Howard Litwin. 1988. "Social Networks and the Poor. Toward Effective Policy and Practice." *Social Work*, no. May-June: 234–38.
- Belle, Deborah. 1982. "Social Ties and Social Support." In *Lives in Stress: Women and Depression*, by Deborah Belle. Beverly Hills California: Sage.
- . 1983. "The Impact of Poverty on Social Networks and Supports." *Marriage & Family Review* 5 (4): 89–103.
- Bourdieu, Pierre. 1980. "Le Capital Social: Notes Provisoires." *Actes de La Recherche En Sciences Sociales*, no. 31: 2–3.
- . 1986. "The Forms of Capital." In *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, edited by John Richardson, 241–58. New York: Greenwood Press.
- De Dijn, Herman. 2010. "Vermaatschappelijking van de Zorg: in welke maatschappij?" presented at the 100 Jaar Psychiatrisch Ziekenhuis Onze-Lieve-Vrouw in Brugge, Brugge, December 3.
- De Maeyer, Jessica. 2017. "Dialoogdag Vermaatschappelijking van de Zorg: moestuin of moeras?" Verslag. Academische Werkplaats Gent.
- Deleek, Herman. 1983. *Het Matteüseffect. De ongelijke verdeling van de sociale overheidsuitgaven in België*. Antwerpen: Kluwer.
- Devisch, Ignaas. 2013. "Vermaatschappelijking van ... de maatschappij." In *Handboek Integrale Jeugdhulp. Cahier 3. Vermaatschappelijking van de Zorg*, by Karel Devos, Hans Grymonprez, Denoix Kerger, Griet Roets, en Pieter Verstraete. Brussel: Politeia.
- Dewaele, Cis, Jessica De Maeyer, Didier Reynaert, Stijn Vandevelde, en Dirk Meesen. 2015. "Vermaatschappelijking laveren tussen kansen en bedreigingen." *Sociaal.Net*, Januari.
- Driessens, Kristel, en Tine Van Regenmortel. 2006. *Bind-Kracht in armoede. Leefwereld en hulpverlening*. Vol. 1. Leuven: lannoo Campus.
- Durkheim, Emile. 1930. *Le Suicide: Etude de Sociologie*. Paris: Presses Universitaires de France (PUF).
- Eckenrode, J. 1983. "The Mobilization of Social Supports: Some Individual Constraints." *American Journal of Community Psychology* 11: 509–28.
- Engbersen, Godfried, R. Van der Veen, en K. Schuyt. 1987. *Moderne armoede: Overleven op een sociaal minimum*. Stenfert Kroese.
- Everaert, E., T. Vanempten, en M. Vanhaeren. 2014. "Vermaatschappelijking van de Zorg. De kracht van verandering of Een holle slogan?" *Sociaal.Net*, September.
- Fisher, C. 1982. *To Dwell among Friends: Personal Networks in Town and City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hoff, Stella. 1998. "Armoede en sociale relaties." In *Effecten van armoede: Derde Jaarrapport armoede en sociale uitsluiting. Derde Jaarrapport armoede En sociale uitsluiting*, door Godfried Engbersen, Cok Vrooman, en Erik Snel, 115–28. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kal, Doortje, Post, Rutger, en Scholtens, Gerda. 2012. "Meedoen gaat niet vanzelf. Kwartiermaken in Theorie en Praktijk". Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh
- Kampen, Thomas. 2016. "De Nederlandse 'Participatiesamenleving' van Tekentafel tot Keukentafel. Over de reeds zichtbare en potentiële gevolgen van ingrijpende hervormingen." In *Armoede in België. Jaarboek 2016.*, edited by Isabelle Pannecoucke, Willy Lahaye, en Ronan Van Rossem, 233–51. Gent: Academia Press.
- Kostet, Imane, Nys, Kristien, Verhaegen, Inge, en Joris, Van Puyenbroeck. 2018. "Persoonlijke netwerkversterking bij mensen in armoede. Een overzicht van werkmodellen en een sterkte-zwakke analyse door ervarings- en praktijkdeskundigen". Brussel: Odisee Campus Brussel. Onderzoek uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Overheid, departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (WVG), afdeling Welzijn en Samenleving
- Hosmer, David, Stanley Lemeshow. 2000. *Applied Logistic Regression. Second Edition*. New York:

- John Wiley & Sons, Inc.
- Lewis, Oscar. 1968. *La Vida. A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty- San Juan and New York*. New York: Random House.
- Luhmann, Niklas. 1987. *Soziale Systeme: Grundriß Einer Allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Luichies, Ina. 2016. "Mantelzorg: wiens morele plicht." *Podium Voor Bio-Ethiek* 2 (23): 15–17.
- Nuyts, Kristin. 2017. "Krachtgerichte ondersteuning van sociale netwerken." Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.
- Putnam, Robert. 1995. "Bowling Alone: America's Declining Social Capital." *Journal of Democracy* 6 (1): 65–78.
- . 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rainwater, L. 1970. *Behind Ghetto Walls: Black Family Life in a Federal Slum*. Chicago: Aldine.
- Schrooten, Mieke. 2017. "Mobiële migranten en hun zelforganisaties hebben behoefte aan andere Welzijnshulp." *Sociale Vraagstukken*. 2017. www.socialevraagstukken.nl/moniele-migrant-en-hun-zelforganisaties-hebben-behoefte-aan-andere-welzijnshulp.
- Schrooten, Mieke, Rebecca Thys, en Els Nolf. 2017. "Zelforganisaties in het Brusselse lokaal sociaal beleid." In *Tijd Voor sociaal beleid. Armoedebestrijding op lokaal niveau.*, by Peter Raeymaeckers, Charlotte Noel, Didier Boost, Jill Coene, en Sylvie Van Dam, 119–36. Leuven-Den Haag: Acco.
- Sennett, Richard. 1970. *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. New York: Vintage Books.
- Serrien, Ludo. 2017. "Geen vermaatschappelijking zonder krachtig sociaal werk. Voer voor een offensieve Sociaalwerkconferentie." *Sociaal.Net*, November.
- Shapiro, J. 1971. *Communities of the Alone*. New York: Association Press.
- Stacks, Carol. 1974. *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community*. Harper & Row.
- Steenssens, Katrien, Joke Vandenabeele, en Wim Pultau. 1996. "De netwerken van armen." Brussels: Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden.
- Stephens, C. 1978. "Aging, Social Support Systems and Social Policy." *Journal of Gerontological Social Work*, no. 1: 33–45.
- Straus, M. 1980. "Social Stress and Marital Violence in a National Sample of American Families." *Annals of the New York Academy of Science*, no. 347: 229–50.
- Tabachnick, Barbara, Linda Fidell. 2001. *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn & Bacon
- Thys, Rebecca. 2001. "Van kansarme jongeren naar arme netwerken: micro-mechanismen van sociale uitsluiting." Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Thys, Rebecca, Wies De Raedemaecker en Jan Vranken. 2004. "Bruggen over woelig water. Is het mogelijk om uit Generatie-Armoede te geraken?" Leuven - Voorburg: ACCO.
- . 2017. "Opportunities, Obstacles and Resistances. The Political Participation by Brussels Based Belgian Moroccan, Belgian Turkish and Belgian Congolese Organisations ." Bruxelles: Université Libre de Bruxelles.
- Tonkens, Evelien. 2009. *Tussen onderschatten en overvragen. Actief burgerschap en activerende organisaties in de Wijk*. SUN Trancity. Amsterdam.
- . 2014. "Misverstanden over de participatiesamenleving." *Sociale Vraagstukken*, July 24, 2014. www.socialevraagstukken.nl/misverstanden-over-de-participatiesamenleving/.
- Tonnies, Ferdinand. 1887. *Gemeinschaft Und Gesellschaft*. Leipzig.
- Unger, D., en D. Powell. 1980. "Supporting Families under Stress: The Role of Social Networks." *Family Relations*, no. 29: 566–74.
- Vandeurzen, Jo. 2013. "Conceptnota persoonsvolgende financiering voor personen met een handicap" Brussel: Kabinet van Vlaams Minister van Welzijn en Gezondheid.
- . 2014. "Welzijn, Volksgezondheid En Gezin, 2014-2019,." Beleidsnota. Brussel. <http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/beleidsnota-2014-2019-welzijn-volksgezondheid-en-gezin>.

11. Bijlagen

11.1. Bijlage 1: Vragenlijst over persoonlijke zorgnetwerken

Wanneer we hulp of ondersteuning nodig hebben kunnen we een beroep doen op professionelen, maar ook op familieleden, vrienden, kennissen, buren of vrijwilligers. Met dit interview willen we een beter zicht krijgen op de wie je beroep doet wanneer je wat hulp of ondersteuning nodig hebt. Je deelname aan dit interview is anoniem. Dit onderzoek gaat uit van de het Kenniscentrum WWZ, Samenlevingsopbouw Brussel, CAW Brussel en het Brussel Platform Armoede (BPA)

*Vereist

A. Contacten in de buurt

1. **Waar woon/verblijf je het merendeel van de tijd? Noteer de straat en gemeente.**
2. **Hoe lang woon je er?** *Markeer slechts één ovaal.*

- Minder dan een jaar
- 1 tot 2 jaar
- 3 tot 5 jaar
- 6 tot 10 jaar
- Langer dan 10 jaar

3. **Waar woonde je voordien (gemeente/land)**

4. **Heb je buren?** (Met buren bedoelen we zowel de mensen die in hetzelfde gebouw wonen dan jij als de mensen uit jouw straat of de onmiddellijk omgeving van je belangrijkste woon- of verblijfplaats.)

- Ja
- Nee

5. **Zo ja, hoeveel van je buren ken je bij hun voornaam?** *Markeer slechts één ovaal.*

- Geen
- 1 tot 2
- 3 tot 5
- 6 tot 10
- Meer dan 10

6. **Hoe zou je het contact met je buren omschrijven?** *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- Onbestaande Oppervlakkig
- Behulpzaam
- Solidair Vriendschappelijk
- Wij zijn als één grote familie
- Conflictueus
- Anders: _____

7. **Waarvoor deed je laatst een beroep op een buur? Kan je de situatie kort beschrijven?**

8. **Met welke hulpvragen klopte je het voorbije jaar aan bij je burens?** * *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- Met de vraag om planten water te geven bij afwezigheid*
- Met de vraag eten te geven aan huisdieren*
- Met de vraag om de brievenbus leeg te maken bij afwezigheid*
- Met de vraag om een reservesleutel bijhouden*
- Met de vraag om iets te mogen uitlenen*
- Met de vraag om hulp bij administratie*
- Met de vraag om documenten te vertalen*
- Met de vraag om op kinderen te letten*
- Met de vraag om voor de ouders te zorgen*
- Met de vraag om boodschap te doen*
- Met de vraag om hulp bij andere huishoudelijke taken*
- Met de vraag om hulp in verband met de installatie of verhuis van meubels of elektronische apparatuur*
- Met de vraag om raad of advies*
- Met de vraag om emotionele steun voor gezelschap*
- Met de vraag om bij lichamelijke verzorging*
- Ik heb geen beroep gedaan op mijn burens*
- Andere: _____*

9. **Als je terugdenkt aan het voorbije jaar, hoe dikwijls deed je dan een beroep op een buur.** * *Omcirkel één getal*

1 2 3 4 5

Heel zelden

Heel frequent

10. **Ben je tevreden over je sociale contacten in de buurt? Duid de mate van tevredenheid aan op een schaal van 1 tot 7 waarbij 1 staat voor heel ontevreden en 7 voor heel tevreden.**

1 2 3 4 5 6 7

Heel ontevreden

Heel tevreden

11. **Zou je meer mensen willen kennen in je buurt?**

- Ja
- Nee

12. **Zou je meer mensen op een vriendschappelijke manier willen kennen in je buurt?**

- Ja
- Nee

13. **Waarvoor doe je liever geen beroep op buren?** * *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- voor kleine praktische zaken
- voor administratieve zaken
- voor huishoudelijk werk
- voor de opvang van de kinderen voor financiële hulp
- voor relationele en emotionele zorgen voor persoonlijke of medische verzorging
- Andere: _____

14. **Ben je lid van een vereniging in je buurt?**

- Ja
- Nee

15. **Heb je het voorbije jaar deelgenomen aan buurtactiviteiten?**

- Ja
- Nee

16. **Zo ja, aan welke buurtactiviteiten heb je deelgenomen?**

17. **Ben je tevreden over het aanbod van activiteiten in de buurt?**

- Ja
- Nee
- Ik weet niet

18. **Zo ja, aan welke buurtactiviteiten heb je deelgenomen?**

19. **Ben je tevreden over het aanbod van activiteiten in de buurt?** *Omcirkel één getal*

1 2 3 4 5 6 7

20. **Van welke diensten in de buurt maak je gebruik?** *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- Huisdokter
- Apotheker
- Therapeut
- Ziekenhuis of medisch centrum OCMW
- Mutualiteit
- Kind en gezin
- Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW)
- Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG)
- Lokaal Dienstencentrum (LDC)
- Vakbond
- Buitenschoolse opvang (IBO)
- Opvangcentrum Thuislozenzorg
- Andere: _____

21. **Zou je liever elders wonen?**

- Ja
 Nee
 Ik weet niet

22. Waar zou je liever wonen? (indien van toepassing)

B. Relaties in het kerngezin

Het kerngezin verwijst naar het huishouden ten last van de respondent. Het gaat om een restrictieve definitie van familie, mogelijk de partner, kinderen, ouders etc. Waarmee de respondent samenwoont

23. Wie maakt er op het ogenblik deel uit van je kerngezin? * Vink alle toepasselijke opties aan.

- Ik woon alleen
 Met mijn partner
 Met mijn eigen kinderen
 Met de kinderen van mijn partner
 Met mijn eigen ouders
 Andere: _____

24. Hoeveel personen maken er deel uit van je kerngezin? Markeer slechts één ovaal.

- 1
 2
 3
 4
 5
 6
 6+

25. Als je terugdenkt aan het voorbije jaar, welke hulpvragen stelde je aan de personen die deel uitmaken van je kerngezin? * Vink alle toepasselijke opties aan.

- Voor hulp met verhuis, installatie van meubels of elektronische apparatuur
 Voor hulp voor administratie
 voor hulp bij de vertaling van documenten
 voor hulp bij de vertaling van documenten
 om iets uit te lenen
 om er tijdelijk te wonen om een job te vinden
 voor hulp bij huishoudelijke taken
 voor hulp bij boodschappen doen
 voor financiële hulp
 voor gezelschap
 voor hulp met opvang van of zorg voor kind(eren)
 voor hulp bij zorg voor ouders
 Voor advies of informatie
 voor emotionele steun
 voor hulp bij lichamelijke verzorging
 voor hulp voor medische verzorging
 ik deed geen beroep op familie
 andere: _____

26. Hoe dikwijls deed je het voorbije jaar een beroep op deze personen? Omcirkel één getal.

- 1 2 3 4 5

Heel zelden

Heel frequent

27. Voor welke problemen doe je liever geen beroep op de personen die deel uitmaken van je kerngezin?

C. Familierelaties

Familie wordt hier in de ruime zin opgevat, het omvat de grootouders, neven, nichten, tantes en ooms en iedereen die de respondent als familie beschouwt.

28. Wonen er familieleden van jou in de buurt?

- Ja
 Nee

29. Waar woont jouw naaste familie? *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- In Brussel
 Buiten Brussel in Vlaanderen
 Buiten Brussel in Wallonië
 In het buitenland

30. Hoe zou het contact met je naaste familie beschrijven? *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- Onbestaande
 Onverschillig
 Oppervlakkig
 Hulpvaardig
 Solidair
 Hartelijk
 Vriendschappelijk
 Harmonieus
 Conflictueus
 Andere: _____

31. Waarvoor deed je het laatst een beroep op een familielid?

32. Als je terugdenkt aan het voorbije jaar, voor welke hulpvragen deed je een beroep op een familielid? * *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- voor hulp met verhuis, installatie van meubels of elektronische apparatuur
 voor hulp bij administratie
 voor hulp bij de vertaling van documenten
 om iets uit te lenen
 om er tijdelijk te wonen
 om een job te vinden
 voor hulp bij huishoudelijke taken
 voor hulp bij boodschappen doen
 voor financiële hulp

- voor gezelschap
- voor hulp met opvang van of zorg voor kind(eren)
- voor hulp bij zorg voor ouders
- voor advies en informatie
- voor emotionele steun
- voor hulp bij lichamelijke verzorging
- ik deed geen beroep op familie
- andere: _____

33. Als je terugdenkt aan het voorbije jaar, hoe vaak deed beroep op familie? Omcirkel één getal

1 2 3 4 5 6 7

34. In welke mate ben je tevreden met je steun die je van familie krijgt. 1 staat voor heel ontevreden en 7 voor heel tevreden.

1 2 3 4 5 6 7

35. Waarvoor doe je liever geen beroep op je familie? * Vink alle toepasselijke opties aan.

- voor kleine praktische zaken
- voor administratieve zaken
- voor huishoudelijk werk
- voor de opvang van de kinderen
- voor financiële hulp
- voor relationele en emotionele zorgen
- voor persoonlijke of medische verzorging
- andere: _____

D. Relaties met vrienden

36. Hoeveel personen beschouw je als een vriend van jou? Markeer slechts één ovaal

- 0
- 1-5
- 6-10
- 11-15
- 16-20
- +20

37. Waarvoor deed je laatst een beroep op een vriend? Beschrijf de situatie.

38. Als je terugdenkt aan het voorbije jaar, voor welke hulpvragen deed je een beroep op een vriend? Meerdere antwoorden zijn mogelijk. * Vink alle toepasselijke opties aan.

- voor hulp met een verhuis
- voor hulp bij administratie
- voor hulp bij vertalingen
- voor hulp bij huishoudelijke taken
- om iets uit te lenen

- om er tijdelijk te wonen
- om een job te vinden
- voor financiële hulp
- voor hulp met opvang van of zorg voor kinderen
- voor hulp met zorg voor ouders
- voor advies of informatie
- voor gezelschap
- voor emotionele steun
- voor hulp bij lichamelijke verzorging
- voor hulp bij medische verzorging
- ik deed geen beroep op vrienden
- Andere: _____

39. **Hoe vaak deed je het voorbije jaar beroep op je vrienden?** Omcirkel één getal

1 2 3 4 5

40. **Waarvoor doe je liever geen beroep op je vrienden?*** *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- voor kleine praktische zaken
- voor administratieve zaken voor huishoudelijk werk
- voor de opvang van de kinderen
- voor financiële hulp
- voor relationele en emotionele zorgen
- voor persoonlijke of medische verzorging
- andere: _____

41. **Zijn familie of vrienden al naar jou gestapt om je ondersteuning te bieden zonder dat je er zelf om had gevraagd?**

- Ja
- Nee

42. **Aan familie of vrienden?**

- Ja
- Nee

43. **Zo ja, hoe moeilijk vind je het om hulp te vragen aan je entourage.** Omcirkel één getal

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

44. **Als je het soms moeilijk hebt met het vragen om hulp, kan je dan kort een recente situatie beschrijven?**

E. Professionele hulpverlening

45. **Waarvoor heb je het laatst een beroep gedaan op professionele hulpverlening? Beschrijf kort de situatie**

46. Als je terugdenkt aan het voorbije jaar, voor welke hulpvragen deed je dan een beroep op professionele hulp? * Vink alle toepasselijke opties

- voor hulp met verhuis
- voor hulp bij administratie
- voor hulp bij de vertaling van documenten
- voor financiële hulp
- voor hulp bij het vinden van een woning of verblijfplaats
- voor hulp bij zoeken naar job
- voor hulp bij huishoudelijke
- voor hulp bij boodschappen
- voor hulp met opvang van kinderen
- voor hulp met zorg voor ouders
- voor advies en informatie
- voor emotionele steun
- voor gezelschap
- voor (hulp bij) lichamelijke verzorging
- voor hulp bij medische verzorging
- ik deed geen beroep op professionele hulpverlening
- andere: _____

47. Hoe vaak deed je het voorbije jaar een beroep op professionele hulpverlening? * Omcirkel één getal

1 2 3 4 5

Heel zelden

Heel dikwijls

48. Waarvoor doe je liever geen beroep op professionelen? * Vink alle toepasselijke opties aan.

- Voor kleine praktische zaken
- Voor administratieve zaken
- Voor huishoudelijk werk
- Voor de opvang van de kinderen
- Voor financiële hulp
- Voor rationele en emotionele zorgen
- Voor persoonlijke of medische verzorging
- Andere: _____

49. Zijn professionele hulpverleners al naar jou gestapt met het voorstel om hulp te bieden zonder dat je dat je zelf de vraag hebt gesteld? Markeer slechts één ovaal.

- Ja
- Nee

50. Heb je al contact gehad met vrijwilligers die professionele hulpverleners bijstaan? Markeer slechts één ovaal.

- Ja
- Nee

51. **Zo ja, in welke mate ben je tevreden over de hulp die de vrijwilligers bieden?** Omcirkel één getal

1 2 3 4 5 6 7

Heel ontevreden

Heel tevreden

F. Wederkerigheid van hulp

52. **Waarvoor heeft iemand uit je omgeving het laatst een beroep gedaan op jou?** Beschrijf kort de situatie.

53. **Als je terugdenkt aan het voorbije jaar, waarmee heb je mensen uit je omgeving daadwerkelijk geholpen?*** *Meerdere antwoorden zijn mogelijk.*

- Ik hielp met een verhuis
- Ik hielp met het verlaten van documenten
- Ik bood financiële hulp
- Ik bood iemand tijdelijk onderdak
- Ik hielp bij vinden van job
- Ik hielp met opvang van en of zorg voor kinderen
- Ik hielp bij het doen van de boodschappen
- Ik hiep met de zorg voor de ouders
- Ik bood emotionele steun
- Ik gaf advies of informatie
- Ik bood gezelschap
- Ik hielp bij lichamelijke verzorging
- Ik hielp bij medische verzorging
- Ik hielp niemand uit mijn omgeving
- Andere: _____

54. **Hoe dikwijls hielp je het afgelopen jaar iemand uit je entourage?** Omcirkel één getal

1 2 3 4 5

heel zelden

heel dikwijls

55. **Wat was je motivatie om je entourage te helpen?**

56. **Is het je al overkomen dat je wegens tijdgebrek niet op een hulpvraag van familie of vriend bent ingegaan?**

Markeer slechts één ovaal.

- Ja
- Nee

57. **Zijn er soms nog andere obstakels dan tijdgebrek om ondersteuning of hulp te bieden aan mensen uit je omgeving?** *Vink alle toepasselijke opties aan.*

- er werd me niets gevraagd

- ik was niet op de hoogte van de nood aan hulp
- ik was niet in goede gezondheid
- ik had al genoeg eigen problemen, zorgen
- ik hou er niet van om met de problemen van anderen bezig te houden
- er waren spanningen of conflicten
- ik was bang het niet te kunnen bolwerken
- andere: _____

58. Heb je al negatieve ervaringen gehad met het verlenen van hulp aan naaste familieleden, vrienden, kennissen of buren?

- Ja
- Nee
- Andere : _____

59. Zo ja, kan je dan kort de situatie beschrijven?

G. Vertrouwen

Duid aan op een schaal van 1 tot 10, waarbij 1 staat voor "helemaal geen vertrouwen" en 10 voor absoluut of blindelings vertrouwen

60. In welke mate heb je vertrouwen in de scholen en leerkrachten in je buurt? Duid aan op een schaal van 1 tot 10. *

1 2 3 4 5 6 7 9 10

Helemaal geen vertrouwen

absoluut vertrouwen

61. In welke mate heb je vertrouwen in de kinderverblijven en de verzorgsters in je buurt? *.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

62. In welke mate heb je vertrouwen in de gemeentelijke administratie en de gemeente ambtenaren? 1 2
3 4 5 6 7 8 9 10

63. In welke mate heb je vertrouwen in de gemeenteraad en haar volksvertegenwoordigers?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

64. In welke mate heb je vertrouwen in het college van de burgemeester en haar volksvertegenwoordigers?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

65. In welke mate heb je vertrouwen in de sociale dienstverlening en haar medewerkers in je buurt? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

66. In welke mate heb je vertrouwen in de sociale dienstverlening en haar medewerkers in je buurt? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

67. In welke mate heb je vertrouwen in de sociale dienstverlening en haar medewerkers in je buurt? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

68. In welke mate heb je vertrouwen in het sociaal-cultureel verenigingsleven en haar medewerkers in je buurt?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

69. In welke mate heb je vertrouwen in de sportclubs en animatoren of trainers in je buurt?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

70. In welke mate heb je vertrouwen in de na schoolse opvang en haar animatoren in de buurt? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

71. In welke mate heb je vertrouwen in de kerken en de priesters in de buurt? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

72. In welke mate heb je vertrouwen in de moskeeën en imams in de buurt?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

73. In welke mate heb je vertrouwen in de synagogen en rabbijnen in de buurt? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

74. In welke mate heb je vertrouwen in de bewoners in de buurt? *

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

75. In welke mate heb je vertrouwen in je burens?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

H. Persoonlijke gegevens

76. Geslacht ?

- Man
- Vrouw

77. Je geboortedatum? Jaartal?

78. Je geboorteplaats?

79. Je huidige nationaliteit?

80. Nationaliteit bij de geboorte?

81. Wat is het statuut van je verblijf in België? *Markeer slechts één ovaal.*

- De Belgische nationaliteit
- De nationaliteit van een EU land
- Asiel
- Asiel procedure
- Verblijf voor studie
- Verblijf voor job
- Gezinshereniging
- Zonder papieren
- Andere: _____

82. Op een schaal van 1 tot 10, hoe schat je op dit moment je eigen gezondheid in. Omcirkel één getal

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

In heel goede gezondheid

in zeer slechte gezondheid

83. Op een schaal van 1 tot 10, hoe gelukkig voel je je op dit moment? *Markeer slechts één ovaal.*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Heel ongelukkig

heel gelukkig

84. Kan je aangeven welk het hoogste diploma of getuigschrift is dat je hebt behaald? *Markeer slechts één ovaal.*

- Geen
- Lager Onderwijs
- Lager Secundair Onderwijs Beroeps
- Lager Secundair Onderwijs Technisch
- Lager Secundair Onderwijs Algemeen
- Hoger Secundair Onderwijs Beroeps
- Hoger Secundair Technisch
- Hoger Secundair Onderwijs
- Algemeen Hoger Onderwijs
- Professionele Bachelor
- Hoger Onderwijs Academische Bachelor
- Hoger Onderwijs Master
- Andere: _____

- Tussen 1000 en 1200
- Tussen 1200 en 1400
- Tussen 1400 en 1800
- Tussen 1800 en 2200
- Tussen 2200 en 3000
- Tussen 3000 en 4000
- Meer dan 4000

BEDANKT VOOR JE MEDEWERKING!

11.2. Bijlage 2: Tabellen met output statistische analyse

Tabel 1.1. Zorg en emotionele ondersteuning Buren I=21.7%, 0=78.3%	<i>Model 0 Exp (β)</i>	<i>Model 1 Exp (β)</i>	<i>Model 1a Exp (β)</i>	<i>Model 2 Exp (β)</i>	<i>Model 3 Exp (β)</i>	<i>Model 3a Exp (β)</i>	<i>Model 4 Exp (β)</i>	<i>Model 4a Exp (β)</i>
Verschillende doelgroepen								
<i>Het Muntpunt (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	0,126 (0,042-0,382) ***							
<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	0,207 (0,075-0,570) **							
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	0,246 (0,088-0,683) **							
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen								
<i>Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		1,210 (1,002-1,434)*	1,191 (1,003-1,445)*					
<i>Af en toe zelf hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		ns	ns					
<i>Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		2,665 (1,181-6,016)*	ns					
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>		ns	ns					
<i>Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
Indicatoren sociaal economische positie								
<i>Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)</i>				ns				
<i>Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)</i>				ns				
<i>Inkomen (continu 1 tot 10)</i>			ns	ns		ns		1,330 (1,136-1,557) ***
<i>ZVA¹⁵ (ref.= geen ZVA)</i>				ns				
Indicatoren sociaal-demografisch								
<i>Geslacht (ref. man)</i>					ns	ns		
<i>Leeftijd (continue variabele)</i>					0,453 (0,216-0,052)*	ns		
<i>Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)</i>					ns	ns		
<i>Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)</i>					0,250 (0,070-0,894)*	ns		
<i>Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)</i>					ns	ns		
<i>Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)</i>					ns	ns		
Vrijwilligers & professionele hulpverlening								
<i>Af en toe professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	2, 645 (1,009-7,604) *
<i>Regelmatig professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	ns
<i>Contact met vrijwilligers in prof hulpverlening (ref. geen contact)</i>							2,511 (1,114 - 5,660) *	4,094 (1,629 - 10,292) **
<i>Zelf vrijwilliger geweest (ref. geen vrijwilliger geweest)</i>							ns	ns
<i>Constante</i>	1,357 *	0,088 ***	0,067 **	0,325 ns	1,965 ns	0,438 ns	0,133***	0,031***
Model parameters								
<i>X² model</i>	21,823, df=4, ***	20,152, df=5, ***	22,105, df=6, **	17,343, df=4, **	17,496, df=6, **	9,611, df=7, ns	9,911, df=4, *	24,745, df=5, ***
<i>R Nagelkerke</i>	0,16	0,162	0,178	0,13	0,143	0,089	0,086	0,21
<i>N</i>	180	163	162	177	163	161	173	171
<i>Missing</i>	9	26	27	12	26	28	16	18

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, * = p < 0,05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001

¹⁵ ZVA= Zonder Vast Adres

Tabel 1.2. Praktische ondersteuning buren (0=68.3%, 1=31.7%)	<i>Model 0 Exp (β)</i>	<i>Model 1 Exp (β)</i>	<i>Model 1a. Exp (β)</i>	<i>M.2 Exp (β)</i>	<i>Model 3 Exp (β)</i>	<i>M.3a Exp (β)</i>	<i>Model 4 Exp (β)</i>	<i>Model 4a Exp (β)</i>
Verschillende doelgroepen								
<i>De Munt (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	0,126 (0,042-0,382) ***							
<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	0,207 (0,075-0,570) **							
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	0,246 (0,088-0,683) **							
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen								
<i>Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		1,210 (1,002-1,434) *	1,191 (1,003-1,445) *					
<i>Af en toe frequentie hulp & zorg bieden (ref.geen h & z)</i>		ns	ns					
<i>Regelmatig Frequentie hulp & zorg bieden (ref. geen h & z))</i>		2,665 (1,181-6,016)*	ns					
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>		ns	ns					
<i>Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
Indicatoren sociaal economische positie								
<i>Betaalde baan (ref. geen betaalde baan)</i>				ns				
<i>Hoogopgeleid (ref. niet hoogopgeleid)</i>				ns				
<i>Inkomen (continu)</i>			ns	ns		ns		1,325 (1,149-1,527) ***
<i>ZVA (ref. = geen ZVA)</i>				ns				
Indicatoren sociaal demografisch								
<i>Geslacht (ref. man)</i>					ns	ns		
<i>Leeftijd (continue variabele)</i>					0,453 (0,216-0,052) *	ns		
<i>Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)</i>					ns	ns		
<i>Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)</i>					0,250 (0,070-0,894) *	ns		
<i>Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)</i>					ns	ns		
<i>Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)</i>					ns	ns		
Vrijwilligers & professionele hulpverlening								
<i>Af en toe professionele hulp (ref. geen prof. Hulp)</i>							3,185 (1,367 - 7,418) **	3,605 (1,488-8,735) **
<i>Regelmatig professionele hulp (ref. geen prof. Hulp)</i>							ns	2,791 (1,126-6,923)*
<i>Contact met vrijwilligers in professionele hulpverlening (ref. geen contact)</i>							ns	2,676 (1,216-5,887)*
<i>Zelf vrijwilliger geweest (ref. niet zelf vrijwilliger geweest)</i>							ns	ns
<i>Constante</i>	1,357	0,088 ***	0,456	0,325	1,965	1,85	0,449 *	0,070 ***
Model parameters								
<i>X²</i>	21,823, df=4***	20,152, df=5, ***	22,105, df=6,**	17,343, df=4, **	17,496, df=6 **	18,192, df=7 *	12, 944, df=4, *	29,186, df=5, ***
<i>R Nagelkerke</i>	0,16	0,162	0,178	0,13	0,143	0,149	0,101	0,219
<i>N</i>	180	163	162	177	163	163	173	171
<i>Missing</i>	9	26	27	12	26	26	16	18

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, *p<0,05, **p<0,01, ***=p<0,001

Tabel 1.3. Geen burenhulp (1=52.8%, 0=47.2%)	<i>Model 0 Exp (β)</i>	<i>Model 1 Exp (β)</i>	<i>Model 1a Exp (β)</i>	<i>Model 2 Exp (β)</i>	<i>Model 3 Exp (β)</i>	<i>Model 3a Exp (β)</i>	<i>Model 4 Exp (β)</i>	<i>Model 4a Exp (β)</i>
---	----------------------------	----------------------------	-----------------------------	----------------------------	----------------------------	-----------------------------	----------------------------	-----------------------------

Doelgroep									
<i>De Munt (ref. De Markten)</i>	ns								
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	ns								
<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	ns								
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	ns								
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen									
<i>Vetrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns						
<i>Af en toe hulp & zorg bieden (3 categories)</i>		0,246 (0,092 - 0,658) **	ns						
<i>Regelmatig hulp & zorg bieden (3 categories)</i>		0,396 (0,173 - 0,905) *	ns						
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>			ns						
<i>Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns						
Indicatoren sociaal economische positie									
<i>Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)</i>				ns					
<i>Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)</i>				ns					
<i>Inkomen (continu 1 tot 10)</i>			0,721 (0,432-0,876) **	0,774 (0,574-2,669) **		0,730 (0,599 - 0,889) **		0,737 (0,636 -0,855) **	
<i>ZVA (ref.= geen ZVA)</i>				Ns					
Indicatoren sociaal-demografisch									
<i>geslacht</i>					ns	ns			
<i>Leeftijd (continue variabele)</i>					ns	ns			
<i>Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)</i>					ns	ns			
<i>Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)</i>					ns	ns			
<i>alleenstaande</i>					ns	ns			
<i>enoudergezin</i>					ns	ns			
Vrijwilligers & professionele hulpverlening									
<i>Af en toe Professionele hulp bij praktische (ref. geen hulp)</i>							ns	0,340 (0,127-0,973)*	
<i>Professionele hulp bij praktische (ref. geen hulp)</i>							ns	ns	
<i>Contact met vrijwilligers in hulpverlening (ref. geen contact)</i>							ns	ns	
<i>Zelf vrijwilliger geweest (ref. geen vrijwilliger geweest)</i>							0,456 (0,214-0,973)*	ns	
<i>Constante</i>		1,657, ns	2,654, ns	0,548, ns	1,021, ns	1,546, ns	0,882, ns	2,816**	
Model parameters									
<i>X²</i>	7,394, df=4	18,406, df=5 **	24,406, df=6, ***	16,893, df=4, **	10,045, df=6 ns	16,893, df=4**	13,48, df=4, **	32,616, df=5, ***	
<i>R Nagelkerke</i>	0,062	0,151	0,198	0,127	0,083	0,112	0,104	0,292	
<i>N</i>	157	158	157	174	161	174	169	167	
<i>Missing</i>	32	31	32	15	28	15	20	22	

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, * = p < 0,05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001

Tabel 2.1. Zorg en emotionele ondersteuning vrienden (I=40%, 0=60%)	<i>Model 0 Exp (β)</i>	<i>Model 1 Exp (β)</i>	<i>Model 1a Exp (β)</i>	<i>Model 2 Exp (β)</i>	<i>Model 3 Exp (β)</i>	<i>Model 3a Exp (β)</i>	<i>Model 4 Exp (β)</i>	<i>Model 4a Exp (β)</i>
Controle variabele								
<i>Muntpunt (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	0,140 (0,047 - 0,416) ***							

<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	0,094 (0,031 - 0,282) ***							
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	0,164 (0,056 - 0,476) **							
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen								
<i>Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
<i>Af en toe hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		4,616 (1,795 - 11,875)**	3,017 (1,074-8,477) *					
<i>Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		5,320 (2,268 - 12,478) ***	4,120 (1,698 - 9,995) **					
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>		ns	ns					
<i>Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
Indicatoren sociaal economische positie								
<i>Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)</i>				ns				
<i>Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)</i>				ns				
<i>Inkomen (continu)</i>			1,279 (1,097 - 1,491)*	1,292 (1,087 - 1,537) **		1,456 (1,209 - 1,763) ***		1,514 (1,290-1,775) *
<i>ZVA (ref.= geen ZVA)</i>				ns				
Indicatoren sociaal-demografisch								
<i>Geslacht (ref. man)</i>					ns	ns		
<i>Leeftijd (continue variabele)</i>					ns	ns		
<i>Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)</i>					ns	ns		
<i>Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)</i>					ns	ns		
<i>Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)</i>					ns	ns		
<i>Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)</i>					ns	ns		
Professionele ondersteuning & Vrijwilligers								
<i>Af en toe professionele hulp (ref. geen prof. Hulp)</i>							ns	ns
<i>Regelmatig professionele hulp (ref. geen prof. Hulp)</i>							ns	2,911 (1,105-7,669) **
<i>Contact met vrijwilligers in hulpverlening (ref. niet)</i>							ns	ns
<i>Zelf vrijwilliger geweest (ref. niet)</i>							ns	ns
<i>Constante</i>	2,200, **	0,142, **	0,082, ***	0,214, ***	0,054,	0,162, ns	0,438, *	0,070, ***
Modelparameters								
<i>X²</i>	43,143, df=4, ***	34,977, df=5, ***	46,018, df=6, ***	36,293, df=4, ***	15,937, df=6	33,217, df=7, ***	6,576, df=4, ns	40,114, df=4, ***
<i>R Nagelkerke</i>	0,303	0,272	0,348	0,264	0,13	0,259	0,053	0,297
<i>N</i>	170	154	153	167	158	153	164	161
<i>Missing</i>	19	35	36	22	31	33	25	28

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, *= $p < 0,05$, **= $p < 0,01$, ***= $p < 0,001$

Tabel 2.2. Praktische hulp vrienden (I=42,3%, O=57,7%)	<i>Model 0 Exp (β)</i>	<i>Model 1 Exp (β)</i>	<i>Model 1a Exp (β)</i>	<i>Model 2 Exp (β)</i>	<i>Model 3 Exp (β)</i>	<i>Model 3a Exp (β)</i>	<i>Model 4 Exp (β)</i>	<i>Model 4a Exp (β)</i>
De verschillende doelgroepen								
<i>Het Muntpunt (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	0,229 (0,077-0,6756)*							

Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen								
Vertrouwen in buurtbewoners (continue variabele 1 tot 10)		ns	ns					
Af en toe hulp & zorg bieden (ref. niet)		ns	ns					
Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. niet)		2,251 (1,047-4,839) *	ns					
Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)								
Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)		ns	ns					
Indicatoren sociaal economische positie								
Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)				ns				
Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)				2,085 (1,026-4,238) *				
Inkomen (continu)			ns	ns		1,188 (1,003 - 1,407)*		1,185 (1,037 - 1,353) *
ZVA (ref.= geen ZVA)				ns				
Indicatoren sociaal-demografisch								
geslacht (ref. man)					2,363 (1,072-5,210)*	2,433 (1,003 - 1,407)*		
Leeftijd (continue variabele)					ns	ns		
Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)					ns	ns		
Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)					ns	ns		
Alleenstaande					ns	ns		
Eenoudergezin					ns	ns		
Ondersteuning Professioneel en Vrijwilligers								
Af en toe professionele hulp							ns	ns
Regelmatig professionele hulp							3,724 (1,627-8,523) **	ns
Contact met vrijwilligers in prof							2,251 (1,113-4,554)*	2,709 (1,295 -5,668) **
Zelf vrijwilliger geweest							ns	ns
Constante	1,133, ns	0,985	0,317 *	0,275 ***	1,018, ns	0,338, ns	0,335, ***	0,797, ns
Model parameters								
X ²	15,593, df=4, **	9,050, df=5, ns	9,768, df=6	8,680, df=4	7,231, df=6, ns	10,153, df=7, ns	21,317, df=4, ***	26,744, df=4, ***
R Nagelkerke	0,115	0,074	0,08	0,066	0,059	0,083	0,16	0,2
N	175	159	158	172	161	159	168	166
Missing	14	30	31	17	28	30	21	23

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, *= $p < 0,05$, **= $p < 0,01$, ***= $p < 0,001$

Tabel 2.3. Frequentie hulp & zorg van vrienden (3 categories) (2=24,1%, 1=19%, 0=56.9%)	Model 0	Model 1	Model 1a	Model 2	Model 3	Model 3a	Model 4	Model 4a
Af en toe hulp & zorg krijgen (ref. geen hulp en zorg krijgen)								
Verschillende doelgroepen	ns							
Het Muntpunt (ref. De Markten)	ns							
Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)	0,050 (0,006 - 0,444)**							
Hobo (ref. De Markten)	ns							

<i>ONE (ref. De Markten)</i>								
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen		1,257 (1,004 - 1,573) *	ns					
<i>Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
<i>Af en toe zelf hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		7,844 (2,387 - x) **	5,181 (1,421 - 8,890) *					
<i>Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		2,993 (1,155-7,757) *	2,725 (1,016 - 7,242) *					
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>		ns	ns					
<i>Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)</i>								
Indicatoren sociaal economische positie				ns				
<i>Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)</i>				ns				
<i>Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)</i>				ns				
<i>Inkomen (continu 1 tot 10)</i>			ns	ns		1,343 (1,072 - 1,683) *		1,373 (1,168 - 1,614)**
<i>ZVA (ref.= geen ZVA)</i>					ns	ns		
Indicatoren sociaal-demografisch					ns	ns		
<i>Geslacht (ref. man)</i>					ns	ns		
<i>Leeftijd (continue variabele)</i>					ns	ns		
<i>Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)</i>					ns	ns		
<i>Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)</i>					ns	ns		
<i>Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)</i>					ns	ns		
<i>Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)</i>								
Vrijwilligers & professionele hulpverlening								
<i>Af en toe professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	ns
<i>Regelmatig professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	ns
<i>Contact met vrijwilligers in prof hulpverlening (ref. geen contact)</i>							ns	ns
<i>Zelf vrijwilliger geweest (ref. geen vrijwilliger geweest)</i>							ns	ns

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, * = p < 0,05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001

Tabel 3.1.a Frequentie emotionele ondersteuning of zorg familie (0=58.9%, 1=22.2%, 2=18.9%)	Model 2	Model 2	Model 2a	Model 3	Model 4	Model 4a	Model 5	Model 5a
<i>Af en toe emotionele ondersteuning of zorg krijgen (ref. geen hulp krijgen)</i>								
Verschillende doelgroepen								
<i>Het Muntpunt (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	0,038(0,007-0,199) ***							
<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	0,106 (0,328-0,402) **							
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	ns							
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen								
<i>Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
<i>Af en toe zelf hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		ns	ns					
<i>Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		4,245(1,529-11,783) **	ns					
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>		ns	ns					

Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)		0,358 (0,135-0,947) *	ns					
Indicatoren sociaal economische positie								
Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)				ns				
Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)				ns				
Inkomen (continu 1 tot 10)			1,482 (1,233-1,780) ***	1,319 (1,079-1,611) **		1,406 (1,136-1,741) **		1,616 (0,489 – 0,717) ****
SDF (ref.= geen SDF)				0,260 (0,074-0,916) *				
Indicatoren sociaal-demografisch								
Geslacht (ref. man)					ns	ns		
Leeftijd (continue variabele)					ns	ns		
Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)					ns	ns		
Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)					0,073 (0,008-0,633) *	ns		
Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)					ns	ns		
Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)					ns	ns		
Vrijwilligers & professionele hulpverlening								
Af en toe professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)							ns	ns
Regelmatig professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)							ns	ns
Contact met vrijwilligers in prof hulpverlening (ref. geen contact)							ns	ns
Zelf vrijwilliger geweest (ref. geen vrijwilliger geweest)							ns	ns

Multinomiale regressie-analyse , Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, *=p<0,05, **=p<0,01, ***=p<0,001

Tabel 3.1. b Regelmatig emotionele ondersteuning of zorg krijgen familie (ref. geen ondersteuning of zorg)								
Verschillende doelgroepen	Model 2	Model 2	Model 2a	Model 3	Model 4	Model 4a	Model 5	Model 5a
<i>Het Muntpunt (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	0,103 (0,027-0,453)**							
<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	0,025 (0,003-0,219)**							
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	0,174 (0,044-0,689) *							
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen								
<i>Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		1,266 (1,005 - 1,593) *	ns					
<i>Af en toe zelf hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		16,004 (4,102-x)***	11,500 (2,851-x)**					
<i>Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		17,783 (3,871-x)***	10,249 (2,057-x)**					
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>		2,765 (1,033-7,402)*	ns					
<i>Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
Indicatoren sociaal economische positie								
<i>Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)</i>				3,064 (1,058-8,907) *				
<i>Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)</i>			ns					
<i>Inkomen (continu 1 tot 10)</i>			????	1,307 (1,058-1,614) *		1,389 (1,109-1,741) **		1,689 (1,395 - 2,044) ***
<i>SDF (ref.= geen SDF)</i>				ns				
Indicatoren sociaal-demografisch								
<i>Geslacht (ref. man)</i>					ns	ns		
<i>Leeftijd (continue variabele)</i>					0,206 (0,076-0,558)**	ns		
<i>Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)</i>					ns	ns		
<i>Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)</i>						ns		
<i>Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)</i>						ns		
<i>Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)</i>								
Vrijwilligers & professionele hulpverlening								
<i>Af en toe professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	ns
<i>Regelmatig professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	ns
<i>Contact met vrijwilligers in prof hulpverlening (ref. geen contact)</i>							ns	ns
<i>Zelf vrijwilliger geweest (ref. geen vrijwilliger geweest)</i>							ns	ns
Modelparameters								
<i>X²-model</i>	76.590, df=8, ***	56.590, df=10, ***	78.894, df=12, ***	64.998, df=8, ***	48.213, df=12 ***	61.042, df=14***	3,329, df=8, ns	55,113, df=10, ***
<i>R²-Nagelkerke</i>	0.406	0,345	0,453	0,307	0,299	0,369	0,022	0,324
<i>N</i>	180	160	159	177	163	161	171	169
<i>Missing</i>	9	29	30	12	26	28	18	20

Multi-nominale regressie-analyse, Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, *=p<0,05, **=p<0,01, ***=p<0,001

Tabel 3.2. b Regelmatig praktische hulp (ref. geen praktische hulp)	Model 0	Model 1	Model 1a	Model 2	Model 3	Model 3a	Model 4	Model 4a
--	---------	---------	----------	---------	---------	----------	---------	----------

Verschillende doelgroepen									
Het Muntpunt (ref. De Markten)	ns								
Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)	0,157 (0,041-0,608)**								
Hobo (ref. De Markten)	0,122 (0,032-0,468)**								
ONE (ref. De Markten)	0,244 (0,071-0,837)*								
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen									
Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)		ns	ns						
Af en toe zelfhulp & zorg bieden (ref. geen hulp)		5,090 (1,831-14,150)**	4,135 (1,440-11,876)**						
Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)		4,344 (1,441-13,097)**	ns						
Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)		ns	ns						
Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)		ns	ns						
Indicatoren sociaal economische positie									
Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)					1,315 (1,075-1,609) **				
Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)					ns				
Inkomen (continu 1 tot 10)			1,249 (1,055-1,479)*	ns		1,342 (1,080-1,666)**		1,689 (1.395-2.044)	
ZVA (ref.= geen ZVA)				ns					
Indicatoren sociaal-demografisch									
Geslacht (ref. man)					ns	ns			
Leeftijd (continue variabele)					0,952 (0,912-0,995)*	0,942 (1,064-1,626)*			
Eerstegeneratiemigrant (ref. geboren in België)					0,314 (0,124-0,791)*	ns			
Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)					ns	ns			
Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)					ns	ns			
Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)					ns	ns			
Vrijwilligers & professionele hulpverlening									
Af en toe professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)								ns	ns
Regelmatig professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)								ns	ns
Contact met vrijwilligers in prof hulpverlening (ref. geen contact)								ns	ns
Zelf vrijwilliger geweest (ref. geen vrijwilliger geweest)								ns	ns
Model parameters									
X ² model	31,909, df=8, ***	29,588,df=10, **	39,292, df=12, ***	34,045, df=8 ***	35,044, df=12, ***	44,606, df=14, ***	3.329, df=8, ns	55.113, df=10, ***	
R Nagelkerke	0,194	0,198	0,257	0,208	0,229	0,286	0,022	0,324	
N	180	160	159	177	163	161	171	169	
Missing	9	29	30	12	26	28	18	20	

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, *= $p < 0,05$, **= $p < 0,01$, ***= $p < 0,001$

Tabel 4.1. Zorg en emotionele steun kerngezin ((1=51.1%, 0=48.9%))	<i>Model 0</i>	<i>Model 1</i>	<i>Model 1a</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3</i>	<i>Model 3a</i>	<i>Model 4</i>	<i>Model 4a</i>
Verschillende doelgroepen								
<i>Het Muntpunt (ref. De Markten)</i>	ns							
<i>Chez Nous/Bij ons (ref. De Markten)</i>	0,076 (0,022-0,261)***							
<i>Hobo (ref. De Markten)</i>	0,054 (0,014-0,210)***							
<i>ONE (ref. De Markten)</i>	ns							
Indicatoren wederkerigheid en vertrouwen								
<i>Vertrouwen in buurtbewoners (continu 1 tot 10)</i>		ns	ns					
<i>Afen toe zelf hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		ns	ns					
<i>Regelmatig hulp & zorg bieden (ref. geen hulp)</i>		ns	ns					
<i>Nam deel aan buurtactiviteiten (ref. nam niet deel)</i>		ns	ns					
<i>Vraagverlegenheid (continu 1 tot 10)</i>		0,464 (0,219 - 0,982)*	ns					
Indicatoren sociaal economische positie								
<i>Betaalde baan (ref.= geen betaalde baan)</i>				ns				
<i>Hoogopgeleid (ref.= niet hoogopgeleid)</i>				2,354 (1,029-5,383)*				
<i>Inkomen (continu 1 tot 10)</i>			1,456 (1,248-1,698)***	1,179 (1 - 1,389)*		ns		1,474 (1,254-1,733)
<i>ZVA (ref.= geen ZVA)</i>				0,070 (0,021-0,231)***				
Indicatoren sociaal-demografisch								
<i>Geslacht (ref. man)</i>					ns	ns		
<i>Leeftijd (continue variabele)</i>					ns	ns		
<i>Eerste generatie migrant (ref. geboren in België)</i>					ns	ns		
<i>Zonder papieren (ref. legale verblijfsvergunning)</i>					=====	=====		
<i>Alleenstaande (ref. niet alleenstaande)</i>					0,026 (0,007 - 0,099)***	0,029 (0,007-0,123)***		
<i>Eenoudergezin (ref. geen eenoudergezin)</i>					ns	ns		
Vrijwilligers & professionele hulpverlening								
<i>Afen toe professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	ns
<i>Regelmatig professionele hulp bij praktische zaken (ref. geen hulp)</i>							ns	ns
<i>Contact met vrijwilligers in prof hulpverlening (ref. geen contact)</i>							ns	ns
<i>Zelf vrijwilliger geweest (ref. geen vrijwilliger geweest)</i>							ns	ns
<i>Constante</i>	1.357, ns	0.323, *	0.150, **	0.757, ns	5.809, ns	4.861, ns	0.839, ns	0.316, **
Model parameters								
<i>X² model</i>	67,348, df=4, ***	12,190, df=5, *	39,261, df=6, ***	66,747, df=4, ***	111,792, df=6, ***	110,166, df=7, ***	5.506, df=4, ns	40.891, df=5, ***
<i>R² Nagelkerke</i>	0,41	0,096	0,287	0,412	0,66	0,658	0,041	0,281
<i>N</i>	186	186	166	186	169	167	179	177
<i>Missing</i>	3	3	23	3	20	22	10	12

Exp (β) = odds ratio, ns= niet significant, *= $p < 0,05$, **= $p < 0,01$, ***= $p < 0,001$